આત્મજાગૃતિ

લેખક

મુનિવર્ય શ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી મહારાજ

(ચિત્રભાનુ)

પ્રકાશક

જૈન પત્રની ઓફિસ

ભાવનગર

પ્રાપ્તિસ્થાન
જૈન પત્રની ઓફિસ
ભાવનગર

અનુક્રમ

જૈન પત્રના ગ્રાહકોને ભેટ
મૂલ્ય રૂા ૨-૦-૦

મુદ્રક
શેઠ હરિલાલ દેવચંદ
આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ભાવનગર

નિવેદન

સંસ્કારી સાહિત્ય એ એક એવો દીપક છે કે જે જીવનના સઘળા પાસાઓને અજવાળે છે "જૈન" સાપ્તાહિકે આજસુધી વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુઓને અનુલક્ષીને ઐતિહાસિક, ધાર્મિક, નૈતિક તેમજ સામાજિક પરિસ્થિતિનું દિગ્દર્શન કરાવતા ભેટ પુસ્તકો આપ્યા છે

પહેલા કરતા આજે છાપકામ તેમજ કાગળની સવિશેષ મોઘવારી હોવા છતા અમોએ આ પ્રથાને ગમે તે ભોગે પણ ટકાવી રાખી છે અને આ પ્રથા સતત ચાલુ રહે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ

ભૌતિક સાહિત્યની લાવસાભરી જ્વાળાઓથી માનવ આત્માઓ ત્રાસ્યા છે અને વિશ્વયુદ્ધ તેમજ અણુશક્તિના દાનવતાભર્યા આવિષ્કારે માનવ આત્માને ઢઢોળ્યો છે ભૌતિકતાથી કટાળેલા માનવ-આત્મામાં અધ્યાત્મજ્ઞાનની ભૂખ જાગી છે એવા સમયે આજના યુગને અનુરૂપ કયુ પુસ્તક ભેટ આપવુ તેની અમો વિચારણા કરી રહ્યા હતા તેવામા અત્રે બિરાજતા પ્રસિદ્ધવક્તા અને જીવનચિંતક મુનિરાજશ્રી ચદ્રપ્રભસાગરજી (ચિત્રભાનુ) કે જેઓનુ 'સસ્કાર-સભાર' નામે પુસ્તક અમે સને ૧૯૫૨મા અમારા માનવતા ગ્રાહકોને ભેટ આપેલ અને જેના સરળ અને

હૃદયસ્પર્શી ભાવોએ સર્વત્ર અપૂર્વ આદર મેળવ્યો તેથી આ વર્ષે પણ અમે તેમના પ્રેરક પ્રવચનોનો સગ્રહ કે જેનુ અભિધાન 'આત્મજાગૃતિ' આપીને પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ આ પ્રવચનો વિવિધ સ્થળે અપાયા છે અને આ પ્રવચનોએ હજારો હૃદયોને પ્રેરણાના પીયૂષ પાયા છે જેની ટૂકી નોધ ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ દૈનિક 'સદેશ'મા પ્રગટ થએલ છે, તેને પ્રગટ કરવા અમોને તેમણે સમતિ આપી તે બદલ અમે મુનિશ્રીનો આભાર માનીએ છીએ

આ પુસ્તક વાચતા જીવનના તાપથી તપેલા આત્માને આનદ સાગરમા અવગાહન કરવા જેવો આહ્લાદક અનુભવ થશે એવી અમારી પૂર્ણ માન્યતા છે

આ પ્રવચનો વિષે વધારે પરિચય પ્રાપ્ત કરવા પ્રાધ્યાપક શ્રી રણજીતસિહજી પરમારે લખેલ પ્રસ્તાવના જોઈ જવા અમો વાચકોને ભલામણ કરીએ છીએ

આ 'આત્મજાગૃતિ'ના પ્રકાશથી સૌના જીવન પર દિવ્ય પ્રકાશ પથરાય અને સૌના જીવન પ્રકાશિત થાય તે જ શુભ અભિલાષા

તા ૨૧-૧-૫૭ પ્રકાશક

પ્રસ્તાવના

"આજના જગતનું ચિત્ર કેવું બિહામણું છે ! કેટલાક શ્રીમંતો ઐહિક સુખમાં જ મગ્ન બની જીવનના ઉદાત્ત તત્ત્વને ભૂલી બેઠા છે, સત્તાધીશો સત્તાના ઘેનમાં મૂર્છિત થઈ ઉન્માદન ક્રિયામાંથી ઊંચા આવતા નથી. કેટલાક ધર્મગુરુઓ પોતાને માટે મઠ-મંદિર બનાવવાની ધૂનમાં જ્યાંત્યાં ભમી રહ્યા છે. મધ્યમવર્ગ જીવનનિર્વાહની ચક્કીમાં પિસાઈ રહ્યો છે. વિજ્ઞાનના સંહારક સાધનોએ માનવીઓને મૃત્યુના મોંમાં ધકેલી રહ્યા છે. અશાંતિ દાનવની જેમ આંખો ફાડી માનવી સામે ઘૂરકી રહી છે. આવા વિષમ સમયમાં માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવે એવા ઉપદેશ ના એ ઉપદેશને જીવનમાં વણનાર જિજ્ઞાસુ શ્રોતાઓની કોઈ પણ સમય કરતાં આજે વધારેમાં વધારે જરૂર છે.'

'માનવતાના સોપાન' નામના પોતાના વ્યાખ્યાનમાં પ્રખ્યાત વક્તા મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજીએ જગતની પરિસ્થિતિનું જે ચિત્ર અંકિત કરી, માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવનાર ઉપદેશકની આવશ્યકતા પર ભાર મૂક્યો છે, એવા ઉપદેશકના ગુણ પોતે ધરાવે છે એમ 'આત્મ-જાગૃતિ'ના સાતેય વ્યાખ્યાનો વાંચ્યા પછી લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. સામાન્ય રીતે મનાયું છે કે જૈન મુનિઓ સંસારથી અનભિજ્ઞ હોય એ તો રાત-દિવસ સ્વાધ્યાય કે આત્મસાધનમાં જ રત રહે, જગત સાથે એમને કાંઈ નિસ્બત ન હોય એમ માનવામાં આવે છે. આવી માન્યતાને કારણે જ

સમાજમા મહો પેઠો મુનિશ્રી ચદ્રપ્રભસાગરજી આ કોટના જગતથી દૂર ભાગના મત નથી એ 'સસ્કાર સભાર', 'જીવન અને દર્શન', 'વીતરાગ સ્તોત્ર', 'સુધાસ્યદિની', 'સૌરભ' 'હસનો ચારો', 'મોતીની ખેતી', બિદુમા સિધુ!' આદિ કૃતિઓના વાચન પરથી સમજી શકાય તેમ છે પોતાને જે પ્રકાશ લાધ્યો હોય તે પ્રકાશ અન્યને દાખવી તેમને દોરવાનુ કાર્ય મુનિશ્રી પોતાના ઉપદેશો દ્વારા તેમજ આ પ્રકારના પુસ્તકો દ્વારા કરી રહ્યા છે

'આત્મજાગૃતિ'મા પોતે ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે આપેલ સાત પ્રવચનોનો સગ્રહ છે આ પ્રવચનોમા મુનિશ્રીએ જીવનને ઉઘાડી આખે જોયુ છે એની પ્રતીતિ અનેક સ્થળે થાય છે પ્રવચન પધ્ધતિ તર્કબદ્ધ હોવા છતા જડ નથી જૈન આગમ સાહિત્ય, સસ્કૃત સાહિત્ય, ગુજરાતી સાહિત્ય, હિદી અગ્રેજી અને કન્નડ સાહિત્યના વિશાળ વાચનના પુષ્ટ અવતરણો દ્વારા, યોગ્ય ઉદાહરણો દ્વારા અનેક સ્થળે સાપડે છે

નિષ્પ્રાણ જીવનમા ચેતનાના પ્રાણ ફૂકી આત્મજાગૃતિ લાવવા પ્રબોધતુ પ્રવચન 'આત્મજાગૃતિ', માનવતા, ધર્મશ્રવણ શ્રદ્ધા અને સયમમા પુરુષાર્થ પ્રબોધતુ 'ચાર મગળ, જીવનમા ધર્મનુ મહત્ત્વ સમજાવતુ 'જીવનમા ધર્મ,' શૂર, પડિત, વક્તા અને દાતાની વ્યાખ્યા આપી જીવનના વિકાસ સોપાન દર્શાવતુ 'માનવતાના સોપાન', કેળવણીના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતા 'આદર્શ-શિક્ષક' અને 'જીવનશિક્ષણ' તેમજ પ્રથમ પ્રવચન સાથે અનુસધાન બાધી આપતુ 'દિવ્ય દૃષ્ટિ ધર્મરત્ન—એ આઠેય પ્રવચનોનો સૂર માનવતાના પ્રતિસ્થાપનનો છે, આત્મજાગૃતિનો છે તેથી સમગ્ર સગ્રહને એ નામ અપાયુ છે તે સાર્થક છે

મુનિશ્રી પોતાના મન્તવ્યોના પ્રતિપાદન અર્થે જે દષ્ટાંતો યોજે છે તે ખૂબ સુંદર છે. તેમણે યોજેલ દષ્ટાંતોમા પ્રથમ પ્રવચનમા આપતું 'શાણી સુમતિ'નું દષ્ટાંત, 'જીવનમા ધર્મ' એ પ્રવચનમા યોજાયેલ યોગીના શબને ખાવા આવેલ શિયાળિયું હાથ, પગ, કાન, પેટ કે મસ્તક તે તે અવયવો દ્વારા પુણ્ય કર્મ નહિ કરેલ હોવાથી તેને ખાઈ શકતું નથી એમ દર્શાવી પુણ્યાચરણ બોધતું સુંદર દષ્ટાંત ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

આ પ્રવચનોનો હેતુ સાહિત્યિક નહિ હોવા છતા શૈલીની તેજોમયતા તેમજ અસરકારકતાને લઈને સમગ્ર પુસ્તકનું વાચન મનનીય બની રહે છે. 'આદર્શ શિક્ષક'મા અંગ્રેજી કેળવણી અને બુનિયાદી કેળવણી વિશે અતિસંક્ષેપમા પણ પોતે જે છાપ ઊપસાવી છે તે જોવા સરખી છે –

' સદાચરણ વિના માત્ર જ્ઞાનને ધારણ કરનારને પણ જ્ઞાનનો ભાર મળે છે પણ સદ્‌ગતિ–ઊર્ધ્વગતિ નથી મળતી. અંગ્રેજી કેળવણી તો વેલ જેવી છે. તેને ઝાડનો ટેકો જોઈએ. પરંતુ બુનિયાદી કેળવણી તો વડના ઝાડ જેવી છે. તેને ટેકાની જરૂર નથી. ને અન્યને છાયડો આપે છે. પક્ષીઓ તથા માનવોને વિશ્રામ આપે છે.' (પૃ ૧૨૧)

'ઇશ્વર રૂપિયા નીચે દટાઇ ગયો છે!,' 'કેળવણી નીચે માણસ દબાઈ ગયો છે' કે કીર્તિદાન આપનારને માટે ઠરેલ ઉલ્લેખ–' બે દિવસ વાહ વાહ થાય અને પછી હવા હવા થઇ જાય!" વિષય નિરુપણની પકડ દાખવે છે. 'સૌરભ'મા કે 'હંસનો ચારો' અને 'મોતીની ખેતી'મા જે પ્રકારના વિચાર મૌક્તિકો છે એવા અનેક વિચાર મૌક્તિકો આ પ્રવચનોમા વેરાયેલ પડયા છે.

આ પ્રવચનોનું મુખ્ય લક્ષણ અસાંપ્રદાયિકતા છે. આ પ્રવચનો જૈન મુનિએ કર્યાં હોવા છતા કોઈ પણ ધર્માનુયાયી આ

વિધાનો સ્વીકારી શકે એ પ્રકારની તેઓશ્રીની રજૂઆત છે આ પ્રવચનોમા સામ્પ્રદાયિકતાનો અશ પણ દેખાતો નથી દષ્ટાંતોની પસદગી ભગવાન મહાવીરના જીવનમાથી થઈ છે તેમ, *રામચદ્રજી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ વગેરેના જીવનમાથી પણ થઇ છે સમ્યગ્દર્શન, માનવતાનુ નિરુપણ, ભયનો ત્યાગ, ધર્મનિષ્ઠ જીવન જીવવાની જરૂરત વગેરે બાબતો ઉપર સ્પષ્ટવક્તૃત્વથી આપણુ ધ્યાન ખેચતા આ પ્રવચનો સહુના આદરના અધિકારી છે 'આત્મજાગૃતિ' 'ચાર મગળ' અને 'માનવતાના સોપાન' વિશેષ ધ્યાન ખેચે છે

આપણુ સાહિત્યમા નીડરતાપૂર્વક જીવનના ઉચ્ચ મૂલ્યો દર્શાવતા ચિતનસભર સાહિત્યની ઊણપ છે તેમા શ્રી ચદ્રપ્રભ સાગરજીની આ કૃતિ સુદર ઉમેરો કરે છે આ પ્રકારના પ્રકાશનો એમના તરફથી વારવાર આપણને મળતા રહે એવી ઝખના પ્રગટાવે છે

મને મમતાપૂર્વક આ વિચારપૂર્ણ પ્રવચનોમા અવગાહન કરવાની તક આપી તે માટે પૂ મુનિશ્રીનો આભારી છુ

ભાવનગર
તા ૧-૧-૫૭ } પ્રો ... ૨ M A.

આત્મજાગૃતિ

રાજનગરની યુવક અને વિદ્યાર્થીઓની વિશાળ માનવમેદની સમક્ષ તા. ૩૦-૭-૫૫ ના આપેલું એક પ્રેરણાદાયી ઉદ્બોધન

એકધારા કલાકો સુધી વેગવતા જળપ્રવાહની જેમ વહેતા આ પ્રવચનના વાક્યે વાક્યે હજારો શ્રોતાઓના હૃદય ધબકતાં હતાં અને જાગૃતિની કોઈ અલૌકિક દુનિયામાં શ્રોતાઓને લઈ ગયા હોય એવી મમતા સર્વત્ર છવાઈ હતી

આ વ્યાખ્યાનનો કેટલોક સુંદર સારભાગ રજૂ કરવામાં આવેલ છે

卐

बिभेषि यदि संसाराद् मोक्षप्राप्तिं च काङ्क्षसि ।
तदेन्द्रियजयं कर्तुं स्फोरय स्फारपौरुषम् ॥

—ज्ञानसार

વાસનાની દુનિયાથી તું જો ગભરાતો હોય અને મુક્તિની મહાસમાધિ જો ઇચ્છતો હોય તો તારી ઇન્દ્રિયોને જિતવા તારા અફાટ પરાક્રમશાળી પૌરુષનો ઉપયોગ કર.

આત્મજાગૃતિ

[સૂર્યનાં સોનેરી કિરણો કમળના હૃદયને જગાડે છે અને એની પાંખડિયોને વિકસાવે છે, તેમ જ મહાવીરના જ્ઞાનવચનો પણ તમારા આત્માને જગાડો અને આત્મની પાંખડિયોને વિકસાવો એવી શુભેચ્છાપૂર્વક આજના વ્યાખ્યાનનો હું પ્રારંભ કરીશ.]

તેજનો તણખો

જે માણસને આત્મા વિશે શ્રદ્ધા હોય છે, તેને જ આત્મોન્નતિનો વિચાર આવે છે તેનો જ આત્મા જાગે છે, પણ આત્માની જ જેને જાણ નથી, આત્માને જે સમજતો નથી, તેને આત્મોન્નતિનો વિચાર ક્યાંથી આવે? તેનો આત્મા કેમ જાગે! જે માણસ કેવળ જડ વસ્તુઓની મોહકતામાં મગ્ન રહે છે તેને આત્મા કેવો બળવાન છે એ નહિ સમજાય અને જેને આત્માની તાકાતનો ખ્યાલ નથી તે મૃતજીવન જીવે છે આજે એવા મૃતજીવનોની સંખ્યા વધી રહી છે એ મૃતજીવનમાં ચેતનાના પ્રાણ ફૂંકવા માટે જ આજના સંબોધનનો વિષય સૂઝ્યો છે–આત્મજાગૃતિ

મને એવા કેટલાય માણસો મળે છે, જેમને પોતાના શબ્દોમાં વિશ્વાસ નથી, વાણીમાં શ્રદ્ધા નથી, જીવનમાં તેજ કે તાકાત નથી, એ નિર્માલ્યની જેમ કહે 'મારાથી આ કામ કેમ થશે? આ કામ તો ખૂબ અઘરું છે' આ નિર્માલ્ય શબ્દો

કોણ બોલાવે છે? દેહભાવ બોલાવે છે આત્મભાનવાળા આવુ કદી ન બોલે. ચેતનાવતની વાણીમા તો તેજના કિરણો ચમકતા હોય, તાકાતના તણખા ઝરતા હોય!

રઘુવંશમા કાલિદાસે લખ્યુ છે' રઘુવંશના બાળકો એવાં હતા જે—

શૈશવે ગમ્યસ્ત-વિદ્યાનાં

બાલ્યકાળમા જ આત્મ-વિદ્યાનુ સિંચન પામતા હતા એ કઈ વિદ્યા? પેટ ભરવાની નહિ. પૈસા ભેગા કરવાની નહિ. એ વિદ્યા તો કીડી-મંકોડાને પણ આવડે છે એ પણ ગળપણ જુએ ત્યા દોડી જાય. આમ ત્રણની પણ શહ ન જુએ! અમે બેઠા હતા ત્યા એક વાર કીડીઓ ઊભરાઇ એક ભાઇએ તેની આસ પાસ રાખ નાખી. એટલે થોડીવારમા તે ચાલી ગઇ રસવૃત્તિને પોષવામા તો કીડીઓ પણ પાવરધી છે આણસની વિશિષ્ટતા પેટ ભરવાની વિદ્યામા નથી એની વિશિષ્ટતા અંધકારમાથી પ્રકાશમા લઈ જાય એ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામા છે પ્રાચીનકાળમા શિશુને નાનપણથી જ એવા વિચારોમા ઉછેરવામા આવતુ જેથી એનો આત્મા સદા જાગૃત રહેતો નિરાશાજનક કે નિર્માલ્ય વાતો એમનો આગળ ઉચ્ચારવામા આવતી જ નહિ.

રામચન્દ્રજી યૌવનને આગણે રમતા હતા તે સમયે ચીનનુ સૈન્ય મિથિલા પર ચઢી આવ્યુ જનકે પોતાના મિત્ર દશરથ પાસે સહાયતા માગી અને કહેવડાવ્યુઃ 'તમારા વીરપુત્ર રામ અને લક્ષ્મણને સૈન્ય સાથે અમારી વારે મોકલો' દશરથ જરા ચમ્યા મમતાને લીધે વિચારના વંટોળિયામાં એ અટવાઇ ગયા એ જગલી ને કદાવર માણસો સાથે આ બાળકો કેવી રીતે લડી શકશે? છતા એ બોલ્યા નહિ મનમા જ વિચારતા હતા, પણ રામ પિતાનો આશય સમજી ગયા એમણે કહ્યુ 'પિતાજી! શુ

સિંહનું નાનું બચ્ચું મોટા હાથીના ગંડસ્થળને ભેદી શકતું નથી ?' બાકર બચ્ચા લાખ, લાખે બિચારા, સિંહનું બચ્ચું એક એકે હજારા આ વીરતાભર્યો ઉત્તર સાંભળતા જ દશરથનો ભ્રમ ટળી ગયો અને કુમારો ધનુષ્ય બાણ લઈ મિથિલા ગયા, શત્રુઓને હરાવી, વિજયપતાકા ફરકાવી, ગૌરવપૂર્વક ઘેર આવ્યા !

આ ખમીર ક્યાથી આવ્યું ? એ બહારથી નથી આવ્યું અંદર જ છે એને જાગૃત કરવાની જરૂર છે આત્મામા અનંત શક્તિ છે, એ ભાન થતા, એ કોઈથી ય નહિ ગભરાય ! કોઈનાથી ય નહિ અંજાય

આજે માબાપ બાળકને વીર બનાવવાને બદલે કાયર બનાવે છે બાળક રડતું હોય કે ઊંઘતું ન હોય તો 'જો બાવો આવ્યો, પકડી જશે' આવા ભીરુતાભર્યાં વાક્યો સંભળાવે છે આથી બાળકની છાતી બેસી જાય છે પછી એ મોટો થાય બહાર બહાદૂર દેખાય, પણ અંદરથી ડરપોક હોય આવા માણસો નાગરિક તરીકે પણ નકામા બાયલા નાગરિકોથી દેશનું પણ રક્ષણ ન થાય તો આત્માનું કલ્યાણ તો થાય જ કેમ ?

માણસની કેટલી તાકાત છે, એનો પ્રત્યક્ષ દાખલો લો એટમ-બોમ્બ ભયંકર છે હાઇડ્રોજન બોમ્બ એથી પણ ભયંકર છે એનામા સંહારની અનંત શક્તિ છે રતલ દોઢ રતલનો બોમ્બ લાખો માનવીનો સંહાર કરી શકે છે માઈલોના વિસ્તારને ઉજ્જડ કરી શકે છે એક નાનકડા બોમ્બમા આટલી શક્તિ છે, પણ એને શોધનાર તો મનુષ્ય જ છે ને ? તો વિચારી જુઓ માનવીના સર્જનમા પણ આટલી અપ્રતિમ શક્તિ છે, તો એના સર્જક એવા માનવીના આત્મામા કેટલી શક્તિ હોવી જોઇએ ? જડને આવિષ્કૃત કરનાર ચેતનામા પ્રતિભા ન હોત તો આ અમર્યાદ શક્તિ આવિષ્કૃત કેમ પામત ? આત્માની અપ્રતિમ તાકાતનું આ જ્વલંત દૃષ્ટાન્ત છે

અમરતાનો સદેશ

આત્માની આ અનત શક્તિઓને જેણે જાણી અને એને જેણે કેન્દ્રિત કરી તેણે પોતાની પ્રભુતા મેળવી, તે જ પ્રબુદ્ધ થયા, ભગવાન થયા, સસારથી તે પાર પામ્યા

જે માણસ પ્રકૃતિના નિર્બળ તત્વોથી ડરે છે અરે, પોતે એકાન્તમા ધ્યાન ધરવા પણ ડરે છે અને પોતાની જ બીક પોતાને લાગે છે, તે માણસ મહાત્મા તો ઠીક, પણ માણસ તરીકે પણ લાયક કઈ રીતે ગણાય ? માણસ આવો બીકણ થઈ જાય છે, કારણ કે બાલ્યકાળમા એને આત્મવિદ્યા મળી નથી આત્માની અમરતાનો સદેશ મળ્યો નથી. માબાપોએ એના દેહનુ ભરણપોષણ કર્યું, પણ આત્માનુ પોષણ ન કર્યું, દેહનુ પોષણ તો કૂતરાં બિલાડાં પણ કરે છે માનવીનુ ગૌરવ બાળકોના માત્ર દેહનુ પોષણ કરવામા જ નથી માણસનુ ગૌરવ પોતાના સતાનને સસ્કારી ને તેજસ્વી બનાવવામા છે મારી આ વાત તમને આજ કદાચ કડવી લાગશે, પણ તે સત્ય છે વિચારી જોજો આજ નહિ તો કાલે જરૂર સમજાશે

મદાલસા પોતાના બાળકને પારણામા ઝુલાવતા પણ ગાતી. त्वं सिद्धोऽसि शुद्धोऽसि मुक्तोऽसि ! વત્સ ! તુ સિદ્ધ છો, સિદ્ધિઓ તારામાં છે તુ શુદ્ધ છે બુદ્ધિ-પ્રજ્ઞા તારામા છે તુ મુક્ત છે તને બાધનાર આ વિશ્વમા એકેય તત્ત્વ નથી તુ સ્વતત્ર છો મુક્ત છો હાલરડામા જ જે બાળકને આવુ મુક્તિનુ ગીત સાભળવા મળે તે યુવાન તેજસ્વી, ત્યાગી કે પ્રતાપી કેમ ન બને? આજનો યુવાન એ આશાની જ્યોત નથી પણ નિરાશાનો દરિયો છે એનામા જીવનની ખુમારી નથી પણ વાસનાની બિમારી છે

જે દેશના યુવાનો વિલાસી વાતાવરણમા ઉછરે છે, તે દેશની પ્રજા ધીમે ધીમે નિર્વીર્ય થઈ જાય છે પ્રજાને મહાન બના-

માણસ મુક્ત બને કે બધાય ? જે એક શ્રેષ્ઠ નાગરિક બનવાને અયોગ્ય છે, તે શ્રેષ્ઠ જીવન માટે યોગ્ય કઇ રીતે ગણાય ?

મૃત્યુને જિતે તે વિદ્યા

એક ભાઈ ઇન્ટરની પરીક્ષા આપી રજામા ઘેર આવ્યા એ અરસામા બહારગામથી એમને ત્યા એક મહેમાન આવ્યા એ મહાન ચિન્તક હતા વિદ્યાર્થીના પિતા પોતાના પુત્રને બપોરે ચિન્તકની પાસે લાવ્યા અને પોતાના પુત્રના અભ્યાસની વાત કરી ચિન્તકે પૂછ્યુ ‘શુ ભણો છો ?’ ‘સાહેબ, ઇન્ટરની પરીક્ષા આપીને આવુ છુ’ ‘હવે શુ કરશો ?’ ‘બી એ થઇશ’ ‘પછી શું કરશો ?’ ‘પછી તો જો ફર્સ્ટ કલાસ આવીશ તો ફોરેન જઇશ અને એમ એ થઇશ’ ‘એમ એ થઇને પછી શુ કરશો ?’ ‘પછી કોઇ સારી નોકરી મેળવીશ’ પેલા ચિતક તો આગળ વધી રહ્યા હતા એમણે પૂછ્યુ ‘પછી ?’ પેલો વિદ્યાર્થી જરા થડ્યો એને થયુ આ શુ પૂછે છે ? પણ ઉત્તર આપ્યા વિના ચાલે તેમ ન હતુ, એટલે એણે કહી નાખ્યુ ‘પછી પ્રભુતામા પગલા માંડીશુ’ ચિન્તકે ‘પ્રભુતામા પગલા’ આ શબ્દ ચાવ્યો શબ્દ તો ઘણો સારો છે પશુના માટે વધારેમા વધારે ઘૂટ મેળવનારા પણ આ જ શબ્દ વાપરતા હોય છે ‘ઠીક પછી શુ ?’ વિદ્યાર્થીએ કહ્યું ‘પછી વળી શુ ? ઘરડા થઈશુ’ ચિન્તકને પોતાના પ્રશ્નનો દોર બરાબર હાથમા આવતો લાગ્યો એટલે ધીમેથી પૂછ્યુ ‘પછી શુ ?’ પેલો વિદ્યાર્થી મુઝાઇ ગયો થોડો અકળાયો એણે એના પિતા સામે જોયુ એના પિતા પણ વિચારોમા તણાતા હતા, હવે પછી શુ ... ? એના પિતાની આખમા પણ પ્રશ્નાર્થ હતો એટલે વિદ્યાર્થીએ કહી નાખ્યુ ‘પછી મરી જઇશુ’ ચિન્તકે કહ્યુ ‘બરાબર, હુ એ જ કહેવા માગતો હતો આટલા અભ્યાસ પછી, આટલી પ્રવૃત્તિ

પછી પણ મરવાનું ! મરવા માટે આટલું બધું કરવાનું ? મરવું જ હોય તો આટલો અભ્યાસ ન કરો, ફેશન ન કરો તો પણ મરી શકાય છે શું અભણ નથી મરતા ? અભણ પણ મરી શકે છે વિદ્યાવાન તો એમ કહે કે—પઠી અમર બનીશ, મૃત્યુ સામે યુદ્ધ કરીશ, વૃત્તિઓ પર વિજય મેળવીશ, જીવનમા પ્રેમ, પ્રકાશ અને શ્રદ્ધાને ભરીશ અને મૃત્યુને તરી જઈશ, વિદ્યા તો મૃત્યુને જિતવા માટે છે એક કવિ કહે છે હસી મૃત્યુમુખે ધસવાનુ જ હે, ધસી મૃત્યુમુખે હસવાનુ જ હે

વિદ્યાવાનમા જીવનની ખુમારી જોઈએ સુખમા કે દુખમા, સપત્તિમા કે વિપત્તિમા, સયોગમા કે વિયોગમા પોતાના આત્માની અને પોતાના મનની મસ્તી ન ગુમાવે તેજ અભ્યાસી.

જેમ પ્રકૃતિના રહસ્યને જાણનાર માણસ ઉનાળો આવતા અકળાતો નથી, શિયાળો આવતા ફરિયાદ કરતો નથી કે વર્ષાકાળ આવતા બબડાટ કરતો નથી, એ જાણે છે આ તો ઋતુ ઋતુના ખેલ છે શિયાળામા ટાઢ પડે છે પણ ઘઉં ને કપાસ એમા જ તૈયાર થાય છે વર્ષામા વૃષ્ટિ થાય અને કીચડ થાય પણ જુવાર બાજરી એમા જ પાકે છે ઉનાળામા તડકો પડે પણ મીઠી કેરીઓ અને રાયણ એ ઋતુમા જ પાકે છે, તેમ દુખ, વિપત્તિ, વિયોગ પણ માણસને ઘડવા આવે છે, એથી માણસની કસોટી થાય છે માણસનુ હીર આવા સયોગોમા જ પ્રગટે છે સાચો અભ્યાસી દુખને પણ કુદરતની પ્રિય ભેટ માની હસતા મુખે એનુ સ્વાગત કરે છે એ સમજતો હોય છે કે આજનુ દુખ એ મારી ગઈકાલની ભૂલનુ જ પરિણામ છે એક ભૂલને સુધારવી હોય તો બીજી નવી ભૂલ ન કરવી દુખ વખતે અફસોસ કરવો એ જૂની ભૂલમા નવી ભૂલનો ઉમેરો કરવા બરાબર છે

ઋતુનો ખેલ

પણ કેટલાક માણસો આ વાતનો વિચાર કર્યા વિના કેવળ ફરિયાદ જ કરતા ફરતા હોય છે વર્ષાદ આવે તો કહે 'આહ ! શું વર્ષાદ છે ! બંધ થતો જ નથી, મારી નાખ્યા ' ટાઢ પડે ત્યારે કહે 'શું ટાઢ પડે છે ! ચામડા ચીરાઇ ગયા' તાપ પડે તો કહે 'તડકો પડે છે કાંઈ તડકો ! ધરતી તો ભડકે બળી રહી છે !' આમ રોદણા રોયા જ કરે, પણ આ તો ઋતુનો ખેલ છે એમ ન સમજે તેમ કેટલાક માણસો પણ જીવન અંગે રોદણા જ રોતા હોય છે કોઈ પુત્ર માટે તો કોઈ પત્ની માટે, કોઈ ધન માટે તો કોઈ ધંધા માટે ! પણ ફરિયાદ કર્યા વિના પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ, એમ ન વિચારે.

આવા સંયોગોમા માણસને સાચી વિદ્યા મળે તો જ માણસ જીવનના તત્ત્વોને સ્પર્શી શકે અને દુઃખના તાપને, પણ જીવનના ઘડતરનુ પક્વવાનુ સાધન માની, એને સત્કારી શકે વિષમ પ્રસંગો માથી પણ કાઇક બોધ મેળવી જીવનને ઘડી શકે

આપણુ કોઈ સ્વજન મરી જાય છે, ત્યારે આપણને કેટલો બધો શોક થાય છે ! આપણુ મન દુઃખના અગાધ સાગરમા કેવુ ડૂબી જાય છે ! પણ તે પ્રસંગે આપણે સ્વસ્થ ચિત્તે વિચારીએ કે આ શોક શાથી આવ્યો ? શા કારણે આવ્યો ? ગામમાં આટલા મરી જાય છે, છતા આંખે એક આંસુ પણ નથી આવતુ અને અત્યારે આ આંસુઓનો સાગર કેમ છલકાઇ ગયો ? મૃત્યુ એ જ જો અનિષ્ટ અને દુઃખનુ કારણ હોય તો ગામમા કોઈ મૃત્યુ પામે છે ત્યારે શોક કેમ આપણને ઘેરી વળતો નથી ? મહોલ્લામા કોઈ મરી ગયુ હોવા છતા તે દિવસે ભોજનમા મિદ્યાન્ન આવ્યુ હોય તોય ભોજન કરતા શોક થતો નથી' અને પોતાનુ સ્વજન હૃદય રડે છે, એનુ કારણ શું ? એનુ કારણ એ છે કે,

વ્યક્તિ પ્રત્યે રાગ હતો, જેના તરફથી 'ઠાઇક' મળતુ હતુ, તે હવે બધ થયુ છે, તે હવે મળવાનુ નથી એટલે એ રડે છે, પણ એ કોને માટે રડે છે ? જનાર વ્યક્તિ માટે નહિ, પણ એ વ્યક્તિ તરફથી જે મળતુ હતુ, તેને માટે એટલે કે પોતાના અર્થ માટે રડે છે અને એ અર્થ માણસને બીજી કોઈ વ્યક્તિ તરફથી મળતો હોય તો તે શોક શમી જાય છે ધીમે ધીમે શોકમા ઓટ આવે છે અને માણસ મૂળ સ્થિતિએ આવી જાય છે હા, આમ છતા સ્નેહ જેવી એક પવિત્ર અને ચિરસ્મરણીય વસ્તુ પણ દુનિયામા છે જે અર્થ અને કામની નહિ ચેતનાની ભૂખ છે આ ભૂખ એક આત્મજ્યોતમાથી જન્મેલી છે અને બીજી કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી તે મળતી નથી જ્યાથી એ પ્રગટે છે ત્યા જ એ વિલીન થાય છે એટલે આવા પ્રસગોમા માણસના હૈયા ઉપર શોકની છાયા ઘણી ઘેરી થઇ જાય છે અને આવા કેટલાક પ્રસગોમા તો માણસ કા જ્ઞાની બને, કા ઉન્મત્ત બને, જ્ઞાની વિચારે કે મારુ પ્રિયજન એક એવા પ્રવાસે ઊપડ્યુ છે, કે જ્યા અતે મારે પણ જવાનુ જ છે એ પહેલા ગયેલ છે, હુ પછી જઇશ એમ વિચારી સમાધાન મેળવી લે છે જ્યારે અજ્ઞાનીને થાય છે હવે શુ થશે ? ખેલ ખલાસ ! બાજી બધી બગડી ગઇ મારે જીવનભર ઝુરવાનુ હવે કયા મળવાના છીએ ? જીવન શૂન્ય થઇ ગયુ અને એવા વિચારોમા અજ્ઞાનતા અને ઉન્મત્તતા વધતી જ જાય છે આ બને પ્રસગોમા પ્રિયજન તો બનેએ ગુમાવેલ છે, પણ એક સમાધાન મેળવે છે, બીજો ઝૂરે છે કવિ જીબ્રાન કહે છે "When you are sorrowful, look again in your heart, and you shall see that in truth you are weeping for that which has been your delight ' જ્યારે તમને શોક લાગે ત્યારે વળી તમારા હૃદયમા જોજો અને તમને જણાશે કે સાચે

જ તમે તેને માટે રડી રહ્યા છો. જે તમારા હર્ષનો વિષય હતો, એટલે જે હર્ષ આપે એ શોક આપે જ આપે એ શોકને ટાળવાનો માર્ગ એક જ છે અને તે આત્માનુ જ્ઞાન અને પ્રકૃતિનુ ઊંડાણ!

આત્મજ્ઞાન થતા શોક કેવો હળવો થાય છે એનુ આ એક જ્વલત દૃષ્ટાન્ત તમારી સામે મૂકુ છુ

શોકના તળિયે શાન્તિ

શાણી સુમતિ ભગવાન મહાવીરની વાણી સાભળવા ગઈ હતી એનો પતિ આત્મારામ બહાર ગયો હતો એના બન્ને યુવાન પુત્રો તળાવમા સ્નાન કરવા ગયા હતા

સુમતિએ વ્યાખ્યાનમા સાભળ્યુ જ્યા સયોગ છે, ત્યા વિયોગ છે આત્મા સિવાય જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ વિખૂટી પડે છે આજે આપણે જેના માટે હસીએ છીએ તેજ વસ્તુ આવતી કાલે રડાવે છે આનદ અને શોક એક જ ત્રાજવાના બે પલ્લા છે અનત સમાધિનો માર્ગ એક જ છે મોહનો ત્યાગ! આ મોહનો ત્યાગ જન્મે છે આત્માની એકલતામાથી!

સુમતિએ આ ઉપદેશને પોતાના હૈયાની દાબડીમા ઝીલ્યો અને એનો જ વિચાર કરતી, એને જીવનમા વણવા મથતી, એ ઘેર આવી ત્યારે સમાચાર મળ્યા "એના નહાવા ગયેલા બન્ને દિકરા ડૂબી મર્યા છે પહેલા એક નહાવા પડ્યો, પણ એ તો કીચડમા ખુચતો જણાયો એને કાઢવા બીજો ગયો પણ એ ખુચતો છોકરો બીજાને બાઝયો અને બન્ને ડૂબ્યા "

જુવાનજોધ બે દિકરા જાય તો કઈ માતાનુ હૈયુ શોકમા ન ડૂબે? સુમતિના હૈયાના કટકે કટકા થવા લાગ્યા એ શોકના

જ્ઞાનના બોલ એના આત્માને આશ્વાસન આપી રહ્યા હતા. એ પતિને અંદર દોરી ગઈ

ફૂલ જેવા પોતાના બે બાળકોના મૃત દેહ પર ઓઢાડેલ શ્વેત વસ્ત્ર એણે ઉંચકી લીધુ અને જ્ઞાનના પ્રકાશથી પ્રબુદ્ધ બનેલી સુમતિએ કહ્યું "નાથ! આ આપણા બે રત્નકણ, એક સોળ વર્ષનુ, બીજુ વીસ વર્ષનુ આજ સુધી આપણે એમને રાખ્યાં, સાચવ્યા, પણ આજે એમનો સમય પૂરો થયો અને એમણે એમનો માર્ગ લીધો આપણે એમના ન હતા, એ આપણા ન હતા થોડા સમય માટે આપણને એ મળ્યા હતા હવે એમને નિસર્ગના ખોળામાં શાંતિપૂર્વક ધરવા એ આપણું કર્તવ્ય છે એની પાછળ શોક અને રુદન વ્યર્થ છે, ગયેલી વસ્તુ આંસુથી પણ પાછી વળતી નથી મૌનની શાંતિમા આપણે એમને વિદાય આપીએ"

આત્મારામ તો આ જોઈ ત્યા જ ઢગલો થઈ ગયો થોડી ક્ષણ માટે ત્યા ગભીર સ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ ઘરમા, હવામા, વાતાવરણમા બધે જ સ્તબ્ધતા હતી અંતે એ પિતાની આંખમા આંસુનુ પૂર ધસી આવ્યુ એણે આંસુના પડદામાથી જોયુ તો સુમતિની આંખમા પણ બે મોતી જેવા આંસુ હતા, પણ એના પર જીવનની ઊંડી સમજણના ઉજ્જવળ કિરણો પ્રકાશી રહ્યા હતા

શ્રદ્ધાનો જ્યોત

આ પ્રસગ પરથી સમજી શકાય છે કે આત્માની જાગૃતિ શુ કામ કરે છે! જેનો આત્મા જાગૃત છે તે જ શોક-મોહ પર વિજય મેળવે છે

પણ જે જીવનમા હારે છે, મુઝાય જ્ઞાનનો અભાવ છે અને તેથી જ

એ ઢળી જાય છે, ગભરાય જાય છે અને ધ્યેયમાંથી વિચલિત થઈ, બીજા માર્ગે ફ્ટી વળે છે

પણ જે માણુસ આંતરપ્રેરણાથી પ્રેરાઈને કાર્ય કરે છે, જીવનને સમજીને જીવે છે એ ગમે તેવા વિપરીત સંજોગોમાં પણ-જેના પર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખ્યો હોય એવો સાથી સાથ છોડીને ચાલ્યો જાય એવા સંજોગોમાં પણ-ધૈર્યને ખોયા વિના, ભય રાખ્યા વિના આગળ વધ્યે જ જાય છે

આત્મજ્ઞાની, લોકોના અભિપ્રાયના આધારે નહિ, પણ પોતાના આત્માના અભિપ્રાયના આધારે આગળ વધે છે એ તો કહે છે- 'લોકોને હસવું હોય તો હસવા દો બકવું હોય તો બકવા દો, પણ મારો પંથ અફર છે'

એને પોતાના પ્રત્યેક પગલામાં શ્રદ્ધા હોય છે એને પોતાની પ્રત્યેક ક્રિયામાં નિષ્ઠા હોય છે અને પોતે સ્વીકારેલ ધ્યેય પાછળ સમર્પિત થવાનો એનામાં અદમ્ય ઉત્સાહ હોય છે આવી વ્યક્તિ માટે કહી શકાય કે

In the long run he shall be happy and prosperous

પણ જે માણુસ કાર્ય કરે છે, પણ એના પરિણામની જવાબદારી લેતા ગભરાય છે એ સફળ કેમ થાય? એને ફૂલ જોઈએ છે પણ કાંટા નથી ખાવા અને કાંટા વાગે છે ત્યારે એને દૂર કરવા માટે એ જ્યાં ત્યાં પ્રાર્થના કરતો ફરે છે સહનશીલતા અને સાધના વિના સિદ્ધિ નથી એ વાતને જાણે માનવી ક્ષણભર ભૂલી જાય છે

સોક્રેટિસ તો પ્રાર્થના કરતા કહેતો 'ભગવાન, હું એક જ માગું છું અયોગ્ય વસ્તુ હું માગું તો પણ તું આપીશ નહિ અને યોગ્ય વસ્તુ હું ન માગું તો પણ તું આપજે જ' માણસ જો આ

રીતે વિચારે તો એને દુ ખમાય સુખ લાગે એને થાય કે ગુમડુ પાકયુ છે તો એનુ ઓપરેશન અનિવાર્ય છે, વેદના વેઠયા વિના દર્દ કેમ મટે? વેદનાને વેઠયા વિના વિપત્તિ કેમ ટળે?

શ્રેણિક નરકમા પણ માનસિક શાતિ અનુભવે છે દેહને વેદના થઇ રહી છે, શરીરમા આગ છે, પણ આત્મામા શીતળતા છે, કારણ કે એ સમજે છે કે જેણે કર્યા છે, તે ભોગવે છે આ દેહે બીજાને દુ ખ દીધા છે, તો આજે એને દુ ખ મળે છે, એણે બીજાને બાળ્યા છે તો આજે એ પોતે બળે છે એમા મારે શુ? આત્મા એ દેહથી ન્યારો છે ખીંટીએ કોટ ટાગ્યો હોય, એ સળગી ઊઠે, બળીને ખાખ થઇ જાય તો એના માલિકને નુકશાન થાય, પણ એ દાઝે તો નહિ ને? કારણ કે દેહ કોટથી ભિન્ન છે તેમ આત્મા પણ દેહથી ભિન્ન છે, છતા આજ આત્માનો પ્રકાશ આ દેહથી ઢકાઇ ગયો છે

કાળના વિકરાળ પજામા ધ્વસ થતી વસ્તુઓને જોઇને શેકસપીઅર કહે છે —

Ruin hath t'aught me thus to ruminate
That Time will come and take my Love away
This thought is as a death which can not choose
But weep to have that which it fears to lose

વિનાશે મને આ રીતે વિચાર કરતા શીખવ્યુ છે કે કાળ આવશે ને મારી પ્રિયતમાને પણ મારાથી દૂર લઇ જશે આ વિચાર એક મૃત્યુ સમાન છે કે જેને માટે રુદન સિવાય બીજો કોઇ માર્ગ નથી કારણ કે જે વસ્તુ તેણે પ્રાપ્ત કરી છે તેને ગુમાવવાનો તેને સદા ભય રહે છે

અર્પણુનો આતશ.

પ્રકૃતિ અને માનવહૃદયની મહત્તાને ગાનારો આ મહાકવિ પણ અહીં કેવો ગમગીન છે!

આવી ગમગીનીમા શાતિ કોણ આપે? અરણ્ય જેવી એકલતામા આશ્વાસન કોણ આપે? માણસ સમ્યગ્દર્શન દ્વારા જીવનના આવા દુ ખ પ્રમગોને પણ એક જુદી જ દષ્ટિથી-એક જુદા જ ભાવથી-આવકારી શકે મને યાદ છે આજથી લગભગ ૫૨ વર્ષ પહેલા એક વાર અમે મિત્રો નાસિક પર્યટન માટે ગયેલા ત્યા રસ્તામા રોગિષ્ઠ દશામા એક સાધુ બેઠો હતો તેના શરીર પરના ગુમડા પર કીડા ખદબદતા હતા કીડા એટલા બધા હતા કે ગુમડામાથી ગબડીને નીચે પડે પણ પેલો સાધુ બહુ જબરો! નીચે ગબડેલા એ કીડાને ઉચકીને ગુમડા પર મૂકતા કહે 'અરે, બાહર કહા જાતા હૈ? બૈઠ ઇધર, બાહર ભૂખા મર જાયગા' આવી રીતે ગુમડા ખ઼બદે છે, છતા એ મસ્ત છે એની મસ્તીનુ કારણુ એ જ કે દુ ખને સ્વેચ્છાપૂર્વક સ્વીકારવાનુ એની પાસે આત્માનુ દર્શન છે ।

ભગવતસિહને ફાસીએ ચડાવતા પહેલા માફી માગવા કહ્યુ ત્યારે પણ એણે તો દેશાભિમાનની મસ્તીમા એક જ કહ્યું કોઈ પણ દેશનો નાગરિક પોતાના દેશની આઝાદી માટે જે કરે છે તે જ મે મારા દેશ માટે કર્યુ છે અને તે બરાબર છે' એમ કહી ફાસીના દોરડાને પણ ફૂલની માળા ગણીને એ લેટી પડયો. આવી ફનાગીરી અને આવી ખુમારી માણસમા ક્યારે આવે? કોઈ પણ ઉદાત્ત હેતુ માટે માણસ નિર્ણય કરે છે, ત્યારે જ એનામા અર્પણુનો આવો આતશ પ્રગટે છે આ મસ્તી, આ આતશ રૂપિયાથી કે નનામી નથી મળતો, પણ આ માની

પ્રામાણિક નિષ્ઠામાંથી પ્રગટે છે અને તે પ્રસંગે મૃત્યુનો પણ એક પ્રકારનો આનંદ માણી શકાય છે માળો છોડી અનંત ગગનમાં ઊડતા પંખી જેવો

માનવી અને માળો

આત્મપંખી ! તું ગગનવિહારી છે અનંત આકાશમાં ઊડનાર તું મુક્ત પંખી છે માળામાં તું વસે છે, પણ માળો એ તું નથી માળો તારાથી ભિન્ન છે તું તારા માળાને સ્વચ્છ ને સુંદર રાખજે. કાંટા-જાંખરા લાવીને તારા માળામાં ન ભરતો નહિ તો અવસરે તું જ એમાં ભરાઈ જઈશ ઊડવા ધારીશ ત્યારે નહિ ઊડી શકે અને તારા માળાના દ્વાર પણ મોટા રાખજે કે જેથી ઊડતી વખતે તારી પાંખોને ઈજા ન થાય

માણસો ઘર ઈંટ ચૂનાથી બાંધે છે પંખીઓ માળો ઘાસથી બાંધે છે-દેહને રહેવાનો માળો ઈંટ, ચૂના ને માટીથી બંધાય, પણ રે આપણા આત્માનો માળો કયો ? આ દેહ એ આત્માનો માળો છે પંખી જેમ માળાને મૂકીને ઊડે છે અને માણસ બંગલાને છોડીને બહાર વિહરવા જાય છે, તેમ આત્મા આ દેહને છોડીને પરલોકના પ્રવાસે ઊપડે છે પંખીને માળો સાથે નથી આવતો માણસને બંગલો સાથે નથી આવતો, આત્માને આ દેહ સાથે નથી જતો છતાં પંખીને અને માણસને કેવી મમતા છે ? એક ભાઈને પૂછ્યું 'આ બંગલો કોનો છે ?' એણે પોતાની છાતી પર હાથ મૂકતાં ગર્વથી કહ્યું 'મારો છે આપ જોતા નથી ? બંગલા પર મારું જ નામ છે !' એમ કહી એણે તકતી સામે આંગળી ચીંધી, પણ આ ભોળા જીવને વિચાર પણ નથી આવતો કે આ કેમ તારો છે ? તારા દાદા મૂકીને ગયા, તારા બાપા ય મૂકીને ગયા અને હવે થોડા દિવસમાં તું ય મૂકીને જવાનો. તારા સગા દિકરા પણ તારો અગ્નિ-સંસ્કાર આ

પેલો ધૂરકયો Who are you ? યુવાને શાંતિથી કહ્યુ I am your father–હું તારો બાપ પેલો યુરોપિયન ખુશ થઇ ગયો એણે કહ્યુ Come in પેલા યુવાનને પોતાની પાસે બેસા ડતા એણે કહ્યુ તમારા જેવા ગૌરવવાળા અને નિર્ભય મિત્રની મારે જરૂર હતી, કારણ કે બીકણ, નિર્માલ્ય અને ડરપોકની સાથે બેસવામા પણ પાપ છે કાયરની મૈત્રી નકામી એથી સસ્કાર ન આવે સયમ પણ ન આવે અને પ્રતિષ્ઠા પણ ન મળે

સોબત ઉત્તમની જોઇએ આપણાથી અધિક ગુણસપન્ન માણસની સોબત કરીએ તો એના ગુણ આપણામા આવે અને અધમની સોબત કરીએ તો આપણા ગુણ જાય અને એની અધમના આપણામા આવે સડેલા પાન સાથે મૂકેલા સારા પાન પણ સડે છે અને એ તાજા પાનને પણ ડાઘ લાગે છે

આપણા આત્માની પણ એ જ દશા છે વિષય, વાસના અને વૃત્તિઓના સગથી એ પોતાનુ સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ અને પોતાનો પ્રકાશ ભૂલી ગયો છે

સિહ ને ઘેટા

એક સિહનુ બચ્ચુ હતુ એની મા એને જન્મ આપી તરત મરણ પામી. માવિહોણા આ સિહબાળને એક ભરવાડ ઊંચકી લાવ્યો અને પોતાના ઘેટાની સાથે એને પણ વાડામા પૂર્યું દૂધ પર એ મોટુ થવા લાગ્યુ ઘેટા-બકરા જગલમા ચરવા જાય ત્યારે આ પણ એમની સાથે જાય એ બધાની સાથે આ એવુ તો હળી ગયુ કે પોતાને પણ તેઓમાનુ એક માને અને બે બે કરે ભરવાડ સિસકારા કરે ત્યારે ઘેટા સાથે તે પણ ભરવાડ પાછળ દોડે

સિહણનુ પડખુ સેવ્યુ હોત, મુક્ત જગલમા ઉછર્યું હોત અને સિહણના દૂધને પામ્યુ હોત તો એ ગર્જના કરી સ્વત:

રીને વનવિહાર કરી શકત, પણ આ તો ઘેટા સાથે રમેલુ આમા શૌર્ય કે શક્તિ કેમ પ્રગટે ?

એક વાર સરિતાકિનારે આ ઘેટા પાણી પી રહ્યા હતા ત્યારે પર્વતની ગુફામાથી કોઈ સિંહ બહાર આવ્યો અને પર્વતની ટોચ પર આવી એણે ગર્જના કરી ત્રાડ સાભળી ઘેટા ને ભરવાડ તો જીવ લઈ નાઠા આ સિંહબાળ પણ દોડયુ, એણે દોડતાં દોડતા પાછુ વાળીને જોયુ ત્યા બ નેની આંખો મળી. ટોચ પર રહેલા સિંહને થયુ કે આ તો મારો જાત ભાઈ છે સિંહ ઘેટાના ટોળામા કેમ ? આ મારાથી કેમ ડરે છે ? એણે ગર્જના કરી કહ્યુ વિચાર કર દોડ નહિ આપણે એક જ કૂળના છીએ તારે મારાથી ડરવાનુ ના હોય તુ પણ મારી જેમ ગર્જના કરી શકે, ત્રાડ નાખી શકે, પૂછડુ પછાડી શકે અને મુક્ત રીતે આ જંગલમા વિહરી શકે જો તુ તને ઓળખે તો !

પણ એમ કાઈ એ માને ? વર્ષોથી ઘર કરીને બેઠેલી વાત એક ક્ષણમા કાઈ નીકળી જાય ? એ તો નાઠુ અને ઘેટાના ટોળા ભેગુ થઈ ગયુ પણ પેલા સિંહના છેલ્લા શબ્દોના પડઘા એના મગજમા રમવા લાગ્યા, તુ તને ઓળખ ગર્જના કરવા પ્રયત્ન કરી જો' આ શબ્દો એના મનમાથી કેમેય ખસે નહિ એણે અવાજ કરવા પ્રયત્ન આદર્યો પણ એ બે અવાજ નીકળ્યો ઘણા કાળના ઘેટાના સહવાસથી એ પોતાનો અવાજ પણ ખોઈ બેઠુ હતુ

એક સાજે સરિતાકિનારે એ સિંહ પાણી પીવા ગયો ત્યારે એણે પોતાનુ પ્રતિબિંબ પાણીમા જોયુ તો પોતાનુ શરીર આ ઘેટા જેવુ નહિ પણ પેલા સિંહ જેવુ હતુ ! હવે એને સિંહના શબ્દોમા વિશ્વાસ બેઠો એણે પ્રયત્ન આદર્યો. એક વાર-બે વાર-ત્રણ વાર અને એના અવાજમા રણકો આવ્યો ઘેટા ભડકવા લાગ્યા-લાગ્યાં સિંહમા આત્મવિશ્વાસ પ્રગટયો એણે જરા જોર કર્યું ત્યા

ભરવાડ અને ઘેટાના કાળજા ફાડી નાખે એવી ગર્જના એના અવાજમાથી પ્રગટી! ભરવાડ ને ઘેટા હવે ઊભા રહે ? સિંહે પોતાના સ્વરૂપને ઓળખ્યુ તો તે વનરાજ થયો, મુક્ત થયો

તમે પણ તમારા સ્વરૂપને ઓળખો જીવનના ઉન્નત શિખર પર ચઢી ગર્જના કરો, સિંહવૃત્તિ કેળવો, તમારી આસપાસ ઘેરો ઘાલીને બેઠેલ વાસનાના બકરા ભાગવા માડશે. તમારી ત્રાડ સાભળી લાલસા તો જીવ લઈ દોડશે આજ સુધી ઇન્દ્રિયોના સહવાસમા રહીને આત્મા પોતાનુ સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ, પોતાનો શાશ્વત પ્રકાશ બધુ જ ભૂલી ગયો છે અને ઇન્દ્રિયોની પ્રેરણાથી વાસના પાછળ પરવશ બનીને દોડે છે એને જગાડો જીવનદ્રષ્ટાઓ આપણને સંબોધે છે જાગો અને જુઓ, તમે કોણ છો? તમારામા કેવી અદમ્ય શક્તિ છુપાયેલી છે! તમે ધારો તે કરી શકો જે દુનિયામા મહાન થયા તે તમારામાના જ એક હતા ભ નેમિનાથને શ્રી કૃષ્ણે પૂછ્યુ ત્યારે અને ભ૦ મહાવીરને મગધપતિ શ્રેણિકે પૂછ્યુ ત્યારે એમણે આ જ ઉત્તર આપ્યો હતો તમારો આત્મા પણ મારા જેવો જ છે અને મારા જેવુ જ સ્થાન તમને મળવાનુ છે, પણ આજ તમારો આત્મા કર્મોને આધીન છે એટલી જ ભિન્નતા છે કર્મના અને વૃત્તિઓના ક્ષયે આપણે સમાન છીએ-સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત

બધુઓ, આજના પ્રવચનનો ઉપસહાર કરતા એક જ વાત હવે કહેવાની છે તમે તમારી ઇદ્રિયોનો, તમારા મનનો, તમારી યૌવનવતી શક્તિઓનો અને તમારી બુદ્ધિનો તમે એ રીતે ઉપયોગ કરજો કે જેથી તમારો આત્મા આજ જ્યા છે ત્યાથી આવતીકાલે એક કદમ આગળ હોય અને તમારા પ્રત્યેક નવ પ્રભાતમા આત્મજાગૃતિભરી પ્રગતિ હોય!

ચાર મંગળ

[પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિરાજ શ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી તા. ૨૭-૧૦-૫૪ ના અમદાવાદ એલિસબ્રીજ ખાતે ચન્દ્રનગરમાં આવેલ જાણીતા લેખક શ્રી જયભિખ્ખુના નિવાસસ્થાને પધાર્યા હતા. નવ વાગે વ્યાખ્યાન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષરવર્ય શ્રી ધૂમકેતુ, સંદેશ પત્રના સહતંત્રી શ્રી જયન્તકુમાર પાઠક, સ્ત્રીજીવનના તંત્રી શ્રી મનુભાઈ જોધાણી, નવચેતનના તંત્રી શ્રી ચાંપશી ઉદ્દેશી, ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયવાળા શ્રી ગોવિંદલાલ, માધ્. કેળવણી અધિકારી મનુભાઈ પરીખ, ડૉ. ગિરધરલાલ પરીખ, જાણીતા ચિત્રકાર શ્રી છગનલાલ જાદવ તથા વિખ્યાત તસ્વીરકાર શ્રી જગન મહેતા વગેરે ઉપસ્થિત હતા તેમણે આપેલ મંગળ પ્રવચન]

चत्तारि परमंगाणि, दुल्लहाणीह जंतुणो ।
माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि अ वीरिअं ॥

—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

આ ચાર સાધનો આ ચેતનને ઘણાં જ દુર્લભ છે : માનવતા, ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા અને સંયમમાં વીર્યનો—પરાક્રમનો—ઉપયોગ

ચાર મંગળ

વિદાય વેળાએ પિતા જેમ પોતાના સુપુત્રોને ઉત્કૃષ્ટ વારસાની ભલામણ કરે છે, તેમ ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમા દેહ છોડતાં પહેલા માનવજાતને આ ચાર અંગો કહ્યા

'મહાનુભાવો! આ વિશ્વમા આ ચાર અંગ પરમ મંગળ છે મનુષ્યત્વ શાસ્ત્રનુ શ્રવણ, શ્રદ્ધા અને સંયમમા પુરુષાર્થ'

મહત્તા મનુષ્યજન્મની નહિ, મનુષ્યત્વની છે મનુષ્યત્વ વિના આ મનુષ્યજન્મ ભયરૂપ છે આજે વિશ્વમા મનુષ્યો તો અબજોની સંખ્યામા છે, પણ મનુષ્યત્વ ન હોવાને લીધે, આટના વિજ્ઞાનના સાધનો હોવા છતા, અશાન્તિ છે, હિંસા છે, ભય છે

ચતુર માણસ પોતાના ચાતુર્યથી અન્યને છેતરી રહ્યો છે બળવાન માણસ પોતાના બળના પ્રતાપે બીજાને દબાવી રહ્યો છે, સત્તાવાન માણસ પોતાની સત્તાથી સામાને નિર્દય રીતે કચડી રહ્યો છે, શ્રીમન્ત માણસ પોતાના ધનના જોરે માણસને ગુલામ ગણી ખરીદી રહ્યો છે આ બધુ બની રહ્યુ છે, કારણ કે મનુષ્યત્વ નષ્ટ થઇ રહ્યુ છે

મનુષ્યત્વ એ ગુલાબનુ ફૂલ છે ફૂલને ઉષ્ણ જળમા ઉકાળશો તોય એ પાણીને ગુલાબજળ બનાવશે, એને ઉકરડા પર ફેંકશો તોય એ ત્યા પડ્યુ પડ્યુ સુવાસ પ્રસરાવશે એને સુંદરી વેણીમા ગુંથશો તોય એ ત્યા શોભામા અભિવૃદ્ધિ કરશે અને કોઇ ભક્ત એને પ્રભુના મસ્તક પર ચઢાવશે તો [illegible] જ

નમ્રતાથી સૌરભ મહેકાવશે એને ગમે તે સ્થાનમાં મૂકો, પણ એ પોતાનો ધર્મ નહિ ચૂકે

મનુષ્યમાં મનુષ્યત્વ જીવંત હોય છે ત્યારે એ પણ સુમનની જેમ મહેકતુ હોય છે એ જો ચતુર હોય તો ભોળા માણસને બુદ્ધિભરી સલાહ આપે, એ લેખક હોય તો શિષ્ટ સાહિત્ય સર્જીને સમાજને સન્માર્ગે વાળે, એ બળવાન હોય તો નિર્બળનુ રક્ષણ કરે, એ સત્તાવાન હોય તો પ્રજાને સહાયતા આપે, ને ધનવાન હોય તો એ નિર્ધનનો મિત્ર બને, કારણ કે એનુ મનુષ્યત્વ એને આવા સારા કાર્યો કરવા અવિરત પ્રેરતુ જ હોય છે

સૂર્યનો પ્રકાશ જગતને લોકવ્યવહારમાં પ્રેરે છે, તેમ મનુષ્યત્વ ભલાઈની પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરે છે, સૂર્યના પ્રકાશમાં પ્રાણીસમૂહ અભય હોય છે, તેમ મનુષ્યત્વના પ્રકાશમા માણસનો પ્રત્યેક વ્યવહાર અભય હોય આજ તમે જોશો તો મનુષ્ય સામા મનુષ્યથી ચેતીને દૂર દૂર ચાલે છે, કારણ કે મનુષ્યત્વનો હ્રાસ થયો છે, માટે મનુષ્યજન્મને મંગળમય બનાવવા મનુષ્યત્વની પુન પ્રતિષ્ઠા કરો

બીજુ મંગળ છે–શાસ્ત્રનુ શ્રવણ મનુષ્યત્વનો વિકાસ કરવામા શ્રવણ ખૂબ સહાયક બને છે માણસનુ મન પાણી જેવુ છે એ સદા નીચાણવાળા પ્રદેશમા જતુ હોય છે એમા પણ જો ઢાળ મળી જાય તો તો પૂછવુ જ શુ ! એનો વેગ દ્વિગુણિત થઈ જવાનો–ખૂબ જ વેગથી નીચે જવાનુ. માણસનુ મન નીચે જઈ જ રહ્યું હતુ, એમા વાસનાથી ભભૂકતુ રંગીલુ વાતાવરણ મળ્યુ ડગલે ડગલે વિલાસી ગીતોનુ શ્રવણ વધ્યુ મન વધારે ને વધારે અધોગામી બન્યુ

આવા સંયોગોમા નીચે લપસતા મનને ઊંચે લઈ જનાર હોય તો તે સત્શાસ્ત્રનુ શ્રવણ છે જેમ પંપથી પાણી ઊંચે જાય છે,

તેમ મહાન પુરુષોના જીવનશ્રવણથી માણસનુ મન ઊર્ધ્વગામી થાય છે અને જેનુ મન પવિત્ર ને નિર્મળ હોય છે, તે જ આનન્દમા રહી શકે છે આનન્દ જગતની વસ્તુઓમા નથી, પણ નિર્મળ મનમા છે મનમા નીચતા હોય, અપવિત્રતા હોય, અન્ધકાર હોય, ત્યારે તો અનેક સાધનો હોવા છતા પણ નિર્ભય આનન્દ મળતો નથી અને કેટલીકવાર તો ઊંડે ઊંડે વેદના દશથી માણસ પીડાતો હોય છે

અહીં ભગવાને વાચન કરતા શ્રવણ એટલા માટે કહ્યું છે કે, એથી ચારિત્રશીલ પુરુષના સાન્નિધ્યનો લાભ મળે એની વાણી માથી નીતરતી ચારિત્ર્યની ઉષ્મા શ્રોતાના હૈયાને ભરી દે

શિયાળામા અગ્નિ પર લખેલ વિવેચન વાચવાથી ઉષ્મા નથી મળતી, પણ અગ્નિના સાનિધ્યથી જ ઉષ્મા મળે છે, તેમ પુસ્તકના વાચન માત્રથી આપણામા પરિવર્તન નથી આવતુ, પણ ચારિત્ર્ય વાન પુરુષોની ઉપાસનાથી આપણા જીવનમા ત્યાગની ભાવના આવે છે અને એ આદર્શ માનવીની છાપ, ઉપદેશની સાથે સાથે આપણા હૈયા પર અકિત થાય છે

અહીં એક વાત ખૂબ સૂચક છે આપણે જેને સાભળીએ તે ત્યાગી હોવો જોઇએ ત્યાગી એટલે માત્ર કપડા બદલાવીને બેઠેલો નહિ પણ નિસ્પૃહી ને સયમી. એવા નિસ્પૃહી પુરુષના મુખ માથી નિકળેલ વાણી નિર્મળ પાણીનુ કામ કરે છે પાણીથી જેમ શરીરનો ને વસ્ત્રોનો મળ દૂર થાય છે, તેમ આવી વાણીથી આપણા આત્મા પર ચઢેલા મળનો ક્ષય થાય છે

ત્રીજુ મગળ તે શ્રદ્ધા શ્રદ્ધા એ માનવીનુ પરમ ધન છે માણસ જ પાસે શ્રદ્ધાની મૂડી હોય તો એ જીવનમા પ્રગતિ કરી

શકે છે જ્યારે શ્રદ્ધા ખૂટે ત્યારે માનવપ્રગતિ થંભે છે જીવનના વિષમ ને વિકટ પથમાં માણસ શ્રદ્ધાના પાથેયથી જ આગળ વધી શકે છે જ્યાં બુદ્ધિ કુંઠિત થાય છે, ત્યાં શ્રદ્ધા માર્ગ કરે છે શ્રદ્ધાનો આ જેવો તેવો વિજય નથી.

માણસ કોઈ પણ વસ્તુનો પ્રારંભ ત્યારે કરે છે જ્યારે એની એ વસ્તુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા હોય પણ એ વસ્તુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા ક્યારે જાગે? જ્યારે એને પોતાના જીવનમાં શ્રદ્ધા હોય, પણ એને એ જીવનમાં શ્રદ્ધા પણ ત્યારે જ જાગે, જ્યારે એને પોતાના આત્માના અસ્તિત્વમાં અસીમ શ્રદ્ધા હોય આવો આત્મશ્રદ્ધાવાન માણસ જ આખા જગત સામે બાથ ભીડી શકે

ચોથુ મંગળ તે સંયમમાં પુરુષાર્થ માણસ ધન રળવામાં, એને સાચવવામાં, વિલાસ વધારવામાં પુરુષાર્થ કરે છે, પણ સંયમની વાતમાં એ પુરુષાર્થહીન બની જાય છે

ભગવાન કહે છે 'તું તારો પુરુષાર્થ ભોગમાં નહિ, ત્યાગમાં કર.'

ભેગુ કરવાનું કામ તો એક ભીખારી પણ કરી શકે છે એમાં પુરુષની મહત્તા શી? એક ભીખારી પાસે બે ડબલા હોય ને માર્ગમાં ત્રીજુ ડબલુ મળે, તો એને એ ઝોળીમાં નાખવાનો ભેગુ કરવાનું ને ભોગવવાનું કાર્ય તો ભીખારી પણ કરી શકે મહત્તા ત્યાગની છે ત્યાગ માટે અમીરી જોઇએ, મહાન હૃદય જોઇએ, પ્રકાશમય દૃષ્ટિ જોઇએ

સંયમ એકદમ નથી આવતો ઇન્દ્રિયોના ઘોડા તોફાની છે એમને વશ કરવા કેવો પ્રબળ પુરુષાર્થ જોઇએ! એમના મોમાં સંયમની લગામ ન હોય તો તે આપણા જીવનને ક્યાંય ફગાવી

છે, કારણ જગત પ્રલોભનોથી ભરેલુ છે આવા પ્રલોભનસભર્યા માર્ગમા જીવનરથને સલામત રીતે લઈ જવો હોય તો સયમ વિના કેમ ચાલે ?

ઘણા માણસો કુશળ હોવા છતા જીવનમા આગળ વધી શકતા નથી, એમને શક્તિઓ મળી હોવા છતા અન્તિમ વિજય મળતો નથી, એનુ કારણ એ જ કે, એ સયમમા નિર્બળ હોય છે એથી એમની સાધના માત્ર વ્યર્થ જાય છે, માટે માનવ જીવનને વિજયવતુ બનાવવા તમારી શક્તિઓને, તમારી આવડતને, તમારી બુદ્ધિને, તમારા પુરુષાર્થને સયમમા જોડો

માનવજીવનને પરમ મગળ એવી આ ચારે વાત ભગવાને શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા કહી છે

આજ જગતમા અશાન્તિનો દાવાનળ પ્રગટ્યો છે શાન્તિની વાતો માત્ર કહેવામા જ છે વાસ્તવિક જગતમા તો બુદ્ધિશાળી માણસોને પણ કોઈ માર્ગ દેખાતો નથી ચારે બાજુ આગના ભડકા છે એવા ટાણે માણસે માણસ' બનવા માટે ને શાન્તિની દુનિયા ઊભી કરવા માટે પણ આ મગળ સત્યોનો પ્રચાર સાહિત્યમા કરતો રહો અને આ અગોને આચારમા વણવા રહ્યા.

જીવનમાં ધર્મ

[અમદાવાદ જૈન મરચન્ટ સોસાયટીના પાલખીવાળા હોલમાં તા ૫-૧-૫૫ ના રોજ 'જીવનમાં ધર્મ' એ વિષય પર અપાયેલું એક મનનીય વ્યાખ્યાન]

धर्मस्य फलमिच्छन्ति
धर्मं नेच्छन्ति मानवा।
फलं पापस्य नेच्छन्ति
पापं कुर्वन्ति सादरा

માણસો ધર્મનું ફળ-પરિણામ ઇચ્છે છે પણ તેમને ધર્મ આચરવો નથી અને પાપનું ફળ જોઇતું નથી છતા પાપ આખો દિવસ પ્રેમ પૂર્વક કરે જ જાય છે !

જીવનમાં ધર્મ

જીવન વ્યવહારમાં ધર્મની અગત્ય શી છે, તેનો આજે અહીં વિચાર કરવાનો છે જગત આખું આબાદી સુખ, શાન્તિ, આનંદ અને સંપત્તિની ઈચ્છા કરે છે, પણ તે મળે શાથી? કારણનો વિચાર કોઇ કરતું નથી! કાર્ય જોઇએ છે, પણ કારણ નથી જોઇતું! પણ એ કેમ બને? ધર્મ સુખનું વૃક્ષ છે, અને સુખ ધર્મનું ફળ છે ફળ કોને હોય? ઝાડને હોય ઝાડ વાવીએ નહિ તો ફળની પ્રાપ્તિ ક્યાથી થાય? કેરીઓ જોઇએ છે પણ આંબો વાવવો નથી ધર્મનું ફળ મેળવવું છે, પણ ધર્મ આચરવો નથી તો ફળ કેવી રીતે મળે!

પાપનું ફળ બરબાદી, દુઃખ, અશાન્તિ, શોક અને દરિદ્રતા છે છતાં દુર્ગતિ સાગરમાં ચોવીસે કલાક પાપમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું છે, પાપની પ્રવૃત્તિ કરવી છે, પાપમય જીવન જીવવું છે અને પુણ્યના ફળની આશા રાખવી છે, તે કેવી રીતે બને! ગમાર પણ એ વિચાર નહિ કરે કે બાવળના બી વાવીએ અને આંબો ઊગી નીકળે!

જીવનમાં પાપનું પરિણામ છે વાણી, વર્તન અને વાચન સુખત્વે વિલાસ તરફી છે, અને ફરિયાદ કરીએ છીએ કે સુખ મળતું નથી! પણ સુખ આવે ક્યાંથી? સુખ જોઇતું હોય તો ધર્મમય જીવન બનાવો, પણ ધર્મની વાત આવે ત્યાં તો કહેશો કે ફુરસદ નથી પણ યાદ રાખજો કે એક દિવસ તમારે પરાણે-અનિચ્છાએ પણ ફુરસદ કાઢવી પડશે, અને તે અંતિમ પળે

તમારુ ઘર ગમે તેટલા વૈભવથી છલકાતુ હશે તોયે તે આકરુ લાગશે, ત્યારે પડશે આ જ સુખના સાધનો એ વખતે ભયકર લાગશે આજે અહીં પણ કેટલાય એવા બાહ્ય દૃષ્ટિએ સુખી દેખાતા માણસો હશે, જેમના અતરને દુ ખનો કોઈ ગુપ્ત કીડો સતત કોરી ખાતો હશે!

મસાલા નાખી દૂધપાક બનાવ્યો હોય, અદરથી સુગધી મહેક આવતી હોય, તેને પીવા મો સુધી કટોરો લઇ જઇએ, ત્યા કોઇ કહે કે એમા ઝેરના બે બિદુઓ પડ્યા છે,' તો તરત આપણે એ કટોરો ફેકી દઇએ છીએ તેને પીતા નથી, શુ કારણ? કારણ એ કે વસ્તુ સુદર છે, તેના પ્રતિ પ્રીતિ પણ છ, પણ તે પ્રેય છે તેવી શ્રેય નથી: વસ્તુ સુદર હોવા છતા મારી નાખે તેવી તે ચીજ છે તેમ જ્યા જ્યા ધર્મ નથા ત્યા ત્યાં બધુ હોય તો પણ ત ઝેરમિશ્રિત છે ધર્મ વિના જીવનમા સુખ નહિ, શાતિ નહિ જેમ શરીર સારુ ન હોય તો ગમે તેટલો પૈસો હોય તો પણ માણસને ચેન પડતુ નથી, તેમ જીવનના ધર્મ ન હોય તો બહારની ગમે તેવી વસ્તુઓ પણ આત્માને શાતિ આપી શકતી નથી

અતર ઉજ્જડ છે

જગત પર નજર રાખો! ભાગ્યથી સુખી દેખાતા અતરથી બળી રહેલા જણાશે તેમને બહારથી જોનાર કોઇ ભલે કહે કે 'ભાઇ! તમે તો પરમ સુખી છો' પણ સાભળનારનુ અતર જાણતુ હોય છે કે તેમના અતરમા કેટલા કાટા ભર્યાં છે! પોતાની પીડા પોતે જ જાણે! કપડા ઉતારે ત્યારે શરીર પરના ગુમડા દેખાય બહારથી તો સૌ કહે કે, 'ભાઈ દસ લાખના ધણી છે, બબ્બે મોટરો છે અને આલીશાન બગલો છે, શો વૈભવ છે!' પણ એકાન્તમા એને પૂછશો તો કહેશે કે, 'આ બધુ છે,

પણ ભાઈલા! અ તરનો બાગ ઉજ્જડ છે અ તરને તો આ ઉકરડો લાગે છે ' જીવનમા ધર્મનુ અ ગીત નથી, તેથી જ બહાર ને અ તરમા ભેદ છે

હમણા છાપામા વાચ્યુ હશે એક કરોડપતિ એરોપ્લેનના અકસ્માતમા મરી ગયો એ ઘણો વૈભવશાળી હતો પોતાની આવડતથી તેણે પૈસાનો તો ઢગ કર્યો હતો, અને ઝવેરાતની પેટીઓ ભરી એ બહારગામ એરોપ્લેનમા જતો હતો રસ્તામા એરોપ્લેન સળગ્યુ અને આકાશમા એ પણ સળગ્યો ધરતી અને આકાશ વચ્ચે એનુ કરુણ મૃત્યુ થયુ આ સુખ! મરતી વખતે ભગવાનનુ નામ સ ભળાવનાર પણ કોઈ ન મળે! અને હાય! હાય! કરતો વચમા જ મરી પડે આવા કરુણ મૃત્યુઓ સાભળો છો ત્યારે કમકમાટી છૂટે છે, પણ એરોપ્લેનમા જવાનો મોહ છૂટતો નથી. બીજાને ઊડતા જોઈ તમને મનમા થાય છે કે આપણે રહી ગયા. પણ વિચારકો તો જાણે છે કે પ ખીના ભવમા કેટલીય વાર આમ આકાશમા ઊડયા હતા

કેટલાક રસ્તામા ગાતા ગાતા જાય છે "દુનિયાકી મઝા લે લો, દુનિયા તુમ્હારી હૈ' પણ હુ કહુ છુ કે દુનિયા તમારા પૂર્વજો કે મહાન્ ચક્રવર્તીઓની પણ નથી થઈ, તો તમારી કઈ રીતે થવાની છે? તમારા પૂર્વજો પણ મારુ મારુ કરતા મરી ગયા એ શુ લઈને ગયા? કઈ વસ્તુઓ સાથે ગઈ? હા, જે સારા કાર્યો કર્યા તે જરૂર સાથે ગયા, બાકી તો સાથે પાપનો ભાર જ

નમિરાજનુ દૃષ્ટાત

તમને ખબર છે કે પાપનો ઉદય આવે છે ત્યારે મધુર વસ્તુઓ પણ અમધુર લાગે છે કોયલનો મધુર ટહુકો પણ કારમો લાગે છે નમિરાજ કેટલા વૈભવશાળી હતા? એ મહારાજાનીને વૈભવનો પાર નહિ. અ ત પુર પણ સુ દરીઓથી ભરેલુ પણ એક

દિવસ એના દેહમા ભયંકર રોગ ફાટી નીકળ્યો શરીર જ્વરની જ્વાળાઓમા તપવા લાગ્યુ, ત્યારે તેના અંગો પર ચંદનવિલેપન કરવા માટે એની યૌવનવતી પત્નીઓ ચંદન ઘસવા બેઠી. સુંદરીઓના હાથે રત્નના કંકણ હતા જે રત્નકંકણ અને નૂપુર ઝંકારના કવિઓએ ભારોભાર વખાણ કર્યાં છે, જેના શ્રવણથી હૃદય નાચી ઊઠે અને દિલમા રણકાર જાગે, એ જ કંકણનો મધુર અવાજ આજે શૂળની જેમ નમિરાજના કાનમા ભોંકાય છે એ કહે છે 'આ કર્કશ અવાજ ક્યાંથી આવે છે?' એક વાર જેને સાંભળવાની એ ઝંખના કરતો હતો તે જ આજે એને ગમતુ નથી, કારણ કે શરીરમા સુખ નથી પાપનો ઉદય થાય ત્યારે તેનુ પરિણામ દુઃખ તેવે સમયે વૈભવમા શાન્તિ ન દેખાય તે સહજ છે

મંત્રીએ કહ્યુ 'આ અવાજ કંકણનો છે'

નમિરાજ કહે 'મને આ કર્ણકટુ અવાજ ગમતો નથી'

સ્ત્રીઓએ એક એક કંકણ કાઢી નાખ્યુ અને ચંદન ઘસવા લાગી. થોડી વાર થઈ અને નમિરાજે પૂછ્યુ 'કેમ' હવે અવાજ કેમ થતો નથી?'

મંત્રીએ કહ્યુ 'કંકણ બેને બદલે એક થવાથી' એકમા શાન્તિ, બેમા અશાન્તિ આપણે શીખ્યા છીએ ને! એકડે એક અને બગડે બે એનો અર્થ શો? બે થાય એટલે બગડે

નમિરાજને માંદગીમા કંકણમાથી પણ આત્માના એકત્વનુ ભાન થયુ અને આત્મજ્ઞાની થયા

સમાધિ મરણ

વિનયવેળાએ અનેકમાથી આત્મા એક જ રહેવાનો છે, તેને પાછળ મૂકી એ આગળ વધવાનો આ પળ ઘણી જ કપરી હોય છે

જીવનના મર્મને ભેદી નાખે એવી આ પળ હોય છે આ સમયે પ્રભુનું નામ કોને મોઢે ચઢે ? જેણે સારા કાર્યો કર્યા હોય, જેણે જીવનમા પ્રકાશનો વિચાર કર્યો હોય, તે માણસ આવા સમયે પ્રભુનુ સ્મરણ કરી શકે આખી જિંદગી જે ઘૂંટયું હશે તે અંતસમયે આવીને ઊભુ રહેશે પણ જેણે જીવનભર પાપનો અને અંધકારનો વિચાર કર્યો હોય તેને કોઈ 'નમો અરિહંતાણં' સંભળાવે તોય સાંભળવુ ન ગમે, કેમકે જિંદગીમા તે અંગે પ્રેમ કેળવ્યો નથી, તેનુ મહત્ત્વ એને સમજાયુ નથી એટલે છેલ્લી પળે આ નામનુ સ્મરણ કરવુ પણ આકરુ લાગે છે મૃત્યુની નોબત વાગતી હોય ત્યારે પ્રભુ-નામની પિપુડી ક્યાથી સંભળાય ? મૃત્યુની ભયંકર કલ્પનામા એનો આત્મા ગૂંગળાતો હોય ત્યા શાંતિ ક્યાથી હોય ? સમાધિ કેવી રીતે મળે ? ભગવાન પાસે રોજ ચૈત્યવંદન કરતા હો, ને જે સૂત્ર બોલતા હો, તેનો અર્થ સમજતા હો તો ખબર પડે કે આપણે જય વીયરાયમા શી માગણી કરીએ છીએ ! ધન નહિ સ્ત્રી નહિ, પુત્ર-પુત્રી નહિ, પણ સમાધિ મરણની પ્રાર્થના કરીએ છીએ. સમાધિ મરણ ! પ્રભુ, મારે કાંઇ ન જોઇએ ! મને સમાધિ મરણ મળો, શાન્ત પ્રશાન્ત મૃત્યુ મળો

આહ ! જ્ઞાનીઓએ મૃત્યુને પણ સત્કાર્યું ! એની પણ માગણી કરી ! જ્ઞાનીની મૃત્યુ માટે પણ કેવી તૈયારી !

જન્મે તે ઘડીએ જવાનુ છે તો દરેક માણસે જીવનની તૈયારી કરી રાખવી જોઇએ વેપારી તો ડહ્યા કહેવાય પાણી પહેલા પાળ બાંધે તમે કહેશો અમને વેપારમા સમજણ પડે, આમા સમજ ન પડે પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે આને પણ સમજે જ છૂટકો નહિ સમજો તો અંતસમય બગડી જશે વસ્તુપાળ ને તેજપાળ પણ તમારા જેમ સંસારી હતા, પણ જીવન ધર્મમય

હતુ એમણે એમનો વૈભવ આબૂના સંગેમરમરમાં ને આરસના કોરીને એમના વૈભવને, એમના જીવનને, અમર બનાવ્યું એમનું મૃત્યુ થયું, પણ તે કેવું ? યાત્રાએ જતા-જતા કેવું પવિત્ર પ્રસ્થાન ! જાણે યાત્રાને બહાને મૃત્યુની સામે ગયા ! એમણે મૃત્યુને પણ શરમાવ્યું !

એવો જ પ્રસંગ ગુજરાતના મહામંત્રી ઉદયનનો છે એમનું ચરિત્ર વિચારવા જેવું છે ગુજરાતને એની પૂરી પિછાન નથી શ્રી મુનશી જેવા કેટલાક લેખકોએ ઐતિહાસિક સાહિત્યને અન્યાય કર્યો છે ઇતિહાસના તેજસ્વી પાત્રોને પોતાની મનસ્વી વૃત્તિઓથી રંગીને પોતાના માનસનું પ્રદર્શન ભર્યું છે ! પ્રતાપી પાત્રોની પવિત્રતા સામા ય આનવમા આવતી જ નથી

મહામંત્રી ઉદયનને શ્રી ક મા મુનશીએ પોતાની નવલકથાઓમાં સાવ હીણુ ચીતર્યાં છે એમની એ નવલકથાઓ અંગ્રેજી નવલકથાઓમાંથી સર્જાઈ છે એ નવલકથાઓમાં જે જે પાત્રો હતા, તે ત પાત્રો પોતાની નવલમાં ખડા કરવા, ને ઇતિહાસનો આભાસ આપવા એમણે મોલકી યુગ લઈને એ વખતના પાત્રો મનફાવતા ગોઠવીને ગમે તે રીતે ઘડ્યા છે તેઓએ એક પ્રસંગે જાહેર કર્યું હતુ કે મુંજાલને ઠેકાણે પહેલા શાંતુ મૂક્યો હતો, પણ પછી ફેરવી નાખ્યો મંજરી એમની કલ્પનાનુ પાત્ર છે ! આમ એમણે નવલકથાનો રસ જમાવવા ગુજરાતના પ્રતિભાશાળી પાત્રોનો ભુક્કો કરી નાખ્યો છે

આ વખતે એક ભરવાડનુ દૃષ્ટાંત યાદ આવે છે સ્ત્રી પુરુષ નદી ઊતરતા હતા. સ્ત્રીએ પોતાના પગે સુંદર મેંદી મૂકી હતી પુરુષને એનો મોહ હતો સ્ત્રીને પગે પાણી ન અડે એટલે એણે સ્ત્રીને અવળી પકડી માથુ નીચે ને પગ ઉપર સ્ત્રી પાણી પીને મરી ગઈ, પણ પેલા પુરુષે કહ્યું "ભલે જીવ ગયો,

રંગ તો રહ્યો ” આમ એમણે નવલકથાનો ટેસ્ટ જાળવવા કેટલાયે મહાપ્રતાપી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો છે આજના ઉદાર સુગમ શ્રી. મુનશી જેવાએ એ પાત્રોને ન્યાય આપી પોતાના અપકૃત્યનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ જોઇએ આ તો એક પ્રાસંગિક વાત થઈ ગઈ. આપણે મૂળ વાત પર આવીએ ગુર્જર-ઇતિહાસના ઘડવૈયાઓમા મહામંત્રી ઉદયનનુ સ્થાન અનુપમ છે

એંશી વર્ષના મહાયોદ્ધા ઉદયન મૃત્યુશય્યા પર પોઢ્યા છે સમરાંગણની એ ભૂમિ છે એમણે સોરાષ્ટ્ર પર કપરો વિજય તો મેળવ્યો, પણ દેહ ઘાથી જર્જરિત થયો છે આ વિદાય વેળાએ એમને ગુરુ-દર્શનની પ્યાસ જાગી જેણે સમગ્ર જીવનમા દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઉપાસના કરી, તેને તે અત્યારે કેમ વીસરી શકે ? એમણે કહ્યુ 'મને એક જ ઇચ્છા છે પ્રભુનુ નામ સંભળાવનાર કોઇ ત્યાગીના સાંનિધ્યમા મારો દેહ છોડુ '

આ સમરભૂમિમા ત્યાગી સાધુ લાવવા કયાથી ? રણમેદાનમાં એક તરગાળો હતો એણે સાધુનો વેશ ભજવવા હા કહી ને સાધુનો વેશ પહેરી હાજર થયો અને દૂરથી જ ધર્મલાભ કહી ઊભો રહ્યો મહામંત્રી ઉદયન સાધુને જોતા જ પથારીમાથી અર્ધા બેઠા થઇ ગયા એમની આંખોમા પ્રેમના ઝળઝળિયા આવ્યા એમને થયુ, મારુ કેટલુ પુણ્ય કે અંતસમયે આવા ત્યાગી મહાત્માના પણ દર્શન થયા એણે ચરણરજ લીધી પેલાએ નમો અરિહંતાણં સંભળાવ્યુ ઉદયનનુ માથુ નમ્યુ એણે છેલ્લુ શરણ લીધુ અરિહંત શરણં પવજ્જામિ અરિહંતને શરણે જાઉં છુ

ઐસી દશા હો ભગવન, જબ પ્રાણ તનસે નીકલે,
ગુરુરાજ હો નિકટમે, ઔર ધર્મ હો મેરે ઘટમે.

જીવન ધર્મમય ને પવિત્ર હોય તો જ એ સમયે ગુરુ યા

આવે. મહામત્રી ઉદયને પ્રભુનુ નામ જપના મરણનુ શરણ લીધુ એ પછી રાજ્ય તરફથી તરગાળાને સારુ ઇનામ આપવા લાગ્યા, ત્યારે એણે એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યુ 'ના, દ્રવ્ય મારે ન ખપે. જે વેશના દર્શનથી મહામત્રી જેવાનુ મરણ સુધર્યું, જે વેશના ચરણોમા ઉદયન જેવા મહામત્રી પણ નમે એવો પાવનકારી પવિત્ર વેશ મળવા છતા હુ છોડુ તો મારા જેવો નિર્ભાગી કોણ ? મને ત્યાગના પથે જવા દો હુ કોઈ જ્ઞાની ગુરુના ચરણમા જઈ, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી, ચારિત્ર પાળી મારા જીવનને ધન્ય બનાવીશ મને જવા દો અરિહન્ત શરણ પવજ્જામિ'

વેશ લઈને ભજવતા આવડનો જોઈએ તમે પણ મનુષ્ય-ભવનો વેશ ભજવો છો ને ? છપ્પન ઈંચનો ડગલો પહેરવા માત્રથી કાઈ મનુષ્ય ન થવાય બહારના વેશમા સૌ સારા દેખાય છે, સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે, પણ ખરેખર સારા થવાને પ્રયત્ન કેટલા કરે છે ? ઢોગ પડાવવા જાઓ ત્યારે કેવા દેખાઓ છો ? બહાર સુદર અને અદર બગાડ, આ ક્યા સુધી ચાલશે ? અતે પ્રભુના દરબારમા તો અદરનુ બહાર આવ્યા વિના નહિ રહે ને ?

કુદરતે આપણી છાતીમા વિચારો જોવાની બારી નથી મૂકી. એવી બારી હોય તો શુ પરિણામ આવે ? પોલ બધી ઉઘડી જ જાય ને ! બધા દાવપેચ દેખાવા લાગે ને ! તમારા દિલમા કોણ રમે છે ! અને કેવા વિચારો આવે છે એ બધુ દેખાય તો પછી તમારો કોઈ સગ પણ ન કરે ! પેટનો છોકરો પણ કહે કે તમે દૂર રહો સ્ત્રી પણ સમજાવી દે કે તમે કેવા છો તે હવે જોઈ લીધા પતિ પણ કહી દે કે તુ કેવી સ્ત્રી છે ને ચારાઈ ગયુ પણ સારુ છે કે એવી બારી નથી પણ દુનિયા ન જુએ તો કોઈ નહીં અનત સિદ્ધો તો જુએ છે ને ? પ્રભુ આપણા કાર્યોના સાક્ષી છે, માટે મનુષ્યત્વની છબીને ધર્મની ફ્રેમથી મઢો.

એક કવિ કહે છે

'નરભવ નગર સોહામણુ પામીને કરજે વેપાર' ચોરાશી લાખના ફેરામા આ નરભવ નગર અનુપમ છે મનુષ્ય દેહરૂપ ઉત્તમ બદર મળ્યુ છે જીવન એવુ બનાવો કે ગમે તે પ મૃત્યુ આવે તો પણ મુખ ઉપર પ્રસન્નતા હોય આજે તો અ સમયે દવાખાને લઈ જાય, ત્યા અભક્ષ્ય અને અપેય દવા પી મૃત્યુ પામે ! દવા પીને કોઈ અમર થયુ છે કે?

અમરત્વને આગે

અમરત્વ ક્યા છે? દવા અને ડોક્ટરો અમર નહિ બના શકે અમરત્વ માટે એક રૂપક છે દેવોએ ઘણા કષ્ટે અમર શોધ્યુ પણ રાખવુ ક્યા કે જેથી ત માનવને મળે ન એકે કહ્યુ

'પર્વતની ટોચ પર મૂકો 'જવાબ મળ્યો ' જે માનવ માઉ એવરેસ્ટને સર કરી શકે તે ક્યા શિખરે ન પહોચે ?' ત્યારે ક્યા સતાડવુ ?

બીજા દેવે કહ્યુ ' પર્વતની ગુફામા કે ખીણમા સતાડો ઉત્ત મળ્યો ' જે માણસોએ માઈલ માઇલ ઊડી ખીણો અ ખાણો ખોદી, તે ગુફાઓને રહેવા દેશે ખરા ?'

એટલામા એક વિબુધ બોલ્યો ' અમરત્વને એવે સ્થા મૂકો કે જ્યા માણસને શોધવાનુ મન ન થાય જેનો વિચા સરખો ય ન આવે ! ' એટલે અમરત્વને માણસના હ્યા મૂક્યુ તે દિવસથી માણસ બહાર સર્વત્ર અમરત્વને શોધતો ફ છે પણ અતરમ, પોતાના હૈયામા તો તપાસતો પણ નથ એની સામે જ છે એની જ ઉપર પગ મૂકી એ આગળ વધે છે

જ્ઞાનીઓ આ વાતને સાદી ભાષામા સમજાવે છે ' જેમ વ ફુદે મૃગ કસ્તૂરિયો લેવા મગમદ ગધ ' હરણની ડૂટીમા કસ્ત

છે, પણ એ ત્યા શોધતુ નથી, જે દિશાથી પવન આવે તે દિશા ભણી એ દોટ મૂકે છે ! તેમ અમરત્વ આપણી પાસે છે, પણ આપણે અંતરમા ડૂબકી મારતા નથી અને જયા ત્યા શોધતા ફરીએ છીએ લોકો ધર્મને બાહ્યાચારમા શોધી રહ્યા છે મદિરોમા જઈ જોરશોરથી ઘટ વગાડ્યા કરે, જાણે ભગવાનને જગાડતા ન હોય ! સૌને બાહ્ય ધર્મ જોઇએ છે અતરધર્મ અદૃશ્ય થતો જાય છે અરે ભાઈ ! સાચો ધર્મ અદર છે, માટે અદર આવો

આજ જડ-વિજ્ઞાન વધ્યુ છે, પણ આત્મ-વિજ્ઞાન વિના બધુ નકામુ છે એ દુનિયાનુ બધુ અપાવે, પણ અમરત્વ નહિ અપાવે અમરત્વ આત્મામાથી જ પ્રગટવાનુ છે, દેહ ભલે પડે, પણ આત્મા નથી પડવાનો આ દૃષ્ટિ આજના વિજ્ઞાનમા કયા છે ?

સાગરજી મહારાજ માદા હતા ભક્તોએ ડૉક્ટરને બોલાવ્યા મહારાજશ્રીની છેલ્લી સ્થિતિ હતી ડૉક્ટરે તપાસીને ખાનગીમા લઈને એક ભાઈને કહ્યુ ‘ સીરિયસ છે ’ મહારાજશ્રીને કાને આ શબ્દો પડ્યા ‘ અરે, ભલા ડૉક્ટર ! આ વાતને ખૂણામા જઈને શુ કહો છો ? હવે ભય કયા છે કે ગભરાવાનુ હોય ! સમરાંગણના મરણિયા લડવૈયાને મૃત્યુનો ભય કેવો ? એ લડવા માટે તો નીકળ્યો છે અમે મૃત્યુની સામે જગ ખેલવા તો સાધુ થયા છીએ ’

આ સાભળી સૌ નમી પડયા મૃત્યુની છેલ્લી પળે પણ કેવુ ધૈર્ય ! મૃત્યુ પ્રત્યે કેવી બેપરવાઈ ? કિમત દેહની નહિ, પણ આત્માની છે ! એ માટે એક સુદર દૃષ્ટાત આપુ

જીવનના મૂલ્ય

એક કજૂસ કરોડપતિનુ શબ સ્મશાનમા પડ્યુ હતુ એ સ્મશાન નદીના કિનારે હતુ આ વહેતી નદીના કિનારે એક યોગી બેઠા હતા એટલામા એક ભૂખ્યુ શિયાળ પેલા શબ પાસે આવ્યુ અને શબ પર તરાપ મારી ત્યા યોગી બોલ્યા રે રે

जम्बूक ! मुञ्च मुञ्च सहसा नीचस्य निन्द्य वपु' ' શિયાળ રહેવા દે, રહેવા દે આ નીચ દેહ છે એની કાયા નિંદાને પા છે, એને ખાઈશ તો તારી પણ બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થઈ જશે '

શિયાળે કહ્યુ ' બાપુ ! મને ખૂબ ખૂબ ભૂખ લાગી છે બીજુ કાઈ નહિ ખાઉં, હુ તો માત્ર એના હાથ જ ખાઈશ '

યોગી કહે 'હાથ ન ખવાય કારણ કે हस्तौ दानविवर्जि આ હાથ દાન વર્જિત છે આ હાથે દાન કર્યું નથી. હાથથી એણે લૂટ જ ચલાવી છે આ હાથથી એણે નોટ બડલો જ ભેગા કર્યા છે કેવી રીતે ભેગા કર્યા છે તે તને ખ છે? લૂટીને, લોકોને ફસાવીને, અજ્ઞાનમા નાખીને, વિશ્વાસઘ કરીને-ભેગા કર્યા છે '

આ વાત વિચારવા જેવી છે ભેગુ તો કર્યું પણ સાથે આવવાનુ ? પાછળ મૂકીને જવા માટે કેટલા પાપો થઈ ર છે ? પુણ્યનો સૂર્ય તપે છે ત્યા સુધી પૈસાનો પ્રકાશ આવે એ આથમતા આત્માનુ શુ ?

> જબ લગ તેરે પુણ્યકા, આયા નહીં કરાર,
> તબ લગ સબકુછ માફ હૈ, ગુના કરો હજાર

જ્યાં સુધી પુણ્ય છે, ત્યા સુધી ધમધોકાર ચાલે નાખશો તોય સીધુ પડશે પુણ્યનો કરાર પૂરો થશે એ પાપનો વારો આવશે પછી સવળુ કરશો તોય અવળુ પ લક્ષ્મીને રાખવા માગશો તોય તે તાળી દઈને ચાલી જશે અ તમારી પાસે છે, ત્યારે તમે વાપરો નહિ, તો લક્ષ્મી ત પાસે કઈ રીતે ટકે ?

આજ તો લોકોની એવી વૃત્તિ થઈ છે કે, હુ આખા ગા ખાઉં, મારુ ખાય એનુ નખોદ જાય આવી વૃત્તિ હોય

ઉધરસ કેમ સમાવે ? આવા માણસો કદાચ દાન કરે તો પણ કીર્તિ માટે પાંચ હજાર રૂપિયા આપે બીજે દિવસે કયા જુએ ? 'છાપા'માં 'છાપા'માં પોતાના સમાચાર અને ફોટા ન જુએ તો પેટમાં ગોટા જ ઊપડે !

દાન એક પ્રકારનો વ્યાપાર ન બનવો જોઈએ દાનવીર પુરુષોએ પાલીતાણામાં મંદિરોનું નગર ઊભું કર્યું, પણ ક્યાંય નામ ન મળે, આજ તો એક 'પટ' કરાવે તોય અંદર નામ કોતરાવે !

તમે કહેશો 'અમે અમારા પૈસા આપીએ તો બદલો ન માગીએ ?' પણ હું તમને પૂછું તમે આ પૈસા લાવ્યા ક્યાંથી ? ગરીબો પાસેથી ને ? તો જેમનો છે, તેમને આપો છો, તેમાં આટલા બધા ફુલાઓ છો ! એક ઠેકાણે ટેકરો છે એનો અર્થ એ જ કે બીજે ઠેકાણે ખાડો પડ્યો છે !

પહેલાંના જમાનામાં સુખી માણસો ઘરમાંથી નીકળતા ત્યારે અપંગ માણસો તેમની વાટ જોઈને બેસતા લૂલા, લંગડા, આંધળાઓનું એ પોષણ કરતા, અને ખીસ્સામાં ગીનામહોરો પણ રાખતા જરૂરિયાતવાળા સારા માણસને જોઈ સોનામહોરથી પણ ખીસું ભરી દેતા એવા દાતાઓ ગયા આજ તો કેવા રહ્યા છે તે કવિ કહે છે

દાતા દાતા મર જાયે, રહ ગયે મખ્ખીચૂસ,
લેને દેને મેં કુછ નહિ, લડને મેં મજબૂત.

આજ તો શ્રીમંતના ઘર આગળ કોઈ ગરીબ આવે તો કૂતરાઓ ભસે અને પાછળ પડે તો ધૂમાડાના ગોટા મળે. ગરીબો ધનિકો પાસે આશા ન રાખે તો કોની પાસે રાખે ? કોઈ ગરીબ શ્રીમંતના બંગલા પાસે જાય તો જાણે ચોર આવ્યો ધક્કા મારે જો કે કેટલાક સારા શ્રીમંતો પણ હોય છે પણ તે કેટલા ? આંગળીના વેઢા પર આવે એટલા જ ને ?

ભીખ માગવા આવનાર તો ભિક્ષા માગે છે, અને આવું આડકતરો તેમને ઉપદેશ પણ દે છે 'શેઠ, ગયા ભવમા અમારે પાસે પણ તમારા જેવો જ વૈભવ હતો, સંપત્તિ હતી, પણ અમે ન આપ્યું એટલે અમારે તમારે ત્યા માગવા આવવાનો વારો આવ્યો તમે આજ નહિ આપો તો આવતા ભવે તમારે પણ અમારી જેમ માગવું પડશે માટે આપો, થોડામાથી પણ થોડું આપો ' આ હાથ દાનથી શોભે છે કંકણુ કે ઘડિયાળથી નહિ હાથથી દાન ન અપાયું તો એ શિયાળ જેવા પશુના ખાવાના કામના પણ નહિ રહે

ચાદા તો કાગડો પણ જોઇ શકે

યોગીએ જ્યારે શિયાળને કહ્યુ કે આ મૃતદેહીના હાથે દાન કર્યું નથી, પણ લૂટ કરી છે, માટે આ હાથ ખાવા લાયક નથી ત્યારે શિયાળે કહ્યુ 'આના એ કાન ખાઉ ?'

યોગી કહે 'નહિ, કાન પણ નહિ શ્રુતિપટો સાધ્યશ્રુતિ-દ્રોહિણો આ કાને ધર્મકથા સાભળી નથી, દર્શનકથા આ કાન સ્પર્શી નથી તેણે તો રેડિયોના ગાણા શાતિથી સાભળ્યા છે દુનિયાના ન્યૂઝ સાભળ્યા છે, આત્માના ન્યૂઝ સાભળવાની એને પુરસદ નહોતી

કાનને રાજ્યકથા સાભળવી ગમે દેશકથા સાભળવામા રસ આવે ખાવાપીવાની વાતમા–ભોજનકથામા કાન સવળા થઈ જાય, અને સ્ત્રીકથા આવે ત્યા તો એમા તલ્લીન થઇ જાય, એકાગ્ર બની જાય પણ નીતિકથા કાઢો તો ભાઇને ઝોકા આવે, આળસ ચઢે સમય નથી કદાચ કોઈ પ્રસગમા સાભળવા બેસી જાય તો એવા શાહુકાર જરાય સાથે લઇને ન જાય ! સાભળેલુ બધુ જ અહીં મૂકી જાય ' લઈ જાય તો ચોરમા ખપે ને !

આત્માની વાત એક કલાક પણ સાભળવા માટે સમય ન

મળે તો માણસાઈ કઈ રીતે આવે? માનવતા કઈ રીતે જાગે? આત્મપ્રબોધ કઈ રીતે થાય? ત્રેવીશ કલાક આ કાનમાં દુનિયાનું ઝેર રેડાઈ રહ્યું છે એ ઝેરને ધોનાર કોઈ હોય તો વીતરાગની આ પવિત્ર વાણી છે. આ વાણીના પાણી ન મળે તો આત્માની મલિનતા કઈ રીતે ટળે? આખો દિવસ દુનિયામાં જોશો તો નિંદા સિવાય કાંઈ ન મળે. ચાર માણસ ભેગા થાય તો નિંદા કરવાના. પ્રશંસા કોનાય મોઢે આવે છે? આખા દિવસમાં તમે કેટલા માણસના સદ્‌ગુણ જુઓ છો? અને દુર્ગુણ કેટલાના જુઓ છો? તમારા ધ્યાનમાં પહેલા ગુણ આવે છે કે અવગુણ? ચાંદા જોવાનું કામ તો કાગડા પણ કરી શકે છે, એ જ કામ માનવ દૃષ્ટિ કરશે તો માનવીની મહત્તા શી? પાપીઓના પાપો જ પાપીઓને મારશે. નિંદા કરી તમે શું કરવા તમારા આત્માને મલિન કરો છો? યાદ રાખજો કે નિંદા પણ દારૂ જેવી માદક વસ્તુ છે એનો કેફ ચઢ્યા પછી માણસ ચૂપ રહી શકતો જ નથી પછી તો એ વગર બોલાવ્યો, વિના પૂછ્યેપણ જેના તેના અવર્ણવાદ બોલતો ફરવાનો.

જૂની કહેવત હતી ચાર મળે ચોટલા, તોડી નાખે ઓટલા હવે એ કહેવતને ફેરવવી પડશે બહેનોને ઘરની જવાબદારીને લીધે એ ઓટલા તોડવાની ફુરસદ નથી હવે તો પુરુષો જ ભેગા થઈને ચૂંટણીમાં ને ઉમેદવારીમાં ઓટલા તોડતા હોય છે એટલે ચાર મળે ચોટલી તો (ટીકની) તોડી નાખે રોટલી! સવારથી ઊઠીને પ્રભુનું નામ લેવાને બદલે ઓટલા પર છાપા લઈને બેસી જાય અને દાતણ કરતાં કરતાં છાપું વાંચતો જાય અને આખી દુનિયાનું જાણે પોતે ન જાણતો હોય એમ વાંચતો જાય! બે-ચાર એની પાસે બેસીને આવી વાતો સાંભળી મનમાં ડોલતા જાય અરે, આવી સારી કાળી કથાઓ સાંભળવા માટે આ કાન મળ્યા છે?

પત્રકારોનો ધર્મ

મારે કહેવુ જોઇએ, આજે કેટલાક પત્રકારો પણ પોતાનો ધર્મ ભૂલ્યા છે પ્રજાને શુ પીરસવુ એ પત્રકારના વિવેક પર આધાર રાખે છે પત્રકાર વિવેકી હોય તો પ્રજાને તારી શકે, પ્રજાને મહાન્ બનાવી શકે અને પ્રજા ઉન્નત ભાવનામય બને એવુ સાત્વિક સાહિત્ય પીરસી શકે ઉપદેશકોનુ સ્થાન છાપાઓએ લીધુ છે ઉપદેશકો ખૂણામા છે, પત્ર બહારમા છે પ્રજામાનસ ઉપર પત્રની અસર જેવી તેવી નથી એ ધારે તે કરી શકે, એટલે પત્રકારની પ્રજ્ઞા પણ વિવેક માગે છે, તેમ વાચકની પાસે પણ વિવેકનો ચીપિયો હોય તો એ ગ્રહણ કરવા લાયક ગ્રહણ કરે ને નિંદ્ય તેમજ અયોગ્ય હોય તેને જતુ કરે આવો વિવેક હશે તો આ કાન ધન્ય થશે, નહિ તો આ કાન શિયાળના ખાવાના કામમાય નહિ આવે

સૌદર્યના અશ્વનો સવાર કોણ થઇ શકે ?

જોયુ કે ? યોગીએ હાથને નિંદ્ય ગણ્યા, પવિત્ર શ્રવણ વિનાના કાનને અયોગ્ય કહ્યા, ત્યારે શિયાળે પૂછ્યુ 'તો આખ ખાઉ?'

યોગી કહે નેત્રે સાધુવિલોકનેન રહિતે આ આખોએ સાધુ પુરુષોના દર્શન નથી કર્યા, સાધુપુરુષો એને ગમ્યા જ નથી સત્પુરુષોને સામે આવતા જોઇ, એણે આખ આડી કરી છે આ આખોએ સ્ત્રીઓના Cheap રૂપ જોવામા જ જન્મારો કાઢચો રૂપમા, રગમા, સૌન્દર્યમા આ આખો ખૂચી ગઇ જે વસ્તુને જોવાની ના પાડી ત્યા આ નયનો ઠર્યા, અને જ્યા નયનોને ઠરવાનુ કહ્યુ ત્યાથી ખસ્યા

તમે રસ્તા પરથી પસાર થાઓ છો ત્યારે જુઓ છો ને? માણસોની આંખો ઠેકાણે છે ખરી ? એ કેવી આડીઅવળી ભટકે છે ? કેટલીકવાર તો આ આખો એવા એવા સ્થાનમા તલ્લીન થઇ

જાય છે કે કોઈની સાથે અથડાય ત્યારે જ એને ભાન આવે, એથી જ તો અકસ્માતો (Accidents) વધ્યા છે ! દેખતા આંધળાઓની સંખ્યા આજે ઓછી નથી આવા આંખોને સાચા સૌન્દર્ય-દર્શન ક્યાંથી લાધે ?

સંયમની લગામ જેના હાથમા હોય તે જ સૌન્દર્યના અશ્વ ઉપર ચઢી શકે આ આંખોને ચામડીના રૂપનો, સૌન્દર્યનો કેવો રસ છે તે જુઓ ચિંતનાત્મક સાહિત્ય વાચતા આંખની પાંપણો પર ઊંઘ ચઢી બેસે, પણ સિનેમા કે નાટકમા ઝોકા આવે ખરા ? એનુ કારણ એ જ કે આંખમા વિકાર છે, વિકારને વિકારી વસ્તુ જ ગમે.

સૌંદર્ય કાંટો નથી, ફૂલ છે

એક કવિએ કહ્યુ છે

'Beauty is to admire and not to touch If it is touched it is spoiled'

સૌન્દર્ય પ્રશસાભરેલી દૃષ્ટિથી જોવા માટે છે, સ્પર્શવા માટે નથી સ્પર્શતા નાશ પામે. પણ તે કયુ સૌંદર્ય ? આ ચામડામા વસેલુ કે પ્રકૃતિમા વણાયેલુ ? દેહદેશવાસી સૌંદર્યને ઢૂંઢનારી આંખો પાંગી છે આવી આંખો એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને અથડાયા જ કરવાની એને સ્થિરતા ક્યાંથી હોય ? આત્મદેશવાસી સૌન્દર્ય માટે કહેવાય છેઃ शुद्धम् अपापविद्धम् सौन्दर्यम् એ સૌંદર્ય શુદ્ધ છે, પાપને નહિ સ્પર્શેલુ તે પવિત્ર છે

આપણા મહાકવિ કહે છે

'ઓ રસતરસ્યા બાળ ! રસની રીત ન ભૂલશો !
પ્રભુએ બાંધી પાળ, રસસાગરની પુણ્યથી'

ચામડાની રૂપકડી પૂતળીઓની શોધમા જ્યા સુધી આંખો

પડદા ખાલી હોય ત્યા સુધી તેનામા સૌન્દર્યરસ ઉપાસક શુદ્ધ ચેતના છે એમ કેમ કહેવાય? હું કહુ છુ, સૌન્દર્યના ભક્ત બનજો, એને પૂજજો પણ તે સૌન્દર્ય આત્મિક હોવુ જોઈએ સૌન્દર્ય કાંટો નથી, ફૂલ છે એના દર્શનથી ઘા ન વાગે, પણ હૃદય સુવાસિત થાય ડંખ વાગે ત્યા સૌન્દર્ય નથી, પણ વાસના છે સિનેમા જોઈને આવ્યા પછી હૈયુ નિર્મળ ને હળવુ નથી બનતુ, પણ વિકલ્પોના ભારથી ભારે બને છે જ્યારે વીતરાગના દર્શનથી મન વિકલ્પોથી મુક્ત બની હળવુ ને સુવાસિત બને છે એટલે કવિએ કહ્યુ છે

અખિયનમે અવિકારા જિનદા, તેરી અખિયનમે અવિકારા,
શાન્ત રુચિ પરમાણુ નિપાયા, તુજ મુદ્રા મનોહારા

હે ભગવાન! તારી આંખોમા અવિકાર છે, કારણ કે શાંત અને પવિત્ર પરમાણુઓથી ઘડાયેલી તારી મનોહર મુદ્રામા વિકાર ક્યાથી હોય? અમારી આંખો વિકારી છે, કારણ કે રાગ અને દ્વેષના અપવિત્ર પરમાણુઓથી ઘડાયેલા અમારા દેહમા અવિકાર ક્યાથી હોય? અમારા વિકારના અંધકારને તારા દર્શનની જ્યોતમા અમે બાળવા માટે આવ્યા છીએ તેને તુ બાળી નાખ અને અમને પણ અધિકારી બનાવ

આપણી આંખોમા શુ ભર્યું છે તે આપણને દેખાતુ નથી જેમ મો પર ડાઘ હોય પણ આપણને ન દેખાય, અરીસો મળે તો જ આપણે આપણા મુખ પર રહેલા ડાઘને જોઈ શકીએ તેમ આગમશાસ્ત્રનો અરીસો મળે તો આપણી આંખોમા રહેલા વિકારને જોઈ શકીએ પણ આપણને તે જોવાની ફુરસદ નથી મોહની મહાપ્રમાદ મદિરા પીને આપણો આત્મા ચકચૂર બન્યો છે; ઘેલો બન્યો છે ઘેનમા એ પોતાના દોષનો ટોપલો બીજા પર નાખે છે

તીર્થસ્થાનોની ધર્મશાળાઓ

પૈસાનું નામ આવે ત્યા પગમા જોર આવે પ્રભુનુ નામ આવે ત્યાં કટાણો આવે! શરીરને શ્રમ આપ્યા વિના, પગે ચાલીને ગયા વિના યાત્રાનો પૂર્ણ લાભ કઈ રીતે મળે? આજ તો યાત્રાનાં ધામો, તીર્થસ્થાનો અને ધર્મસ્થાનો અયોગ્ય માણસોને લીધે કર્મસ્થાનો બની રહ્યા છે ત્યા જાય એટલે ન ખાવાનુ ખાય, ન પીવાનુ પીએ. જુગાર રમે અને લહેર કરે. કોઈ તીર્થસ્થાનોમા રહેલી ધર્મશાળાઓની ઓરડીઓ જોશો તો તમને લાગશે. ક્યાક બીડીના ઠુઠા પડયા હશે, ક્યાક સિગારેટનો કચરો પડ્યો હશે, દીવાલ પર પાનની પિચકારીઓ મારેલી હશે અને આવનાર સપૂતોના નામ કાળા કોલસાના કાળા અક્ષરોમા કોતરેલા હશે!

આ બધુ બની રહ્યુ છે, કારણ કે જીવનમા ધર્મ નથી ધર્મને લોકોએ મંદિરમા જ પૂરી રાખ્યો છે એને હવે બહાર લાવો જીવનમા લાવો માણસ જેમ જમે છે રસોડામા, પણ એ ખોરાકને ચાવે છે બજારમા પચાવવા માટે રસોડામા જ બેસી રહેવું પડતુ નથી તેમ માણસે ઉપાશ્રય ને મંદિરોમાથી ધર્મને ગ્રહણ કરી, એનો ઉપયોગ વ્યવહારમા કરવો જોઈએ ધર્મને મંદિરમા જ ન રખાય ધર્મ જીવનમા, વ્યવહારમા અને વર્તનમા આવશે તો જ એનો મહિમા વધશે તો જ એ ધન્ય થશે તો જ એ જીવત બનશે

સાચી યાત્રા કોનુ નામ?

થોડા વર્ષો પહેલાની આ વાત છે, જ્યારે લોકો યાત્રા વાહનમા નહિ પણ પગપાળી કરતા હતા, તે દિવસની આ વાત છે એક શેઠ તખતગઢથી પાલિતાણાની યાત્રાએ ગયા સાથે એમના પત્ની

ત્યારે ફરી પ્રશ્ન કર્યો 'તો પછી વાતો વિના અમારો સમય કઈ રીતે પસાર થાય? અમે તો મૂઆઈ જઈએ..'

મને વિચાર આવ્યો જે લોકો વાત વિના રહી શકતા નથી ઘોઘાટ વિના જીવી શકતા નથી, કોલાહલ વિના જેમને પોતાનું જીવન શૂન્ય લાગે છે, આવા માણસોને આ મોક્ષની પ્રકાશમય પ્રદેશની કલ્પનાય કયાંથી આવે? કેફમા કદી સ્વસ્થ વિચ આવતો જ નથી મોહનો પણ કેફ છે. એમા આત્માની સહ ને વાસ્તવિક દષ્ટિનો વિકાસ કયાંથી હોય?

આત્માની નૈસર્ગિક દૃષ્ટિ જાગે તો સમજાય કે આત્મા એક એવી ચીજ છે, જેને અગ્નિ બાળી ન શકે, પવન સૂકવી શકે, તલવાર છેદી ન શકે, પાણી ભીંજવી ન શકે, તે સ્ વિના પણ પવિત્ર છે અને આભૂષણો વિના પણ સુંદરતમ છે

આવા આત્મસૌન્દર્યનુ એકાદ કિરણ પણ મળે તો આ દૃષ્ટિ ધન્ય બને એ વિના તો આ આખ શિયાળને આવા યોગ્ય નથી

યોગીએ હાથ, કાન, આખ ખાવાની ના કહી, ત્યારે શિયાળે કહ્યુ 'તો આ બે પગ ખાઉં?' યોગી કહે પાર્તો ન તીર્થમાં ભાઈ, પગ પણ ખાઈશ નહિ કારણ કે એ તીર્થે ગયા નથી કદા કોઈક વાર તીર્થે જાય તો પણ ઘોડાગાડીમા, મોટરમા કે ડોળીમ બીજાને પોતાનો ભાર આપી તીર્થે ગયા તેથી શુ વળ્યુ? પોતાના સ્નેહી આવવાના છે એમ જાણવા મળે અને વાહન ન હોય પગે ચાલીને પણ સામે જાય સવારે ફરવા જવાનુ, walkin જવાનુ હોય તો નાઈલો સુધી ચાલે કોઈ આસામી ફેઈલ જવાની છે, એમ સાભળે તો અધરાતે પણ વાહન વિના દોડી જાય, પણ યાત્રાએ જતા થાક લાગે.

સાધુએ કહ્યું 'શેઠ, લો, લો, હો નિયમ તો લો છો પણ તૂટે નહિ પ્રતિજ્ઞા લેવી સહેલી છે, પણ પાળવી ઘણી કઠિન પ્રતિજ્ઞા લેવામાં ઘણા સિંહ જેવા શૂરા બની જાય છે, ળવામાં શિયાળ જેવા કાયર '

'ના, ગુરુદેવ! ના એવું નહિ બને દેહના ટુકડા થશે તોય મ નહિ તૂટે.' દેહનાનું તેજ આંખમાં લાવી શેઠે કહ્યું

શેઠ આ મીઠી સ્મૃતિ લઇ, યાત્રા કરી પોતાને ગામ આવ્યા જમાનામાં આવી યાત્રા કરી આવનારનો કુટુંબી આખા મને આ ખુશાલીમાં જમણ આપતો સૌ સ્નેહપૂર્વક મહાભોજન ા અને યાત્રાની પવિત્ર હવા આખા ગામમાં છવાઈ જતી

આ શેઠને એક ભત્રીજો હતો એણે પોતાના કાકાની આ ળ યાત્રા નિમિત્તે ગામને ભોજન આપવાનો નિર્ણય કર્યો પણ ; જ્યારે કાકાના નિયમની વાત સાંભળી ત્યારે એને કુતૂહલ કાકા એક કલાક પણ ક્રોધ વિના રહી શકે ? ક્રોધ છોડે તો ! એ કાકા શેના ? આખુ ગામ જાણે છે ક્રોધ એટલે કાકા અને : એટલે જ હોવ. જોઉં તો ખરા કે કાકા કેવી રીતે નિયમ ; છે ? સૌની વચ્ચે કાકાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરાવું તો જ હું : ભત્રીજો

એણે આખા ગામમાં જમવાનાં નોતરાં ફેરવ્યા, પણ પોતાના ના ઘરનાં ટાણે ડંગાવ્યો વાજે ઓ થાળીવાડકો લઇ જમવા ! લાગ્યા, ત્યારે શેઠ પણ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા શેઠાણી ડાઇ ગયાં ' વગર નોતરે જમવા જતા શરમાતા નથી ? કાગ- ગની જેમ આ ચાલ્યા '

શેઠ તો પ્રેમની હવા લઇને આવ્યા હતા એણે હસીને કહ્યું ારી બુદ્ધિને પણ ધન્યવાદ છે અરે, ઘરમાં તે વળી નોતરાં ને નિમંત્રણ શાં ? આપણે ક્યાં પારકા છીએ ? આપણી

પણ હતા અને જયુ લાબો પ્રવાસ કરી પાલિતાણા
ગિરિરાજ ઉપર ચઢીને જઈ દેવનગરીના દર્શન કર્યા.
દર્શનથી એમનો આત્મા નાચી ઉઠ્યો

જે વસ્તુ ઘણા કષ્ટ પછી લાબે ગાળે મળે તેનુ મહત્ત્વ
ઓર હોય છે શેઠે પણ ઘણા પ્રવાસ પછી જીવનમા પ્રથમ વ
આદીશ્વર પ્રભુને જોયા એમનો આત્મા રાતો ઉઠ્યો આન
કોવના શેઠ મ દિરની બહાર નીકળ્યા, ત્યા એક સાધુનો
થયો શેઠે એમને પણ પ્રેમથી નમન કર્યું સાધુએ
"શેઠ તમે દૂરથી યાત્રાએ આવ્યા દેખાઓ છો ?"

શેઠ એ હાથ જોડી 'હા' કહી

સાધુએ કહ્યુ 'તમે દર્શન કર્યા, હવે તો તમે તમારા
ભેગા થશો, પણ દર્શનની મીઠી યાદ હૈયામા કઈ રીતે
જો આ પવિત્ર સ્થળમા કોઈ નિયમ લો, કોઈ સભારણુ
કઈક મીઠી સ્મૃતિ હૈયામા સદા ટકી રહે, બાકી પથ્થર ઉપાડ
તો મજૂરો પણ આ તીર્થ ઉપર આવે છે. એમને થોડો
યાત્રાનો લાભ મળવાનો હતો! યાત્રા તો તે કે જેની મીઠી ય
આપણા જીવનને કોઈ સદ્‌ગુણથી ભરી દે!'

રંગમંડપમા પ્રભુની સામે ઊભા રહીને જ શેઠે સાધુના વચ
સાભળ્યા એમને આ વચનો મીઠા લાગ્યા એમણે કહ્યુ 'આ
વાત સાચી છે દેવના દર્શન થયા ગુરુનાં વચનામૃતો પણ સાંભળ
મળ્યા હવે એક નિયમ લઉ તો ધર્મ પણ જીવનમા આવે
તો ગુરુદેવ! મને નિયમ આપો ગમે તેવા પ્રસગમા પણ મારે
ક્રોધ ન કરવો જે ક્રોધે મારા જીવનને કડુ બનાવ્યુ, એ ક્રોધને
અહીં આવ્યા છતાં પણ ન છોડુ તો યાત્રાનો અર્થ શો ? ક્રોધને
અહીં મૂકતો જાઉ અને પ્રેમની ભાવ અહીંથી લેતો જાઉ એ જ
યાત્રાની મીઠી સ્મૃતિ '

દીધો બેઠો, એ મારો ભૂલ તે ઠીક સુધારી' એમ કહી એમણે રમવાનુ કમડલ હાથમા લીધુ

ભત્રીજાની આખમા આસુ ધસી આવ્યા કાકાના ચરણોમા ઢળી પડયો એમની પવિત્ર ચરણરજ લેતા એણે કહ્યુ 'કાકા! આપે સાચી યાત્રા કરી. આપ ક્રોધને શેત્રુજી નદીના નિર્મળ નીરમા ધોઇ આવ્યા આપ ત્યાથી ક્ષમા અને પ્રેમનુ અમૃત લઇને આવ્યા મને હતુ કે કડવી તુબડીને ગગામા સ્નાન કરાવવા માત્રથી તેની કડવાશ ન જાય પણ ના, મારી ભૂલ છે પારસમણિનો સ્પર્શ થાય તો લોખડ પણ સોનુ થાય છે આપને દર્શનનો સ્પર્શ સાબર થયો છે આપની આ પ્રેમયાત્રા ધ ય છે મને ક્ષમા આપો'

જમનારાઓએ જ્યારે આ પ્રેમકથા સાભળી ત્યારે તો એમના ભોજનની મીઠાશમા કોઈ અપૂર્વતા આવી વસી

અન્યાયના લોહીનો પૈસો આવ્યો

શિયાળ વિચાર કરે છે 'હવે મારે શુ ખાવુ? હાથ, કાન, આખ, પગ બધા જ અપવિત્ર છે, તો લાવ પેટ ખાઉ'

ત્યા યોગી બોલ્યા

પેટ પણ ખાઈશ નહિ, કારણ કે પેટ તો અન્યાયથી, અત્યાચારથી મેળવેલા અનીતિના દ્રવ્યથી ભરેલુ છે આ પેટ ખાઈશ તો તારી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થશે પછી તુ તારા જાતભાઈઓને મદદ નહિ કરે, જાતભાઈથી દૂર ભાગીશ, તુ બીજાઓની સાથે તો સગાઈ કરે છે, પણ પછી તો તુ જાતભાઈને, તારા કુટુબને પણ નહિ છોડે, માટે આ અન્યાયના દ્રવ્યથી ભરેલુ પેટ ખાવુ રહેવા દે'

સાધુઓમા દ્વેષનુ કારણ

અનીતિનુ ખાય તો માણસની પ્રકૃતિમા વિકૃતિ આવે છે એ સમાભાઈઓ સાથે પણ કલહ કરે, વચના કરે. આજકાલ સાધુઓ

યાત્રાનિમિત્તે તો આ પ્રેમભોજન છે ! ચાલ, આવે, નિમ ત્રણવાળી !'

શેઠાણી બબડતી એની પાછળ ચાલી વાડીની ડેલીમા ભત્રીજો સૌનુ સ્વાગત કરી રહ્યો હતો કાકાને જોતા જ એ ફરીને ઊભો રહ્યો શેઠ એની પાસે થઈને પસાર થઈ આગળ જતા શેઠાણીએ કહ્યુ " જોયુ ? નિમ ત્રણ વિના તો કેવી ફજેતી થઈ ? સૌનુ એ માનપૂર્વક સ્વાગત આપણને 'આવો' એટલુ ય કહ્યુ ? એ ગામને જમાડે છે તો સામુ ય એ જોતો નથી જાઓ તમારે જવુ હોય તો આ ચાલી '

ભત્રીજો દૂર ઊભો ઊભો આ વાતાલાપ સાંભળી રહ્યો એની આખ બીજી બાજુ હતી, કાન અહી હતા

શેઠે કહ્યુ ' તીર્થ જઈ આવી, પણ તુ તો ' સ્ત્રી- એકલો માણસ કેટલાનુ ધ્યાન રાખે ? જોતી નથી, કેટલી ધમાલમા છે એ તો આપણુ બાળક કહે ચાલ હવે.'

ભત્રીજાએ કાકાને સાંભળ્યા એનુ હૈયુ નમી પડયુ, પણ એક વધારે કસોટી કરવાનુ મન થયુ એણે જઈને કાકાની થાળ લાડવા પીરસવાને બદલે એક ગોળ પડાણો મૂક્યો શેઠે જોયુ આસપાસ બેઠેલા સૌ હસી પડયા દૂરથી શેઠાણીએ અપમાનજનક દૃશ્ય જોયુ અને એ સળગી ઊઠી પણ શેઠ તીર્થથી વિવેક ને પ્રેમ લઈને આવ્યા હતા પ્રતિજ્ઞાની મૂડી એમ જવા દે ? એમણે પોતાનો જ કાન પકડતા કહ્યું ' મા ભાણામા પકવાન ન શોભે પડાણો જ શોભે હુ વૃદ્ધ છ મારામા એટલો ય વિવેક ન આવ્યો કે ગામના માણસે પહેલા જમે, ઘરના માણસો છેલ્લે જમે ઘરનો થઈને હુ

મારા લગ્ન થવાના હતા ભાવિના મધુર સ્વપ્નો મને બોલાવી રહ્યા હતા બીજી બાજુ મારા ભાઈનુ નિરાધાર કુટુંબ હતુ. મારે શુ કરવુ ? હુ લગ્ન કરુ તો મને મળતા સો રૂપિયા મારા સંસારમા જ પૂરા થાય વાસી અને બાળકોનુ શુ ? જે ભાઈએ મને પરસેવો પાડીને, ભૂખે રહીને, દુઃખની શિલા હૈયા પર લઈને ભણાવ્યો, એની ગેરહાજરીમા એનાં બાળકો રઝળે, ભૂખે મરે, શિક્ષણ વિના રહે! એ હુ જોયા કરુ ? હુ લગ્ન કરીને આનંદ માણુ ને મારા ભાઈનુ કુટુંબ ભીખ માગે તો મારી માનવતા ન લાજે ? જેણે મને પોષ્યો અને શિક્ષણ આપ્યુ એના કુટુંબને પોષવુ અને શિક્ષણ આપવુ એ શુ મારો ધર્મ ન હતો ? પણ એ ક્યારે બને ? હુ લગ્ન ન કરુ તો ! મે તરત જ નિર્ણય લીધો ગુરુ પાસે જઈને પ્રભુની સાક્ષીએ આજીવન બ્રહ્મચર્ય પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. આપના જેવાના આશીર્વાદથી આજ સુધી તો નિયમ પળાયો છે અને હવે તો બહોત ગઈ, થોડી રહી '

'મારા ભાઈનુ કુટુંબ મારી સાથે જ છે મોટી દીકરીને તો પરણાવી મારા ભાઈનો મોટો દીકરો એમ એ મા છે એ મારા વચનને દેવવચન તુલ્ય ગણી સેવા કરે છે એવી સેવા અને એવી ભક્તિ તો હુ જોઉ છુ કે સગો પુત્ર પણ પિતાની નથી કરતો મે નિષ્ઠાથી કર્તવ્યપાલન કર્યું તો એનો બદલો મને સો ગણો મળ્યો છે આજ હુ કેટલો સુખી છુ ? મને થાય છે, બીજુ કોઈ મહાન કાર્ય ભલે મે નથી કર્યું, પણ કર્તવ્ય પાલન તો જરૂર કર્યું છે '

લઘુતામે પ્રભુતા વસે, પ્રભુતાસે પ્રભુ દૂર

જે માણસ કર્તવ્યની કેડી પર ચાલે છે, તેનુ જીવન ફૂલ જેવુ સુવાસિત, સુવિકસિત તેમજ પ્રફુલ્લ હોય છે પણ જે કર્તવ્યને બરાબર સમજતો નથી તેથી તેનુ જીવન કેવુ હોય છે, તે આપણે જોઈ રહ્યા છીએ.

યોગીને શિયાળે પૂછ્યુ "તો આ મડદાનુ માથુ ખાઉ ?" યોગીએ કહ્યુ 'ના, ભાઈ, ના ! આ માણસનુ માથુ પણ ખાવા લાયક નથી કારણ કે गर्वेण तुग शिर ગર્વથી આનુ માથુ, સદા ઊંચુ જ રહ્યુ છે, એ ક્યારે નમ્યુ નથી હા, અધિકારીઓ આગળ એણે માથુ ધર્યુ હશે, ધનવાનોને નમન પણ કર્યા હશે, પણ દેવ આગળ, ગુરુ આગળ અને ધર્મ આગળ તો એ અક્કડ જ રહ્યુ છે પોતાને ઘેર આવનારની સામે એ નમ્રતાથી કદી ગયો નથી પોતાને ત્યા આવેલા અતિથિઓનો એણે નમ્રતા પૂર્વક સત્કાર પણ કર્યો નથી અને પોતાના ગુરુજનો આગળ પણ એ અક્કડ થઈને ચાલ્યો છે

માણસમા જેમ લાયકાત આવતી જાય છ, તેમ તેમ એમા નમ્રતા આવવી જોઈએ આમાને જેમ ફળ આવતા જાય તેમ તે નમે છે નમ્રતામા જ એની મહત્તા રહેલી છે એટલે આપણે કહીએ છીએ, "લઘુતામે પ્રભુતા વસે, પ્રભુતાસે પ્રભુ દૂર" લાયક માણસ કેવા નમ્ર હોય છે અને અલ્પ સત્ત્વવાળા કેવા ઉદ્ધત હોય છે એનો એક પ્રસગ મને યાદ આવે છે

અમે એક ઘેરીમા ચાતુર્માસ હતા અમારા નજીકના બગલામા એક ભાઈ ગ્રેજ્યુએટ થયેલા રહે પણ એમનામા અભિમાન તો માય નહિ એ ચાલે ત્યારે અક્કડ, ઘરથી નીકળે ત્યારે તો એની ચાલ પણ જોવા જેવી તાડ વળે તો એ વળે અમારા સાધુઓ સામે મળે તો ભાઈ મોઢુ મરડીને ચાલે એને થાય કે આ તો પૃથ્વી ઉપર ભારભૂત ! આ સાધુઓ શુ કામના ? મફતનુ ખાય અને ફર્યા કરે !

એક દિવસ ગમ્મત થઈ હુ એક ભાઈને બગલે આહાર લેવા ગયેલો, ત્યા એ બગલાના માલિકે મારી સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠિ ની વાતો ચાલતી હતી એટલામા પેલા અક્કડભાઈ આવ્યા

શેઠને જોતા જ એ એકદમ નમ્ર બની ગયા શેઠને ખૂબ જ સભ્યતાથી સલામ કરી

શેઠે કહ્યુ "આટલુ મોડુ ! નોકરી કરો છો કે હજામત ?"

પેલાએ અતિ નમ્રતાથી અને દીનતાથી કહ્યુ "સાહેબ, આજે જરા મોડુ થઈ ગયુ માફ કરો હવેથી આવી ભૂલ નહિ થાય" અને એમના ઈશારા પ્રમાણે કામે લાગી ગયા

મે પૂછ્યુ "આ ભાઈને કેટલો પગાર આપો છો ?'

ઉત્તર મળ્યો 'દોઢસો' મને મનમા થયુ દોઢસો માટે આટલી દીનતા ? આટલી કાકલૂદીભરી વિનતી !

જ્યારે ભોજને રોગ જાણી લાત મારનાર લાગીઓને જોઈ અક્કડ બને અને ધનવાનની આગળ દીન બને, ત્યારે દ્રોણાચાર્યનુ વચન યાદ આવે છે અર્થાના દાસા વયમ્ અમે ધનના દાસ છીએ, ધર્મના નહિ !

ધનની આગળ તો સૌ નમે રોટલો આપનાર આગળ તો કૂતરું પણ નૃત્ય કરે માણસ પણ એટલા પેટ પોષનારને જ નમે અને મહાપુરુષોની કદર ન કરે, વડીલોના વિનય ન સાચવે, અધ્યાપકો પ્રત્યે આદર ન દાખવે તો એની માનવતા કઈ રીતે વિકસે ? નમ્રતા માટે વસ્તુપાલનો પ્રસગ વિચારવા જેવો છે

પાલિતાણાની યાત્રાએ નીકળેલો સઘ મહામત્રી વસ્તુપાળના ગામમા આવ્યો. એમણે સપ્રેમ સઘને ભોજનનુ નિમત્રણ મોકલ્યુ સઘ પોતાના ઘેર આવ્યો ત્યારે એમના હૈયામા હર્ષ માય નહિ સુવર્ણના થાળ અને સુવર્ણની ઝારી લઈ બારણા પાસે મહામત્રી પોતે જ સઘના પગનુ પ્રક્ષાલન કરવા બેઠા વસ્તુપાળ સઘમા આવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિને પ્રેમથી નમન કરી એના ચરણ ધૂએ અને મહાસેનાપતિ તેજપાળ અતિથિને અદર લઈ જાય, આ રીતે સમસ્ત સઘના પગ ધોતા એમના શરીર પર પરસેવાની ધારા વહેવા લાગી.

યોગીને શિયાળે પૂછયુ "તો આ મડદાનુ માથુ ખાઉ ?" યોગીએ કહ્યુ 'ના, ભાઇ, ના ! આ માણસનુ માથુ પણ ખાવા લાયક નથી કારણ કે ગર્વોન્નત શિર ગર્વથી આનુ માથુ સદા ઊંચુ જ રહ્યુ છે, એ કયારેય નમ્યુ નથી હા, અધિકારીએ આગળ એણે માથુ ઘસ્યુ હશે, ધનવાનોને નમન પણ કર્યાં હશે, પણ દેવ આગળ, ગુરુ આગળ અને ધર્મ આગળ તો એ અક્કડ જ રહ્યુ છે પોતાને ઘેર આવનારની સામે એ નમ્રતાથી કદી ગયો નથી પોતાને ત્યા આવેલા અતિથિઓનો એણે નમના પૂર્વક સત્કાર પણ કર્યો નથી અને પોતાના ગુરુજનો આગળ પણ એ અક્કડ થઇને ચાલ્યો છે

માણસમા જેમ લાયકાત આવતી જાય છે, તેમ તેમ એમા નમ્રતા આવવી જોઇએ આંબાને જેમ ફળ આવતા જાય તેમ તે નમે છે નમ્રતામા જ એની મહત્તા રહેલી છે એટલે આપણે કહીએ છીએ, "લઘુતામે પ્રભુતા વસે, પ્રભુતામે પ્રભુ દૂર" લાયક માણસ કેવા નમ્ર હોય છે અને અલ્પ સત્ત્વવાળા કેવા ઉદ્ધત હોય છે એનો એક પ્રસગ મને યાદ આવે છે

અમે અધેરીમા ચાતુર્માસ હતા અમારા નજીકના બગલામા એક ભાઇ ગ્રેજ્યુએટ થયેલા રહે પણ એમનામા અભિમાન તો માય નહિ એ ચાલે ત્યારે અક્કડ, ઘરથી નીકળે ત્યારે તો એની ચાલ પણ જોવા જેવી નાક વળે તો એ વળે અમારા સાધુઓ સામે મળે તો ભાઇ મોઢુ મરડીને ચાલે એને થાય કે આ તો પૃથ્વી ઉપર ભારભૂત ! આ સાધુઓ શુ કામના ? મફતનુ ખાય અને ફર્યા કરે !

એક દિવસ ગમ્મત થઇ હુ એક ભાઇને બગલે આહાર લેવા ગયેલો, ત્યા એ બગલાના માલિકે મારી સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠિ ૨ડી. વાતો ચાલતી હતી એટલામા પેલા અક્કડભાઇ આવ્યા

શેઠને જોતા જ એ એકદમ નમ્ર બની ગયા શેઠને ખૂબ જ સભ્યતાથી સલામ કરી

શેઠે કહ્યુ "આટલુ મોડુ ! નોકરી કરો છો કે હજામત ?"

પેલાએ અતિ નમ્રતાથી અને દીનતાથી કહ્યુ "સાહેબ આજે જરા મોડુ થઈ ગયુ મ ફ કરો હવેથી આવી ભૂલ નહિ થાય" અને એમના ઇશારા પ્રમાણે કામે લાગી ગયા

મે પૂછ્યુ "આ ભાઇને કેટલો પગાર આપો છો ?"

ઉત્તર મળ્યો 'સોઢસો' મને મનમા થયુ સોઢસો માટે આટલી દીનતા ? આટલી કાકલૂદીભરી વિનતી !

જ્યારે ભોગને રોગ જાણી લાત મારનાર ત્યાગીઓને જોઇ અક્કડ બને અને ધનવાનની આગળ દીન બને, ત્યારે દ્રોણાચાર્યનુ વચન યાદ આવે છે અર્થસ્ય દાસા વયમ્ અમે ધનના દાસ છીએ, ધર્મના નહિ !

ધનની આગળ તો સૌ નમે. રોટલો આપનાર આગળ તો કૂતરુ પણ નૃત્ય કરે માણસ પણ એકલા પેટ પોષનારને જ નમે અને મહાપુરુષોની કદર ન કરે, વડીલોના વિનય ન સાચવે, અધ્યાપકો પ્રત્યે આદર ન દાખવે તો એની માનવતા કઇ રીતે ટકે ? નમ્રતા માટે વસ્તુપાલનો પ્રસ ગ વિચારવા જેવો છે

પાલિતાણાની યાત્રાએ નીકળેલો મ ઘ મહામત્રી વસ્તુપાલના ગામમા આવ્યો એમણે સપ્રેમ સ ઘને ભોજનનુ નિમત્રણ આપ્યુ સ ઘ પોતાના ઘેર આવ્યો ત્યારે એમના હૈયામાં હર્ષ માય નહિ સુવર્ણના થાળ અને સુવર્ણની ઝારી લઈ આવ્યા પછી મહામત્રી પોતે જ સ ઘના પગનુ પ્રક્ષાલન કરવા બેઠા વસ્તુપાલ સ ઘના આવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિને પ્રેમથી નમન કરી એના પગ ધૂએ અને મહાસેનાપતિ તેજપાળ અતિથિને અ[illegible] આ રીતે [illegible] સ ઘના પગ ધોતાં એમના શરીર પર પ્રસ્વેદની ધારા વહેવા લાગી

નોકરોએ કહ્યુ માલિક! આ કામ અમને સોંપો. થોડા બાકી રહ્યા છે, એમના પગ અમે ધોઈશું' આપના શરીર પર પરસેવાની ધારા વહી રહી છે આપને થાક લાગ્યો હશે.'

મહામંત્રી વસ્તુપાળે આપેલો ઉત્તર કદી ન ભૂલાય તેવો છે 'અરે થાક! થાક તો જન્મોજ મનો ઊતરી ગયો તમને આ પર સેવાની ધારા લાગે છે, પણ મને તો આ પ્રેમની ધારા લાગે છે તીર્થને સ્પર્શી આવેલા માનવીના પગ ધોવાનું સૌભાગ્ય મને ક્યારે મળે? આ ધારાની બુંદે બુંદમા વાત્સલ્ય, પ્રેમ ને મૈત્રી ભરેલા છે!'

આવા મહાન્ માણસોમા પણ કેવી ઉન્નત ભાવના હતી!

માનવ પ્રત્યે કેવુ સન્માન હતુ! કેવી ઉન્નત ભાવના હતી!

માનવ જીવન એકલા ધનથી મહાન નથી બનતુ 'Greatness does not consist in Riches' મહત્તા ધનની નહિ, મનની છે

આજના પ્રવચનમા આપણે જોઈ ગયા કે, જે હાથે દાન દીધુ નથી, જે કાને સદ્‌વચનો સાભળ્યા નથી, જે આંખે ત્યાગના દર્શન કર્યા નથી, જે પગે તીર્થની યાત્રા કરી નથી, જે પેટમા ન્યાયનુ-પ્રમાણિકતાનુ દ્રવ્ય ગયુ નથી, અને જે મસ્તક ગુરુ જનોના ચરણમા નમ્યુ નથી, તે દેહ તો મારે માટે પણ લાયક નથી, એમ જાણી શિયાળ પણ ભૂખ્યુ ચાલ્યુ ગયુ'

આ સાભળીને વિચાર આવે છે આપણા જીવનમા ધર્મ ન હોય તો આપણુ જીવન પણ અર્થહીન ગણાય જીવનમાં ધર્મ હોય તો જ જીવનની મહત્તા છે

આપ સૌ આ પ્રવચન પર ખૂબ ગભીરતાથી વિચાર કરજો, અને જીવનમા રૂઢિનો નહિ, પણ આચરણનો, મરેલો નહિ પણ જીવતો ધર્મ લાવી જીવનને પ્રકાશમય બનાવો એ શુભેચ્છા....

☆

માનવતાનાં સોપાન

अप्पा चेव दमेअव्वो
अप्पा हु खलु दुद्दमो ।
अप्पा दंतो सुही होइ
अस्सिं लोए परत्थ य ॥

—ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમ્

પોતાના આત્માને જ દમવો જોઈએ, એને રાગ અને દ્વેષમાંથી ઉપશાન્ત કરવો જોઈએ—કેમ કે ખાલી બધાના જય થઈ શકે—આત્મા જ ખરેખર દુર્જય છે દાન્ત આત્મા જ આ લોકમાં અને પરલોકમાં સુખી થાય છે

ભાવનગર સમવસરણના વડામાં હજારોની માનવ મેદનીમાં આપેલ એક ચાર પ્રવચનમાળા

માનવતાનાં સોપાન

• ૧ •

માનવભવ એ એક એવુ સ્થાન છે કે એને એક છેડે પશુતા છે અને બીજે છેડે દેવત્વ માણસ વિવેકપૂર્વક પ્રસ્થાન કરે તો એ દેવ બને અને વિવેક ભૂલે તો પશુ ! માણસ પશુતા ભણી ન લપસી જાય, એ માટે જીવનદ્રષ્ટાઓએ માનવતાના અમુક સોપાન નિશ્ચિત કર્યાં છે માણસ જાગૃતિપૂર્વક એ સોપાને ચઢે તો એ સોપાનદ્વારા પ્રકાશને પામી શકે, માટે આજના પ્રવચનનો વિષય માનવતાના સોપાન રાખવામા આવ્યો છે

સોપાન એટલે પગથિયા સોપાન કોના ? માનવતાના, પશુતાના નહિ પશુતાના સોપાન ન હોય એનો તો ખાડો હોય, પતન હોય, ઉત્થાન તો માનવતાનુ હોય, તો પછી એ માનવતાનુ મૂલ્યાકન કરતા તો આપણને આવડવુ જોઈએ ને ? એનુ મૂલ્યાકન કરતા ન આવડે તો આ માનવભવનો ફેરો નિષ્ફળ જાય આ ભવનો ફેરો નિષ્ફળ ન જાય અને સફળ થાય એ માટે માનવભવની નીસરણીના સોપાન ચઢવાની જરૂર છે માનવતાનુ એક પછી એક સોપાન જે માનવી ચઢ્યો નથી, એવો માનવી બાહ્ય દૃષ્ટિએ માણસ દેખાવા છતા અન્તરમા તો પશુતાનુ પ્રદર્શન જ ભરીને બેઠો હોય છે પશુતાનુ પ્રદર્શન પોતાના જીવનમા ન ભરાઈ જાય એ માટે માણસે સતત જાગૃતિપૂર્વક પોતાના જીવનનુ અને કર્તવ્યોનુ અવલોકન કરવુ જોઈએ માણસેં માણસાઈના ગુણોવડે આ દુનિયાને માનવતાથી ભરેલી બનાવવાની છે, દૈત્યોની દુનિયા બનાવવાની નથી માનવ જ્યા વસતો હોય ત્યા

તો હવામાં પણ ફૂલની જેમ માનવતાની સુવાસ હોય, પણ આજ આપણા કમભાગ્યે જગતમા માનવતાના અંશો ઓછા થઇ રહ્યા છે ભગવાન મહાવીરની અહિંસાથી ભરેલા જગતના ચિત્ર સાથે આજના વિજ્ઞાનથી ઘાતક બનેલા જગતના ચિત્રને સરખાવી જોજો! માણસાઈના દીવા જો બળતા હશે તો આ ચિત્ર જોતા જ હૃદય મૂંઝી ઊઠશે.

જગતનુ ચિત્ર

આજના જગતનુ દ્રશ્ય કેટલુ બિહામણુ છે? કેટલાક શ્રીમંતો ઐહિક સુખમા જ મગ્ન બની, જીવનના ઉદાત્ત તત્ત્વને ભૂલી બેઠા છે, સત્તાધીશો સત્તાના ઘેનમા મૂર્ચ્છિત થઇ ઉદ્ઘાટન ક્રિયામાંથી ઊંચા આવતા નથી, કેટલાક ધર્મગુરુઓ પોતાને માટે મઠ-મંદિર બનાવવાની ધૂનમા જ્યા ત્યા ભમી રહ્યા છે, મધ્યમવર્ગ જીવન નિર્વાહની ચક્કીમા પિસાઇ રહ્યો છે, વિજ્ઞાનના બિહામણા નાચનો લાખો માનવીઓને મૃત્યુના મોમા ધકેલી રહ્યા છે, અશાંતિ ડાકણની જેમ આંખો કાઢી માનવી સામે ઘૂરકી રહી છે, આવા વિષમ સમયમાં માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવે એવા ઉપદેશકની, એ ઉપદેશને જીવનમા વણનાર જિજ્ઞાસુ શ્રોતાઓની કોઇ પણ સમય કરતા આજે વધારેમા વધારે જરૂર છે જો કે આજકાલ વ્યાખ્યાનો ચારે બાજુ થાય છે, પ્રવચનસભાઓ ગોઠવાય છે, લોકો હજારોના પ્રમાણમાં સાંભળે પણ છે, પણ ઘણીવાર તો સાંભળનાર અને સંભળાવનારનો હેતુ દિલને રોલાવવાનો, મનને બહેકાવવાનો, જગતમા ખ્યાતિ મેળવવાનો અને વાણીના જાદુથી માણસોને મૂર્ચ્છિત કરવાનો હોય છે, એમ આજના પ્રવાહ પરથી તમને નથી લાગતુ? સાચા ઉપદેશકો અને સાચા જિજ્ઞાસુ શ્રોતાઓ આટલા બધા હોત તો જગતનુ ચિત્ર આવુ હોય? આવી સ્વાર્થની આંધી હોય ખરી? એટલે જ પ્રશ્ન થાય છે કે

ઉપદેશને જીવન સુધારવા માટે સાંભળનારા સાચા જિજ્ઞાસુ શ્રોતા કેટલા? કેટલાક આગમો અને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે પણ તે જીવન સુધારવાની બુદ્ધિથી કરે છે કે પછી એમાંથી પણ વિજ્ઞાનના મારકણા પ્રયોગો કરવા માટે કરે છે, તે મને કહેશો? કહેવાય છે કે શાસ્ત્રો જર્મનીમા ગયા, ત્યા વચાણા, શોધાણાં અને એમાથી અણુવાદ અને પરમાણુવાદ સિદ્ધ કર્યો, અને એમાથી નીકળ્યો તો એટમબોમ્બ (atombomb) ને? શાસ્ત્રોનો પણ કેવો ઉપયોગ? જે સર્જનહાર હતુ તેને જ સહારક બનાવ્યુ! કારણ કે માનવ માનવતાના સામે મોરચે જઈને ઊભો છે સામા મોરચે ઉભેલા માનવને માનવતાના નિકટમા લાવવાના સાધનો જીવનદ્રષ્ટાઓ આપણને ચિંધી ગયા છે એ સાધનોનો વિચાર આ પ્રસંગે કરવાનો છે ક્રમેક્રમે એ સોપાનદ્વારા, એ સાધનદ્વારા માનવતાના સિંહાસન પર આરૂઢ થવાનુ છે માનવતાના સિંહાસન પર ચઢવાના આ ચાર સોપાન છે, શૂર, પંડિત, વક્તા અને દાતા!

આ ચાર નામ સાભળી તમે મલકાઈ ન જતા, મનમા એમ ન માનતા કે એ ચારને મારી શકુ છુ, માટે હુ શૂરો છુ, થોડુ ભણ્યો છુ, એટલે પંડિત છુ બોલતા આવડે છે, માટે વક્તા છુ અને થોડુ દાન પણ દઉં છુ એટલે દાતા છુ અને મહારાજે કહેના ચારે સોપાન હુ ચઢી ગયો છુ, એટલે માનવતાના મહાસિંહાસનને માટે હુ યોગ્ય છુ

न रणे विजयाच्छूरोऽध्ययनान्न च पण्डित,
न वक्ता वाक्पटुत्वेन, न दाता चार्थदानत ।
इन्द्रियाणां जये शूर, धर्मं चरति पण्डित,
सत्यवादी भवेद् वक्ता, दाता भूतहिते रत ॥

રણમા જિતી જાય તે શૂરો નહિ, ભણી જાય એટલાથી તે પંડિત નહિ, ભાષણ કરવામા કુશળ હોય એટલા માત્રથી વક્તા નહિ અને જે માત્ર દાન જ દઇ જાય એટલા માત્રથી દાતા નહિ. પણ જે ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂરવીર, ધર્મને આચરે તે પંડિત; સત્યથી પવિત્ર બનેલી વાણીને ઉચ્ચારે તે વક્તા અને પ્રાણીઓના હિતમા જે આસક્ત હોય– અભયદાન આપતો હોય–તે દાતા, આ ચાર ગુણોમાથી કયા ગુણમા આપણે પ્રગતિ કરી છે તેનો અહી વિચાર કરવાનો છે

इन्द्रियाणां जये शूर

જગતને જિતવુ સહેલુ છે, જગત પર પશુબળથી સામ્રાજ્ય ચલાવવુ એ પણ સહેલુ છે, પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવવો, ઇન્દ્રિયો પર આત્માનુ સામ્રાજ્ય ચલાવવુ એ કઠીન નહિ, પણ અતિ દુષ્કર છે સાચો વિજયી, તે દેશને જિતનારો નહિ, પણ ઇન્દ્રિયો અને મનને જિતનારો છે ઇન્દ્રિયો જેના કાબૂમા નથી, મન જેના હાથમા નથી એને વિજયી કેમ કહેવાય? એ તો પરાજિત, પરતંત્ર ગણાય માણસ માને છે કે હુ ભોગને ભોગવુ છુ, પણ ખરી રીતે ભોગો માણસને ભોગવી રહ્યા છે માણસ ચા પીતા હોય છે ત્યારે ચાને અમૃત માની ગર્વથી કહે છે કે– 'હુ ચા પીઉ છુ' પણ પચ્ચીસ વર્ષ પછી શક્તિ ક્ષીણ થતા ખબર પડે છે કે, હું ચા નહોતો પીતો પણ ચા મને પી રહી હતો. ત્યારે એને ખબર પડે છે કે ચા મારે આધીન નહોતો પણ હુ ચાને આધીન હતો બીડી પીનારા પણ ઘણીવાર ધાનમા આવી કહે છે કે–અમે બીડીની મઝા માણીએ છીએ. બીડી એ તો સ્વર્ગની સીડી! આવુ બોલનારાઓનુ વૃદ્ધાવસ્થામા કેફુ ખવાઇ જાય છે અને આખી રાત ખૂ ખૂ કરી ઊંઘે પણ નહિ અને પાડોશીને ઊંઘવા પણ દે નહિ, ત્યારે એને ખબર

પડે છે કે, બીડીની મઝા હું નહોતો માણતો પણ બીડી મારા કાળજાની મઝા માણતી હતી !

આજ સ્વતત્રતાના નામની બાગ પોકારનારા તો ઘણા છે પણ સ્વતત્રતા એ કયા પખીનું નામ છે એ તો મને સમજાવો ! જીવન પર જરા ય કાબૂ રાખવો નહિ ને છાતી ઠોકીને સ્વતત્રતાની વાતો કરવી છે ? તમારી આખો અપવિત્ર રૂપ અને લાવણ્યને માટે તલસતી હોય, જીભ ભક્ષ્ય-અભક્ષ્યનો વિચાર કર્યા વિના જુદી જુદી વાનીઓ ચાખવા તલસાટ કરતી હોય, કાન ન સાભળવા લાયક વાતો અને નિન્દાઓ સાભળવા તૈયાર હોય, ચામડી અપવિત્ર અને સુવાળા સ્પર્શો માટે ઝખના કરતી હોય, મન બીજાનુ ભુડુ ચિતવતુ હોય, નાકને સુદર સુવાસ આપવા માટે કુદરતના દીધેલા કોમળ પુષ્પોનો કચ્ચરઘાણ કઢાતો હોય, નાદિરશાહે માણસના માથા કાપી જેમ થાંભલામા મઢ્યા, તેમ તમે પણ સુદર ફૂલોને તોડી ફૂલદાનીમા મઢતા હો, ગરીબોની દુર્ગંધ કહી દૂર ભાગતા હો તો કઇ રીતે માનવુ કે તમે ઇન્દ્રિયોને જિતી છે અને સ્વતત્ર બન્યા છો ?

આ તો સારુ છે કે માણસના હૈયામા આમાના વિચારોને જોવાની બારી નથી, એવી બારી હોત તો કેવુ પરિણામ આવત ? માણસ છપ્પન ઇંચનો ડગલો પહેરી, શાહ થઈ આગળ બેસી શકે છે, તે બેસી શકત ખરો ? માણસના વિચારો એ બારી દ્વારા બીજા માણસને દેખાત તો માણસ માનવ લાગત કે દાનવ ? આ દૃષ્ટિએ તો હૈયામા વિચારો જોવાની બારી ન કરીને કુદરતે માનવ જાતની લાજ રાખી છે ને ? માણસ કેવો ક્રૂર બન્યો છે, એનો એક દાખલો તમને આપુ હમણા થોડા દિવસ પર હુ એક ભાઇને બગલે આહાર લેવા ગયો હતો એના બગલાના દિવાન ખાનાની દીવાલ પર હરણ અને રોઝના શિંગડા શોભા માટે

ટાંગ્યાં હતાં આ જોઈ મને થયું માણસ કેવો ક્રૂર બન્યો છે! પોતાના ઘરને શણગારવા માટે હરણ અને રોઝ જેવાં નિર્દોષ પ્રાણીઓને મારીને પણ એના શિંગડાથી ગૃહશોભાને વધારે છે અને પોતાની જાતને કલારસિક કહેવડાવે છે! માણસે વિવેક શક્તિ ખોઈ, સ્વાર્થી બની, ઇન્દ્રિયોના પ્રવાહમા તણાઈ અને આત્માની અનત આનદમય શક્તિ પર પાણી ફેરવ્યુ

આત્માના સામર્થ્યને હણનાર વાસના છે વાસનાના વસ્ત્રોએ આત્માના પ્રકાશને ઢાંક્યો છે અને આત્મા એ પહેરી એમા ઢકાયો છે આ જ કારણે વાસનાના સામ્રાજ્યમા આત્માને ઘણાં પિછાનતા પણ નથી, પિછાનતા હોય તો પણ એ માટે સચિન્ત નથી આત્માને નિરખે, એના સામર્થ્યને પારખે, તો એને સમૃદ્ધિથી છલકાતા રાજાધિરાજનો વૈભવ પણ તુચ્છ લાગે એ શ્વાનની જેમ સત્તાધીશોની અને શ્રીમતોની ખોટી ખુશામત ન કરે તમને ખબર હશે કે બર્નાર્ડ શૉએ ભગવાન મહાવીરના કલ્યાણક વખતે કહ્યું હતુ –

'Give me that man who is not passions' slave and I will wear him in my hearts core'

મને એવો માણસ આપો કે જેણે ઇન્દ્રિયોને છતી હોય,જે વાસનાનો–વિષયોનો ગુલામ ન હોય, તેને હુ મારા હૈયાના ઊંડામા ઊંડા ખૂણામા પધરાવીશ શૉનુ આ વાક્ય કેટલુ સત્ય છે! એ કહે છે કે મારા હૈયાના દિવાનખાનામા પ્રેસિડન્ટની છબી નહિ ટાગુ, પણ ઇન્દ્રિયોને જિતનારની છબી ટાંગીશ વાહ! કેવી માગણી! હુ તમને પૂછુ : તમે તમારા મનના દિવાનખાનામા કોની છબી ટાગી છે? રામની કે રમાની? ધર્મની કે ધનની? વાત્સલ્યની કે વાસનાની? જવા દો એ તમે નહિ કહો તોય ચાલશે પણ એ વાત ચોક્કસ છે કે દિલનુ

દિવાનખાનુ છબી વિના ખાલી તો કદી નહિ જ રહે. તમે વિકાસની છબી નહિ ટાગો તો વિનાશની છબી એની મેળે ટિંગાઈ જશે. વિનાશની છબી પસદ ન હોય તો વિકાસની છબી લાવો અને વિકાસની છબી લાવવા માટે વાસના પર વિજય મેળવો!

સિકદરના દિલમા ઉપસેલી વિનાશની ભયકર છબીને ભૂસી નાખવાનો વિચાર ઇ સ પૂર્વે ૩૨૫ મા ઍરિસ્ટૉટલને આવેલો મેસિડોનીઆના મહાન્ વિજયી સિકદરે દિગ્વિજય કરવા પ્રયાણ કર્યું અને ભારત ભણી કૂચ આદરી ત્યારે તેના ગુરુ ઍરિસ્ટૉટલે, એને જીવનની મહત્તાનુ ભાન કરાવવા એની પાસે એક માગણી કરી.

यदि जो हो शके राजन ! तो जैनी गुरुको ले आना ।
जिनोंने ज्ञानको पाकर गहरे तत्त्वको जाना ॥

યુદ્ધને અન્તે પજાબથી પાછા ફરતા સિકદરે એરિસ્ટૉટલે માગણી કરેલા જૈન સાધુની શોધ કરાવી શોધ કરવા એના સૈનિકો ચારે તરફ ફરી વળ્યા ઘણી શોધ પછી એક નદીકિનારે બેઠેલા અને આત્મસમાધિમાં ડૂબેલા એક મસ્ત સાધુ મળી આવ્યા સૈનિકોએ કહ્યુ 'મહારાજ! ચાલો, જલદી કરો, દિગ્વિજયી સિકદર તમને યાદ કરે છે, તમારુ તો કામ થઈ ગયુ ! અરે, તમારો ઉદ્ધાર થઇ ગયો જલદી કરો, જલદી"

તમે વિચાર કરી જુઓ, સિકદર સતનો શુ ઉદ્ધાર કરવાનો હતો? પણ આ તો રહ્યા દાસ! એ તો એમ જ માને કે સિકદર જેને પ્રેમથી યાદ કરે, તેનુ ભાગ્ય ઊઘડી ગયુ તમને પણ અર્ધાના પ્રધાન આ રીતે બોલાવી માનપાન આપે તો ખુશ ખુશ થઇ જાઓ ને? અને બધે કહેતા ફરો ને કે, મારે તો પ્રધાનો સાથે દોસ્તી છે! હુ આમ કરુ ને તેમ કરુ, પણ આ તો રહ્યા સત એરિસ્ટૉટલે જાણીને જ આવા જૈન સાધુને

લાવવાની માગણી કરી છે ઘડીમા રીઝે ને ઘડીમા ખીજે તો તે સત કેમ કહેવાય? એ તો મેરુ પર્વતની જેમ અડોલ હોય મેઘ ગભીર વાણીમાં સતે કહ્યુ 'સિકદર કોણ છે, તે હુ જાણતો નથી તમે કહો છો કે, એ દિગ્વિજયી છે તો આનદની વાત છે, પણ મહાન્ વિજેતાને મારો એક નમ્ર પ્રશ્ન પૂછજો 'તમે દિગ્વિજય તો કર્યો પણ ઇન્દ્રિયવિજય કર્યો? ઇન્દ્રિયોનો વિજય કર્યો હોય તો તમારા ચરણોમા આવવા હુ તૈયાર છુ, પણ એ માત્ર જગતને જ જિત્યુ હોય, તો હુ આવવા તૈયાર નથી'

સિકદરને આત્મા શુ વસ્તુ છે એની ખબર ન હતી એને તો વિશ્વવિજયની ધૂન લાગી હતી, એ ધૂનમા જ એ પાગલ બન્યો હતો આવા ધૂનીને આત્મચિન્તા માટે કે આત્મજાગરિકા માટે સમય ક્યાથી હોય? ભૌતિકતાના રગે રગાયેલા સિકદરને સતે પૂછાવેલો પ્રશ્ન સાવ જ નૂતન લાગ્યો એને તો એમ જ થયુ કે, પોતાનુ નામ સાભળી ભલભલા યોદ્ધાઓ પણ ધ્રૂજી ઊઠે, ત્યા આ વળી કોણ કે જે સામે થઇ પ્રશ્ન પૂછે? રાજાઓ મળ્યા, મહારાજાઓ મળ્યા, વીર પણ મળ્યા અને ધીર પણ મળ્યા, પણ આવો પડકાર કરનાર તો હજુ સુધી કોઈ નહોતુ મળ્યુ પ્રશ્ન કરનારનુ કેવુ સામર્થ્ય? અને આનો પ્રશ્ન? એ તો વળી સાવ જ વિચિત્ર! અને છતા, કેટલો ઊડો, ગભીર ને હૃદયસ્પર્શી? એટલે, એ જાતે જ મુનિ પાસે પહોચ્યો, મુનિનો પ્રેમાળ ધર્મલાભ સાભળતા જ એના હૃદયમા ભાવનાનુ પૂર આવ્યુ

'સત! આપ મારી સાથે પધારો અતિ માનથી હુ આપને મારા દેશમા લઇ જઇશ વિજયયાત્રાના પ્રસ્થાન કાળે મારા ગુરુ ઍરિસ્ટૉટલે જૈન સતને સાથે લાવવાની માગણી કરી હતી, તો આપ પધારો સુદર વાહનો, ભવ્ય મહેલો, આનદથી

ઊભરાતા ઉપવનો, હીરા, માણેક, મોતી. જે જોઇએ તે આપને માટે તૈયાર છે માત્ર તમે મારી સાથે ચાલો ' વિજયના ગર્વથી છલકાયેલો યોદ્ધો એક પછી એક શબ્દ ઉચ્ચારવા લાગ્યો કેટલાક શ્રીમતો અને સત્તાધીશો એમ જ માને કે પૈસાથી ને સત્તાથી બધુ ખરીદી શકાય છે એમા સતો થોડા જ બાકી રહે છે? એ લોકોની વાત શુ કરવા કરીએ? તમારી જ માન્યતાનો વિચાર કરો ને? તમે ય એમ જ માનો છો ને કે-ધનથી ધર્મ ને સ્વર્ગ બધુ મેળવી શકીશુ, માટે ધન ભેગુ કરો. આહ! મોહના સામ્રાજ્યે જગત ઉપર કેવો ઘેરો ઘાલ્યો છે! પણ અહિ તો મુનિએ પોતાનો ધર્મ સમજાવ્યો ધન, વાહન, વૈભવ, વનિતા વગેરેનો સ્પર્શ પણ ન કરાય એવી શ્રમણધર્મની મર્યાદા સમજાવી, અને પોતાના ધર્મમિત્ર અને કાર્યક્ષેત્રને છોડી ત્યા ન આવવાની મક્કમતા જણાવી પણ સિકદર જેનુ નામ! એ શેનો માને? એનો ગર્વ છંછેડાયો, આજ્ઞા આગળ ધર્મ કેવો! ને મર્યાદા કેવી! ધરતીને ધ્રૂજાવી નાખે એવા સત્તાવાહક શબ્દોમા સિકદર પ્રગટ્યો ' મહારાજ! ધર્મ ને મર્યાદા એ તો નિર્બળોનુ આશ્વાસન છે એ ઉપદેશ કોઇ શક્તિહીનને આપજો અત્યારે હુ મર્યાદા અને ધર્મ સાભળવા નથી આવ્યો પણ તમને લેવા આવ્યો છુ તમારે આવવુ જ પડશે મારી આજ્ઞાનો અનાદર કે પ્રતિકાર કરનાર રાજાધિરાજ પણ ધૂળમ મળી ગયા, એ તમે જાણો છો? તમે મને ના કહેશો તો તમારી શુ સ્થિતિ થશે તેનો વિચાર તમે કર્યો છે?..." એનો હાથ સોનાના મૂઠાથી ચમકતી તલવાર પર ગયો અને તેજસ્વી તલવાર મ્યાનમાથી બહાર નીકળી

ચાદની જેવુ શાત ને મધુર સ્મિત કરી આત્મશ્રદ્ધાથી ઓપાહળતા શબ્દોમા મુનિએ કહ્યુ " સિકદર! દિગ્વિજયી સિકદર! જરા શાત થાઓ આ સમરાગણ નથી, પણ સમતાગણ છે

અને તલવાર તો રાજન ! શરીરને છેદે, પણ તારી સામે તો આત્મા છે આત્મા શસ્ત્રોથી છેદાતો નથી, પાણીથી ભીંજાતો નથી, પવનથી સુકાતો નથી ને પ્રચંડ અગ્નિની જ્વાળાઓથી પણ દાઝે નથી આત્મા તો અમર છે નાશ પામે એ તો આ શરીર છે રાજન ! શાશ્વત આત્માને અશાશ્વત તલવાર કઈ રીતે કાપી શકે ?"

જીવનમા કદી નહિ સાભળેલી સતની અજેય વાણી સાંભળતા સિંહરથનુ હૃદય આત્માની અલૌકિક દુનિયામાં વિહરવા લાગ્યુ આત્માની પ્રચંડ શક્તિનુ ભાન એને થવા લાગ્યુ મૃત્યુના ગુરુ જેવા આ સતના શબ્દો સાભળતા, એના હાથમાથી તલવાર સરી ગઈ સમરાંગણમા મોરચા પર એણે મરણિયા થઈ ઘૂમતા લાખો વીર યોદ્ધા જોયા હતા, પણ મૃત્યુના મંડપમા પણ આ સતના મુખ ઉપર અમરતાની જે કાન્તિ ઉપસી આવી તે તો સાવ જ અલૌકિક હતી આની સાથે જાણે કોઈની ય સરખામણી ન થાય !

--આ શબ્દો ગંભીરતાથી વિચારવા જેવા છે આવા અગ્નિ પ્રસંગના વિષમ સમયે પણ મુનિ કેવો નિર્ભય ઉપદેશ આપે છે ? કારણ કે એમણે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જીતી, આત્મસ્વરૂપ જાણ્યુ છે ઇન્દ્રિયોના વિજેતાને મરણ ધ્રુજાવી શકતુ નથી, એથી તો મરણ પોતે જ ધ્રૂજે છે ! મરણનો ભય વધ્યો છે, મરણનુ નામ સાભળી માણસ કંપે છે; કારણ કે અમરતાની વાત ભૂલાઈ અને કાયાની માયા વધી કાયાની મમતાએ માણસને પામર બનાવ્યો છે, સત્ત્વહીન બનાવ્યો છે અને હિંસક ભાવનાથી તરબોળ બનાવ્યો છે જેણે અમરતાના ગીત ગાયા છે, એ તો વિષમ વિપત્તિમા પણ નિર્ભય ને વાત્સલ્યભર્યો હોય. ચંડકૌશિક નાગ જ્યારે ચારે બાજુ પોતાની વિષદૃષ્ટિ ફેંકતો હતો ને પ્રાણીઓનો સંહાર કરતો હતો ત્યારે પ્રેમદૃષ્ટિ લઈ પ્રભુ

મહાવીર ત્યાં પહોંચ્યા એમને જોતાં જ વિષધર ધસી આવ્યો. ફૂંફાડો મારી, પ્રભુના ચરણે જોરથી ડંખ મારી દૂર ભાગ્યો. એના મનમાં એમ જ હતું કે, હમણાં મારા કાતિલ ઝેરથી મૂર્છિત થઈ આ માણસ મારા પર ગબડશે પણ ત્યાં તો પ્રભુએ, એમની અમીભરી પ્રેમદૃષ્ટિ એ વિષધર પર વર્ષાવી અને બોલ્યા "ઓ ચંડકૌશિક! જરા સમજ! બૂઝ! તું કોણ હતો, તેનો તો તું વિચાર કર તું તો એક વખત પવિત્ર સાધુ હતો, પણ ક્રોધ કરવાથી, અને પ્રેમની દૃષ્ટિ ખોવાથી તું મરીને નાગ થયો. મૈત્રીની દૃષ્ટિ ખોઈને ઝેરી દૃષ્ટિ કેળવી, એટલે તું સંત મટી સર્પ થયો!" ભ૦ મહાવીરની પ્રેમના પ્રકાશથી ભરેલી અમરવાણી સાંભળી સર્પને પણ આત્મજ્ઞાન થયું એણે ઝેરને વમી અમૃતનો માર્ગ લીધો. સર્વ સમર્પણ કરી, અનશન સ્વીકારી, અમરત્વને પામ્યો.

આહ! પ્રેમનો કેવો પ્રભાવ! પ્રેમના સામ્રાજ્યમાં કોઈ વેરી નથી, કોઈ ઝેરી નથી, કોઈ અધમ નથી, કોઈ ઉત્તમ નથી, કોઈ ઉચ્ચ નથી, કોઈ નીચ નથી! ત્યાં તો કેવળ નિર્ભયતા અને વાત્સલ્યનો પ્રકાશ વિલસે છે!

મુનિએ કહ્યું સિકંદર! માનવી મૃત્યુથી ગભરાય છે, કારણ કે એણે ઇન્દ્રિયવિજય કર્યો નથી જો એણે ઇન્દ્રિયોને જિતી જ હોય તો તો એ એમ જ કહે —

> અનન્તના પ્રવેશ દ્વારે, મૃત્યુ તો પરિચારિકા,
> જે જીર્ણ વસ્ત્રો પરિહરીને, નવીનને પહેરાવતી,
> એ મૃત્યુથી હે માનવી! તું કાં ડરે? તું શા ડરે?

મૃત્યુ આવે તો આવવા દો એ નવાં નવાં વસ્ત્રો પહેરાવનારી સુંદર સેવિકા છે એને જોઈ ગભરાઓ છો શા માટે? પણ આ સુંદરી તેને જ નવાં ને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવે

છે કે જેણે જીવનમા કઇક સારા કાર્યો કર્યા હોય, જેણે સંયમ પાળ્યો હોય, પ્રેમની હવા ફેલાવી હોય, વાત્સલ્યનો પ્રકાશ પાથર્યો હોય. એવો માણુસ તો મૃત્યુ-કુમારિકાને જોતા આનંદ પામવાનો પણ જેણે ઇંદ્રિયોને જિતી નથી, વેર-ઝેરનો દાવાનળ પ્રગટાવ્યો છે, એવો માણુસ તો મૃત્યુનુ નામ સાભળતા જ કપી જવાનો-પ્રાણ ઊડવાનો! તમે મરણથી ગભરાઓ છો કે નિર્ભય છો? જો ગભરાતા હો તો એ ભયનુ કારણુ શોધી કાઢો સત્કર્તવ્યોનો અભાવ અને ઇન્દ્રિયગણુની સ્વચ્છન્દતા તો મૃત્યુના ભયનુ કારણુ નથી ને? એ સિવાય બીજુ શુ હોઇ શકે?

સતના આ પ્રભાવશાળી વીર વચનો સાભળી, સિકદર એમના ચરણોમા ઢળી પડ્યો એણે કહ્યુ "હવે મને સમજાય છે કે મારા ગુરુએ જૈન સાધુની માગણી કેમ કરી હતી! મારા અભિમાનને ગાળવા જ એમણે આ ભલામણુ કરી હતી આત્મા માટે દેહને ધૂળ કરનારા વીરો પણુ આ વિશ્વમા છે એમ આપના દર્શન પહેલા મને કોઇએ કહ્યુ હોત તો હુ ન માનત પણુ આજ આપના દર્શનથી તો એ સત્યની મને ખાત્રી થઇ છે આપના મિલનથી મને સમજાયુ કે જગતને જિતનાર કરતા પણુ ઇન્દ્રિયોને જિતનાર મહાન છે-શૂરવીર છે! ધીર ને વીર તે જ કહેવાય કે, જે વાસનાનો ગુલામ નહિ, પણુ જે સતોષનો સતાન છે આપ મને કઇક એવો સદેશ આપો જે લઇ હુ મારી માભોમ તરફ જાઉ અને એ અમર સદેશ મારા જીવનમાં ઉતારી, એ દિવ્ય સદેશ મારા દેશબાધવોને પહોંચાડુ!"

જોયુ, ત્યાગનો પ્રભાવ કેવો છે? સિકદર જેવો ઘમડી પણુ ત્યાગ આગળ ઝૂકી પડ્યો વિશ્વની એવી કોઇ તાકાત નથી, જે ત્યાગ સામે પડકાર કરે! સૂર્યનો ઉદય થતાં જેમ અધકારના ડુગરા પણુ ઓગળી જાય, તેમ ત્યાગનો મહિમા પ્રગટતાં, ભોગીઓ

એની આગળ ઓગળી જાય! અને તેથી જ કોઈને ય નહિ નમનારો અક્કડ સિકંદર નમ્ર બની સંતના ચરણમાં ઢળી પડ્યો એના આત્માના દ્વાર ઊઘડી ગયા અને ઉપદેશ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય બન્યો. તમારે પણ ઉપદેશ સાંભળવા માટે આવી નમ્રતા અને જિજ્ઞાસા કેળવવી જોઈએ ને? નમ્રતા અને જિજ્ઞાસા વિનામાં શ્રોતાને ઉપદેશ સંભળાવવો એ તો ઊંધા ઘડા પર પાણી રેડવા જેવું છે એથી બન્નેને નુકશાન પાણી નિષ્ફળ જાય ને ઘડો ખાલી ને ખાલી રહે જો કે આ તો વિવક્ષાએ વાત છે નહિતર વક્તાને તો એકાન્તે લાભ છે જ એ તો એક કલાક નિર્જરા જ કરતો હોય છે, પણ સાવધાનયુત વ્યાખ્યાનકારે પણ સભા નિરીક્ષણ તો કરવું જ રહ્યું કે–આમાં કોની કેટલી પાત્રતા છે? પાત્રતાનો પ્રભાવ કોઈ અજબ છે પાણી એકનું એક જ છે પણ પાત્રના ભેદથી પરિણામ જુદું આવે છે સ્વાતિ નક્ષત્રનું પાણી છીંપમાં પડે તો મોતી થાય, ફળદ્રુપ ભૂમિમાં પડે તો સારું અનાજ થાય, ને સર્પના મોમાં પડે તો ઝેર થાય

पात्रापात्रविवेकोऽस्ति, धेनुपन्नगयोरिव ।
तृणात् संजायते क्षीर, क्षीरात् संजायते विषम् ॥

પાત્ર અને અપાત્રનું કેટલું અંતર છે તે બતાવવા માટે આ એક સુભાષિત જ બસ છે ગાયને તૃણ—ઘાસ ખવડાવો તો ય તેનું દૂધ થાય અને સર્પને દૂધ પાઓ તો ય તેનું હલાહલ ઝેર થાય! પાત્રનો કેવો પ્રભાવ!

મુનિએ પણ સિકંદરમાં હવે નમ્રતા અને જિજ્ઞાસાદ્વારા પાત્રતા જોઈ, અને કહ્યું "તમે જે આપી ન શકો તે તમારે લેવું નહિ!" મુનિનું આ રહસ્યપૂર્ણ વાક્ય એમને ન સમજાયું, એટલે સિકંદરે કહ્યું "હું આ મહાવાક્યનો અર્થ સમજી શક્યો નથી એટલે કૃપા કરી આપ મને વિસ્તારથી સમજાવો..."

કહેવાય પંડિત તે જ કહેવાય કે જે ધર્મને વિવેકપૂર્વક આચરતો હોય, પોતાની ફરજ જે સમજતો હોય, અને અત્યારે પોતાનું પ્રાપ્ત કર્તવ્ય શું છે એનો વિચાર કરી અયોગ્યને છોડી, યોગ્યનો આદર કરતા હોય, તે પંડિત કહેવાય આવો પંડિત આ દુનિયાના ભોગમાં રાચે ખરો? એ વિલાસના સાધનો મેળવી નાચે ખરો? એ જગતની સંપત્તિમાં માચે એમ તમે માનો છો? ત્યારે સાચો પંડિત આ દુનિયાને શું માને? કહો જોઈએ? સાચો પંડિત આ દુનિયાને એક વિશાળ મુસાફર ખાનું માને આ મુસાફરખાનામાં રોજ લાખો આવે છે અને લાખો જાય છે માણસ માને છે હું કંઈક છું એ હું-પદના ઘમંડમાં ડોલનારા પણ ધૂળમાં મળી ગયા જેઓ એક ફૂંક મારી જગતની રાખ કરી શકતા હતા, એમની રાખ આજે શોધીયે જડતી નથી જગતના ગમે એવા સત્તાધીશ કે ધનવાન માણસને પણ આ જગતમાંથી જવાનું છે એ તો નક્કી છે ને?

માણસ મોટો છે, માટે કંઇ મૃત્યુ એની વાટ જોઈને ઊભું રહેવાનું નથી મૃત્યુની ગાડી તો રાતદિવસ ચાલી જ જાય છે અને જે એના ઝપાટામાં આવે, તેને ઉપાડતી જ જાય છે જગતની ગાડી તો મોટા માણસની શરમને લીધે કદાચ થભાવી શકાય, પણ આ મૃત્યુની ગાડીને ગમે એવો સત્તાધીશ પણ થભાવી શકે એમ તમને લાગે છે? શું તમારો પૈસો મૃત્યુની ગાડીને એક સેકન્ડ (Second) પણ નહિ રોકી શકે? એમ માથું ડોલાવે નહિ ચાલે. જરા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહો તો આ સામાન્ય માણસોને પણ ખબર પડે કે આ શેઠ આટલા શ્રીમંત હોવા છતા પણ કહે છે કે, અમારો પૈસો ને અમારી આવડત અમને બચાવશે તો નહિ, પણ એનો સદુપયોગ ન થયો તો અમને ખેંચીને નર્કમાં લઇ જશે કેમ આ વાત ખરી છે ને? ‘જી’ વાહ, રંગ રાખ્યો આમ જોરથી બોલો તો આ માનવ

મૈદની પણ સાભળી શકે સુખી માણસોએ તો વળી આ વાત ઉપર ખૂબ વિચાર કરવો જોઇએ કે, 'સસાર એ મુસાફરખાનું છે અહિ ગમે એટલુ ભેગુ કરીશુ તોય છોડયા વિના છૂટકો નથી હું આ વૈભવને નહી છોડુ તો એ મને છોડશે હસતાં હસતા નહિ ત્યજુ તો રડતા રડતા ત્યજવુ પડશે' આપડા થઇને છોડવા કરતા બહાદૂર થઇને છોડો ને! કે જેથી લોકો પણ તમારી પાછળ એમ કહે કે —ખરો ભડનો દીકરો નીકળ્યો લોકોએ એને નથી છોડયો પણ એણે લોકોને લાત મારી ધન્ય છે આના ડહાપણને! સસારમા રહ્યો પણ એમા ફસાયો નહિ ધન મળ્યુ પણ એમાં મુઝાણો નહિ સસારને મુસાફરખાનું માની નીકળી ગયો!

રઘુકુળનો ત્યાગ

શ્રી રામના વનવાસની વાત તો જગપ્રસિદ્ધ છે ને? રામાયણનો એ કરુણ છતા સોહામણો પ્રસગ વિચારવા જેવો છે આખી અયોધ્યામા આનદની હવા જામી છે શ્રી રામ ચદ્રજીના રાજ્યાભિષેકની તૈયારી ઘણા જ ઉત્સાહપૂર્વક પૌરજનો કરી રહ્યા છે આ ઉત્સવ એકલા રાજાનો નહિ પણ પ્રજાનો પણ ખરો કારણ કે આવા ભલા રાજાના રાજ્યાભિષેકથી પ્રજાને શાન્તિ ને સુખ મળવાના છે એટલે આજની જેમ કેવળ શાસ્ત્રને જ અર્થે એ ઉત્સવો નહોતા થતા, પણ પ્રજાના તન-મન અને ધન પણ એમા મળતા, એટલે એ ઉત્સવનો આનદ કાઇ ઓર જ આવતો! આ સમયે શ્રીરામ શૃગારગૃહમા વસ્ત્રા-લકાર પહેરી રહ્યા છે હાથમા હીરાથી જડેલો મુગટ લેતા એ વિચાર કરે છે કે —આ મુગટના ભારને વહન કરવા હુ સમર્થ છુ ખરો? આજ હુ નાગરિક છુ, આવતી કાલે હુ રાજા થઇશ અને આખી અયોધ્યાની જવાબદારીનો બોજો મારા શિરે

આવશે તો આ વિશાળ જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હું સમર્થ છુ ખરો? રાજ્યાભિષેકના આનંદ-ભર્યા પ્રસંગે, ગભીર બની શ્રીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે પોતાની જવાબદારી ને લાયકાતનો વિચાર કરનારા કેટલા? આજકાલ પોતાની લાયકાતનો વિચાર કર્યા વિના સત્તાની પડાપડી માટે જે દોડાદોડ કરે છે એનુ જ આ કલેશમય પરિણામ છે સૌને સત્તા જોઈએ છે, શક્તિનો કે સયમનો વિચાર કોઈનેય કરવો નથી જ્યા સત્તાની જ ભૂખ જાગે ત્યા કેવુ કારમુ પરિણામ આવે, તેનો જ અહિ વિચાર કરવાનો છે જે સમયે શ્રીરામ પોતાના કર્તવ્યની વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ પ્રસંગે કૈકેયી પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થનો વિચાર કરે છે શ્રી દશરથજી પણ આજે આનંદમા છે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે પોતે આજ દિવસ સુધી ઉપાડેલી રાજ્ય ધુરા પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીને ખાધે મૂકાય છે, એની ખુશાલીમા એ મનમા મલકાય છે, પોતે મુક્ત બને છે અને યોગ્યના હાથમા રાજ્યનો દોર સોંપાય છે રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ શાન્તિથી પતી જાય તો પોતે હવે જીવનના ઉત્તરાર્ધમા કંઈક આત્મસાધના કરી શકે, એમ એ માને છે એટલે જ એ સુદર વસ્ત્ર પહેરી મહેલમાથી બહાર નીકળવા જાય છે ત્યા બારણામા જ કૈકેયી આવી ઊભા રહ્યા આ ચતુર સ્ત્રીએ આજે સોળે શણગાર સજ્યા છે માણસને મસ્ત બનાવી દે એવો એનો શૃંગાર છે સ્વાર્થની મદિરાથી એની મસ્ત આંખો ઘૂમી રહી છે આકર્ષણ વૃદ્ધ ઉપર પણ શુ કામ કરે છે તે તમે વિચારી જોજો. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, પ્રલોભનકારી પદાર્થોથી દૂર રહો એનો મારકણો સ્વભાવ જતો નથી ઝેર તે ઝેર છે તે વૃદ્ધને ય મારે ને યુવાનને ય મારે, ભણેલાને ય મારે અને અભણને ય મારે જે ખાય તે મરે! ઘણા કહે છ ને કે અમે તો હવે વૃદ્ધ થયા, અમારી ઈન્દ્રિયો શિથિલ થઈ હવે

અમને વિષયની ભૂખ ન લાગે અમે તો હવે અનાસક્ત છીએ–પણ હું કહું છું કે, જવા દો એ દભને ! તમે કેવા અનાસક્ત છો તે જ્ઞાનીઓ અને માનસશાસ્ત્રીઓથી અજાણ્યુ નથી પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયો અને બસો ને બાવન વિકારોમા મગ્ન રહેવુ અને પાછી અનાસક્તિની વાતો કરવી !

કેટલાક વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને લીધે બાહ્ય દૃષ્ટિએ શાન્ત દેખાતા હોય પણ સિનેમામા કે નાટકમાં જાય એટલે નટીઓને જોઇ વેતવેત ઊચા થઇ જાય ! જોઇ ને આ બુઢાઓની અનાસક્તિ ! વૃદ્ધ થવા છતા વાસના ન જાય તો એ આખા કુળને કુમાર્ગે લઇ જાય જેમ વાળ ધોળા થતા જાય તેમ તેમ હૈયુ પણ ધોળુ થવુ જોઈએ

શ્રી દશરથજી ઉપદેશ સાભળ્યા પછી વિરાગી બન્યા છે એમને પોતાના હૈયાને કેળવ્યુ છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે છે કે–હવે રાજ્યનો ભાર ઉતારી હુ હળવો બનુ ને સયમની સાધના કરુ–એ જ પ્રસગે બારણામા ઉભેલા કૈકેયીને જોઇ એમણે પૂછ્યુ ‘કા બારણામા કેમ? આજે તમે ઉદાસ કા જણાઓ છો? આજ તો આનદનો દિવસ છે, જે જોઇએ તે માગો આજે કઇ જ મોઘુ નથી’ ત્યારે કૈકેયીએ કહ્યુ ‘શુ માગુ? મારે બીજુ માગવાનુ શુ હોય? તમારી જેમ મારો ભરત પણ ત્યાગના રગે રગાયો છે મારા હાથમાથી તો પતિ ને પુત્ર બન્ને જાય છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માર્ગ એક છે રામને વદલે ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરો, અને તમે લગ્નટાણે આપેલુ વચન પાળો, એ જ પ્રાર્થના’–કૈકેયીના આ વચનો સાભળતા શ્રી દશરથજીને પોતાની છાતી પર મોટી શિલા પડી હોય એવો કારમો આઘાત થયો આનદ ઊડી ગયો લોહી થીજી ગયુ એકદમ મૂર્છા આવી ને ધરણી પર ઢળતા કહ્યુ “તથાસ્તુ ..” મોહનુ

સામ્રાજ્ય કોઈ અજબ છે મોહ એ વૈરાગ્યવાસિત હૈયાઓના બધનને પણ તોડી નાખે છે નાવિક સાવધાન ન રહે તો કિનારે આવેલી નૌકાને પણ મોહના મારકણા વાયરા મધદરિયે ખેચી જાય!

શ્રી દશરથજીની મૂર્છાના દુખદ સમાચાર અન્તપુરના માણસે શ્રી રામચન્દ્રજીને આપ્યા આ સમાચાર સાભળતા વિનયી શ્રીરામ સ્તબ્ધ બની ગયા આ વખતે શ્રી રામચન્દ્રજીને એક જ વિચાર આવ્યો મારુ કર્તવ્ય શુ? મારો ધર્મ શુ? પુત્ર તરીકેની મારી ફરજ શુ? પિતાજીની ઇચ્છા એ જ મારી ઇચ્છા પિતાજીના વચનનુ પાલન કરવુ એ જ સુપુત્રનો ધર્મ! પિતાના વચનનો ભગ કરે તે પુત્ર નહિ પણ પથ્થર! એ સપૂત નહિ પણ કપૂત! પ ડિતાઈભર્યો આ દીર્ઘ વિચાર કરી, એમણે તેજથી ઝળાહળા થતો રત્નમુકુટ હાથમાથી નીચે મૂક્યો અને વિચાર કર્યો કે-“ હુ જ્યાસુધી અયોધ્યામા હોઉ, ત્યાસુધી શ્રી ભરતનો રાજ્યાભિષેક થાય નહિ, અને એ રાજ્યને સ્વીકારે પણ નહિ. અને એ રાજ્ય ન સ્વીકારે તો પિતાજીના વચનનુ પાલન કઈ રીતે થાય? અને વચનભગ જેવુ બીજુ પાપ કયુ? વચનભગ જેવો બીજો દ્રોહ કયો? એ વચનભગના પાપમા હુ નિમિત્ત બનુ? એ કદી ન બને બસ, ત્યારે રાજ્ય છોડી વનમા જાઉ અને ભરતનો માર્ગ નિષ્કટક બનાવુ પિતાજીની પ્રતિજ્ઞા અખડ રહો ”

કરુણાર્દ્ર વીર માતા શ્રી કૌશલ્યાજીના પવિત્ર આશીર્વાદ લઈ શ્રી રામચદ્રજી ચાલી નીકળ્યા આગળ શ્રી રામ, પાછળ પુણ્યવતી શ્રી સીતાજી અને એની પાછળ શ્રી લક્ષ્મણજી—આ ત્રિમૂર્તિને જગલની વાટે જતી જોઇ અયોધ્યાના નરનારીઓ રુદન કરવા લાગ્યા આખોમાથી આસુની ધારા વહેવા લાગી. સૂરને છેડની શરણાઇઓ બધ પડી. શોકનુ વાતા

વરણ જામનુ ગયું પ્રજાના હૃદયના બધને તોડી નાખે એવી સ્ત્રિયોની વાંસળી વાગવા લાગી. પ્રજા શ્રી રામની પાછળ ચાલી —જી ત્યારે શ્રી રામે સૌને પ્રેમથી સમજાવીને પાછા વાળ્યા અને એ વન ભણી ચાલી નીકળ્યા

ધર્મ કોણુ આચરી શકે ? પડિત હોય તે ! પડિત ધર્મનો–કર્તવ્યનો વિચાર કરે છે, જ્યારે મૂર્ખ હક્કની માથાકૂટ કરે છે શુ શ્રી રામ ધારત તો રાજ્યના માલિક ન બની શકત ? એ આજના લોકોની જેમ કહેત કે "ચાલો ચૂટણી કરો મતદાન કરાને બહુમત કોને મળે છે ? મને કે ભરતને ? મે પ્રજાનો પ્રેમ કેટલો સપાદન કર્યો છે એની મારે કસોટી કરવી છે" એમ કહી શ્રી રામે ચૂટણી જગમા ઝપલાવ્યુ હોત તો ? તો શુ ! આજ ચૂટણીવાળાઓ પ્રત્યે જે નજરથી પ્રજા જુએ છે એ જ નજરથી શ્રી રામને પણ જોત ! બીજી એક વાત વિચારો શુ શ્રી રામ એમ ન કહી શકત કે–"આ ડોસાની બુદ્ધિ તો હવે ભ્રષ્ટ થઇ છે એેણે શુ કરવા બીજી પત્ની કરી ? અને શુ કરવા આવુ વગર વિચાર્યું વચન આપ્યુ ? એેણે આપ્યુ છે તે એ જાણે મારા હક્કના રાજ્યને ભરતને આપનાર એ કોણુ ? એ બૂઢાના વચનને પાળવા કઇ હુ બધાયો નથી" આવી દલીલ કરી હોત તો ? પણ એ જમાનામા આજના જેવા સ્વાર્થી વકીલો નહોતા, એ જમાનામા આજના જેટલી હક્કની મારા-મારી નહોતી સૌને પોતાના ધર્મની પડી હતી, સૌને પોતાનુ કર્તવ્ય યાદ આવતુ એટલે શ્રી રામચદ્ર તો એક જ વાત સમજતા હતા કે ત્યાગ કરવો એ મારો ધર્મ છે પિતાના વચનને અભગ રાખવુ એ મારુ કર્તવ્ય છે અને એની જ અસર શ્રી સીતાજી પર પણ પડી, અને એટલે જ એમણે પણ પોતાના પતિના કાન ન ભભેર્યા અને એમણે વિચાર્યું પતિને પગલે

ચાલી નીકળવુ એ સતીનો ધર્મ! પતિના સુખે સુખી ને પતિના દુખે દુખી થાય તે સતી! સતી તરીકે મારે અત્યારે બીજુ કંઈ જ કરવાનુ ન હોય પતિનો માર્ગ એ જ મારો માર્ગ?"

શ્રી લક્ષ્મણજીને થયુ વડિલ ભાઈ વનમા જાય ને હુ અહિ પડયો રહુ? એ ઘોર અરણ્યમા ભાઈ-ભાભીની સેવાનો અપૂર્વ અવસર ફરી નહિ મળે! ગુણિયલ ભાઈનો વિયોગ કેમ વેઠાય? અને શ્રી લક્ષ્મણજી પણ ચાલી નીકળ્યા જોયુ? સૌએ પોતપોતાનો ધર્મ બજાવ્યો તમે તમારી દુકાન આ રીતે ભાઈને આપી ચાલી નીકળો તો તમને તમારી પત્ની શુ કહે? તમારે ઘેર પત્ની તો હશે ને? જો કે તમારો સ્વભાવ જોતા તમે કંઈ આવુ અર્પણ કરો એમ લાગતુ નથી, છતા પણ ધારો કે આ ઉપદેશ સાભળ્યા પછી તમે કંઈક એવુ અર્પણ કરી બેસો તો એ સમાચાર સાભળી તમારી શ્રી પ્રસન્ન થાય કે થયેલા રોટલા પણ ચૂલામા ફેંકી મોઢુ ચડાવી બેસી જાય? આ પ્રસગ ચાલે છે ત્યારે સૌએ પોતાના ઘરની સ્થિતિ પણ વિચારવી તો જોઈએ ને?

શ્રી ભરતજી માતાજીને પ્રણામ કરવા જાય છે પુત્રને આશીર્વાદ આપતા કૈકેયીએ આનદથી કહ્યુ વત્સ! તારી માતા તારા હિતની કેટલી ચિન્તા કરે છે! આજની વાત સાભળતા તુ હર્ષથી નાચી ઊઠવાનો! આજ મે મારા વરદાનની માગણી તારા પિતા પાસે કરી લીધી છે હવે રાજ્યાભિષેક રામનો નહિ, પણ તારો થવાનો"

શ્રી ભરતે કહ્યુ "મા મા! તુ આ શુ બોલે છે! ઇક્ષ્વાકુકુળમા આ સ્વાર્થાધતા! તને હજુ મારામા અને શ્રી રામમા ભેદ લાગે છે? મા, હુ માનતો હતો કે તુ મારી કલ્યાણ કારી માતા છે, પણ આ જ મે જાણ્યુ કે તુ માતાના વેષમા પૂર્વનુ વેર લેવા આવેલ કોઈ વેરણ છે! આહ! આ ઉત્તમ

કુળમાં સ્વાર્થ અને સત્તાની દુર્ગંધ! મા, તું તારો ધર્મ ચૂકી! સ્વાર્થમાં અંધ બની, તેં મારા જીવનમાં ઝેર રેડવા પ્રયત્ન કર્યો! ધિક્કાર હો આ સ્વાર્થીઘતાને!" આટલું કહેતાં કહેતાં તો એ મૂર્છા પામ્યા દાસદાસીઓ દોડી આવ્યા ચંદનનું વિલેપન અને ગુલાબજળનું સિંચન એમના પર કરવા લાગ્યા

આ પ્રસંગ ચાલે છે ત્યારે, આપણા હૈયાને પણ તપાસવાની જરૂર છે આવા સુખદ સમાચાર આજની કોઈ માતાએ આજના કોઈ યુવાનને આપ્યા હોય તો યુવાન શું કહે? આવી વાત સાંભળી માતાને ઠપકો દેવાની વાત તો દૂર રહી, પણ સાંભળીને નાચવા જ માંડે ને? "હે અયોધ્યાનું રાજ્ય મને મળશે?"

આમ બોલતાં જ એની ડાગળી ચસકી જાય ને? રાજ્યાભિષેકની વાત દૂર રહે અને ગાંડાઓના દવાખાનાં ભેગા કરવાની ધમાલમાં ઊતરવું પડે ને? કારણ કે આજે સૌને સત્તાની લાલસા જાગી છે! અન્યનું પડાવીને ભોગવવાની લાલસાવાળાને પહેલાં તો મળે નહિ, મળે તો ટકે નહિ અને ટકે તો ભોગવી શકે નહિ!

આજ જગતમાં જોશો તો થોડીશી સંપત્તિ માટે સગા ભાઈઓ કોર્ટે ચડે છે, વર્ષો સુધી લડે છે, વકીલો, સોલિસીટરો અને બેરિસ્ટરોના ઘર ભરે છે પોતે ફના થઈ જાય પણ નમતું જરાય ન આપે! આનું કારણ એ જ કે સૌ પોતપોતાનો ધર્મ ભૂલ્યા છે ધર્મને આચરે તે પંડિત અને ધર્મને ચૂકે તે મૂર્ખ શું ભરતને ભાષાનું નાટક ભજવતાં નહોતું આવડતું? એ પ્રજાને એમ ન કહી શકત કે, "પ્રજાજનો! હું શ્રી રામચંદ્રના વિયોગથી અતિ દુ:ખી છું મારે રાજ્યની કંઈ પડી નથી, પણ શું કરું? મારી માતાએ આવી ફરજ પાડી છે, એટલે રાજ્યનો આ કાંટાળો મુગટ મારે અનિચ્છાએ પણ વહન કરવો પડે છે?"

આવી ભાષાની ભવાઈ શુ એ ન કરી શકત? અને રાજ્ય ન પચાવી શકત? પણ ભરતજી ધૂર્ત નહોતા ધૂર્ત હોય તે જ આવી રમતો રમે! એક કવિએ કહ્યુ છે –

मुख पद्मदलाकार वाचा चंदनशीतला ।

हृदय कर्तरीतुल्य त्रिविध धूर्तलक्षणम् ॥

દભીઓ કેવુ નાટક ભજવે છે, તે આમા કહ્યુ છે એ કેવુ હાવકુ રાખે તો કે' સૌમ્ય કમળ જેવુ રાખે, અને વાણી તો ચદનથી ય શીતળ, પણ હૃદય? હૃદય તો કે' કાતર જોઈ લો કાતર! જ્યા જાય ત્યા ધીમે રહી કાપવાની જ વાત કરે, એકના બે કરે, બેના ચાર કરે અને ચારના આઠ કરે! ભાગલા સિવાય વાત જ નહિ! છતા મોઢા તો સપ અને એકયતાની જ વાત કરતા હોય! કોઈ સભામા તમે ગયા હો તો તમને ખ્યાલ હશે સભાનો પ્રમુખ કહે છે, 'હુ આ ઉચ્ચ સિંહાસન માટે લાયક નથી, પણ તમે મને આ જવાબદારીભર્યુ સ્થાન સોપ્યુ છે, તો મિત્રોના આગ્રહને હુ કેમ નકારી શકુ?' આમ બોલનાર વ્યક્તિને એ સભાનો પ્રમુખ ન બનાવ્યો હોય તો, એ સભાનુ કેવુ દુખદ પરિણામ આવે એ માટે મારે કહેવાની જરૂરિયાત ખરી? તમે જ કહો તમે તો આવી ઘણી સભાઓ જોઈ છે રણસગ્રામમા યોદ્ધાની જેમ મ્યાનમાથી ચમકતી તલવાર નીકળે તેમ એના મુખમાથી પણ તીખી ને તમતમતી ઝેરી વાણી જ નીકળે ને? વાણીની તલવાર એવી વીંઝે કે સભાના ટૂકડે ટૂકડા થઈ જાય ને? ઘણીવાર તો આવા દભીઓ, 'મારામા કઈ નથી' એમ કહી જગતને છેતરે છે! અને આડકતરી રીતે એમ સૂચવે છે કે, જે છે તે અમારામા છે અને અમારામા જે નથી તે જગતમા ક્યાય નથી! પણ ભરતજી આવા ન હતા. એ તો મહાપુરુષ હતા

મૂર્છા ઉતરી એટલે શ્રી ભરતે પૂછયુ 'શ્રી રામ કયા છે?' ઉત્તર મળ્યો 'એ તો વનમા ચાલ્યા જાય છે!' આ શબ્દો સાભળતા એમનુ હૃદય પ્રજી ઉઠયુ, અને શ્રી રામને મળવા, એ અયોધ્યાની ઊભી શેરીએ દોડવા લાગ્યા લોકોની આસુભીની આખો, ઉઘાડા પગવાળા અને વિખરાયેલા વાળવાળા ભરતને જોઈ જ રહી શુ એમનો ભાઈ પ્રત્યેનો શુદ્ધ પ્રેમ! શુ એમનો ત્યાગ! સૂની શેરીઓમાથી એક જ અવાજ આવતો હતો આનુ નામ ભ્રાતૃભાવ! સગા ભાઈ ન હોવા છતા કેવો અદ્‌ભુત પ્રેમ! શ્રી ભરત તો શ્રી રામની પાછળ દોડ્યા જ જતા હતા દૂરથી શ્રી ભરતને જોતા જ શ્રી રામનુ હૃદય ભરાઈ આવ્યુ વજ્રાદપિ કઠોરાણિ મૃદુનિ કુસુમાદપિ તે આનુ નામ કર્તવ્યને પથે કઠોર રીતે ચાલનાર કૃતનિશ્ચયવાળા રામનુ હૃદય ભાઈના સ્નેહ આગળ મીણ જેવુ બની ગયુ ભરતે પોતાનુ માથુ જેવુ શ્રી રામના ચરણે મૂકયુ, તે જ પળે શ્રી રામ ભરતને ઉચકીને હૈયે હૈયુ દબાય એ રીતે ભેટી પડ્યા બને ભાઈઓની આખમાથી આસુના ઝરણા વહેવા લાગ્યા બને દિલોમા એક બીજા માટે અદ્‌ભુત લાગણીઓ છલકાતી હતી! આ પવિત્ર ઊર્મિઓના સાગરને ઝીલવા તો સમર્થ કવિનુ પાત્ર પણ નાનુ પડે! એ મીલનમા શુ ભાવનાના તરંગો ઊછળે! અરસપરસ એમ જ થાય કે, અમે એક બીજામા સમાઈ જઈએ આ પ્રેમભીના દૃશ્યને જોનાર શ્રી લક્ષ્મણ અને શ્રી સીતાજીની આખો પણ ધન્ય બની હશે ને? શ્રી લક્ષ્મણજી મનમા એમ બોલ્યા હશે ને કે–

> જાઓ ભૈયા, પ્યારે ભૈયા, રહેગા નામ તુમ્હારા,
> જબ તક ચમકે ચાદ સિતારે, ચમકે નામ તુમ્હારા

કહો, તમે જ કહો, બધુઓ! આ વિરલ દૃશ્યને માતા ધરતીને [illegible]આનદ થયો હશે? આ

માતાના હૈયામા પોતાના કુપાત્ર સતાનોના વેર-ઝેરના કેટકેટલા દાવાનળો બળતા હશે, એમા આ વાત્સલ્યશીલોના દર્શે માતા ધરતીને કેવી અપૂર્વ શાન્તિ આપી હશે? કહો ધરતી ત્યારે કેવી હરિયાળી ને નવપલ્લવિત બની હશે? ભાઈ ભાઈ વચ્ચેના વાત્સલ્યનો આ આનંદજામ પીને તો આ વૃદ્ધ ધરતી પણ ત્યારે નવયૌવના બની ગઈ હશે ના? એને પણ એમ થયુ હશે કે, ના, ના, મારા બધા સતાનો કુપાત્ર નથી, આવા સુપાત્ર પણ છે!

આખના આસુ લૂછીને શ્રી ભરતે કહ્યુ "બધો! આપ આ શુ કરો છો? મને અહિ એકલો મૂકી આપ વનમા જશો? તમારા વિયોગે હુ કઇ રીતે રહી શકુ? આપ વનમા તડકામા ભમતા હો ત્યારે હુ મહેલની શીળી છાયામા આનદ કરુ? આપ જગલમા સૂકા ફળફૂલ પર આજીવિકા ચલાવતા હો ત્યારે હુ ઉત્તમ રસવાળા ભોજન કરુ? આપ જમીન અને ઘાસ પર આળોટતા હો ત્યારે હુ પલગમા અને શય્યામા પોઢુ? ભાઈ, ઓ પ્યારા ભાઈ! આવુ કદી બન્યુ છે? શુ તમે મને આટલો હલકો માન્યો? શુ તમે મને રાજ્યનો લોભી માન્યો? ભાઈ તમારા વિના આ અયોધ્યાનુ તો શુ પણ ત્રણ ભુવનનુ રાજ્ય મળે તો પણ હુ એને તુચ્છ માનુ! મારુ મન તો સયમના રગે રગાયુ છે, આ રાજ્યના કીચડમા મને કા નાખો? માટે કૃપા કરી આપ અયોધ્યામા પધારો અને મારા માર્ગે જવાની અનુજ્ઞા આપો!" એ પછી શ્રીરામે એમને ઘણી રીતે સમજાવ્યા પણ એ ન માન્યા. એ વખતે શ્રીરામના હૈયામા કર્તવ્ય અને લાગણીઓનુ યુદ્ધ જામ્યુ હતુ એક બાજુ ભાઈનો નિર્મળ પ્રેમ, માતાની મીઠી મમતા, સ્નેહીઓની લાગણીભરી દૂકૂમ—આ સૌ ખેચી રહ્યા હતા. બીજી બાજુ કર્તવ્યનો કઠોર પથ હતો પ્રેમ, મમતા અને લાગણીઓ સૌને કચડી કર્તવ્યના કઠોર પંથે જવાનુ હતુ

શ્રીરામ સમજતા હતા કે આજ હું પોતે જ જો કર્તવ્યનો પાઠ નહિ ભણું તો પછી ભવિષ્યમા મારા કુટુમ્બીઓને કર્તવ્યનો પાઠ કઇ રીતે ભણાવી શકીશ ?

મનવાથી આર્દ્ર બનેલા હૈયા પર કુમળી લાગણીઓના મોજાંની અસર તીવ્ર થાય છે, પણ જેને કર્તવ્યનુ બખ્તર પહેર્યું હોય છે, એ તો આવા આકરા ઘા પણ સમતાથી સહી લે છે, અને કર્તવ્યને પથે આગળ વધે છે પણ જે અસમર્થ છે એ તો કુમળી લાગણીઓમા ખૂંચી જાય છે અને એમા જ અટવાઇ પડે છે કર્તવ્યને કઠોર બની સ્વીકારે છે તેનો વિકાસ થાય છે અને જે તરંગોમા તણાય તેનો વિનાશ !

શ્રીરામે કર્તવ્યનો કઠોર પથ સ્વીકારતા કહ્યુ 'ભાઇ, વહાલા ભરત ! તારાથી વિખૂટા પડતા મને કેટલુ દુખ થાય છે, એ હુ અત્યારે નહિ વર્ણવુ હુ તો તને અત્યારે કઠોર બની આજ્ઞા કરુ છુ નાના ભાઇએ મોટા ભાઈની યોગ્ય આજ્ઞા માનવી જોઇએ, આ રઘુકુળની મર્યાદા છે, તો હુ આજ્ઞા કરુ છુ કે પિતાજીના વચનને અખંડ રાખવા માટે તારે આ માર્ગ સ્વીકાર્યા વિના છૂટકો નથી હુ પાછો ન આવું ત્યાસુધી, મારી ગેરહાજરીમા, તારે અયોધ્યાનુ સિંહાસન સાચવવુ અને રાજ્ય ધુરાને તારે વહન કરવી, એ મારી આજ્ઞા છે" આટલુ બોલતા તો શ્રી રામના હૈયાના બંધ તૂટી રહ્યા હતા એમની આંખના ખૂણાઓમા બે આંસુ છલકાયા અને શ્રી ભરતના મસ્તક પર પડ્યા વન ભણી જવા ડગલા ઉપાડતા શ્રી રામના ચરણોમા માથુ મૂકી શ્રી ભરતે કરુણ સ્વરે કહ્યું, "ભાઈ, પ્યારા ભાઇ ! હુ રઘુકુળની મર્યાદા જાણુ છુ અને આજ્ઞા ગુરૂણામવિચારણીયા એ નીતિવચનને પણ જાણુ છુ પણ સ્નેહને આધીન બનેલુ હૈયુ કાબૂમા રહેતુ નથી"

માનવીના મનનુ માપ આવા પ્રસંગે જ નીકળે છે વાતોમાં તો સૌ ભાઇ ભાઈઓના માટે શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરતા હોય છે, પણ જ્યારે ત્યાગનો આવો કોઈક વિષમ પ્રસંગ આવે છે, ત્યારે એના ભ્રાતૃપ્રેમની કસોટી થાય છે હમણા અહીં ટીપ કરીએ અને એમા માત્ર રૂપિયા નોધાવાના જ હોય અને ભરવાના ન હોય તો ટીપ કેટલે પહોચે? લાખ, ક્રોડ કે અબજ કઈ માપ રહે? કારણ કે રૂપિયા લખાવવામા કોણ કજુસ બને? ભરવાના હોય તો ચિંતા ને? તેમ ભ્રાતૃભાવ, વિશ્વવાત્સલ્ય, નિર્દોષ પ્રેમ વગેરે શબ્દો વાપરવા સહેલા છે, પણ જ્યારે કસોટી પર ચઢે છે, ત્યારે જ એની કિમ્મત થાય છે આજે શબ્દો સોઘા બન્યા છે, કર્તવ્ય મોઘુ બન્યુ છે, કર્તવ્યનો દીવડો પ્રગટશે તો જ પ્રકાશ મળશે કર્તવ્ય વિનાના ભાષણોથી તો છે એના કરતા અધારુ વધશે એમ આજના યુગના આદોલનો પરથી લાગે છે!

હૃદયના ઊડાણમા કોતરાઈ જાય એવી ગભીર વાણીથી શ્રી રામે કહ્યુ "ભાઈ! હુ જાણુ છુ કે પ્રેમ બળવાન છે પણ એ તુ કેમ ભૂલી જાય છે કે પ્રેમ કરતા પણ કર્તવ્ય મહાન છે! કર્તવ્યની વેદી પર પ્રેમનુ બલિદાન આપવુ એમા જ માનવની મહત્તા છે!

ધર્મ સમરમે કભી ભૂલકર, ધૈર્ય નહીં ખોના હોગા
વજ્રપ્રહાર ભલે શિર પર હો, કિન્તુ નહીં રોના હોગા

માટે કહુ છુ કે શોક કર્યા વિના કર્તવ્યના પથે લાગી જા"

આ વચનો સાભળતા શ્રી ભરતથી ન રહેવાયુ એમનો આત્મા મમતાથી દ્રવી ગયો એમણે કહ્યુ "ભાઇ! આ વાત હુ જાણુ છુ પણ માનવીનુ મન એ નિર્બળતાના પરમાણુઓથી ઘડાએલુ છે એટલે કોઈકવાર એ દ્રવી જાય છે, છતા હુ આપની આજ્ઞા શિરોવઘ ગણુ છુ આપ મને આ રાજ્યધુરા વહન

કરવાની આજ્ઞા કરો છો તો હું પણ પ્રતિજ્ઞા કરુ છુ કે આ અયોધ્યાના મહાન સિહાસન પર હુ નહિ બેસુ પણ શ્રી રામની પાદુકાઓ બિરાજશે રાજ્યાભિષેક ભરતનો નહિ પણ શ્રી રામના ચરણુની ચાખડીઓનો થશે. આજથી ભરત એક રાજા તરીકે નહિ, પણ શ્રી રામના ચરણોની પાદુકાઓની આજ્ઞા ઉઠાવનાર સેવક તરીકે રહેશે " એમ કહી આસુ નીતરતી આખે શ્રી ભરતે શ્રીરામના પગની ચાખડીઓ ખેચી લીધી (અહિ સભામા તાળીઓનો જોરદાર ગગડાટ થતા પ્રવચનકારે કહ્યુ) તમે શાત થાઓ તાળીઓ ન પાડો શાતિથી સાભળો આ તો તમને લાગણીઓનો ઉછાળો આવ્યો છે, એટલે તમે તમારો હર્ષ વ્યક્ત કરો છો પણ આ પ્રસગ ઉપર તો તમારે તાળીઓ પાડવા કરતા, ઊંડો વિચાર કરવાની જરૂર છે આપણા જીવનમા આવો ભ્રાતૃભાવ અને સાચો ત્યાગ આવી જાય તો આજ સસાર જે સળગતો લાગે છે એને બદલે એ સ્વર્ગનુ નદનવન બની જાય

કલહના અગારા ઝરતા આ સસારમા પ્રેમધર્મના આવા સુધાબિદુઓ વર્ષવા માડે તો સસાર કેવો મધુર અને ભવ્ય લાગે ? પણ વિષય અને સત્તાના કીડાઓએ આ સસારમા અર્થ ને કામના અગારા ભરીને આ સસારને દાવાનળ જેવો બનાવી દીધો છે જીવનદ્રષ્ટાઓ કહે છે કે, તમે આ સસારમા નન્દનવન જોવા ઇચ્છતા હો તો આ સસારને એક મુસાફરખાનુ સમજીને જીવો રહો ત્યાસુધી સૌ મૈત્રી ને પ્રેમભર્યા સમ્બન્ધોથી રહો અને જવાની પળ આવે તો ગભરાઓ નહિ અને મૃત્યુને પણ કહો કે, "દોસ્ત ! કઇ જ વાધો નથી હુ તૈયાર જ છુ ચાલો, હવે વિલબ કરવાની કઇ જ જરૂર નથી " બોલો, મૃત્યુ માટેની આવી તૈયારી છે ? નથી કારણ ? કારણ કે માણસ જીવનનો ધર્મ સમજ્યો નથી ધર્મ સમજ્યો હોય તો

કે, મરણુ એ તો પ્રકૃતિ છે, અને જન્મ એ જ વિકૃતિ છે મૃત્યુ કે જે પ્રકૃતિ છે, સ્વભાવ છે, એથી ગભરાવુ શા માટે? જે અનિવાર્ય છે તેથી ડરે શુ વળે? મૃત્યુ ન જોઈતુ હોય તો જન્મને અટકાવો અને જન્મને અટકાવવા માટે જીવનનો ધર્મ સમજો જે માણુસ મનુષ્ય બનવા છતા પોતાનો ધર્મ સમજતો નથી તે કેવો કહેવાય? સભામાથી અવાજ આવ્યો "પશુ જેવો" અને પશુમા ય ભયકર સિહ જેવો જ કહોને! સિહ સાથે માણુસની સરખામણી કરુ તો તમે બહાર જઈને મારે માટે શુ કહો? કહોને કે "માણુસ જેવા માણુસને જગલી સિહ સાથે સરખાવ્યો" પણુ તમે ગમે તે કહો તેનો મને વાધો નથી આજ તો હુ તમારે જ મોઢે કબૂલ કરાવવાનો છુ કે ધર્મને ભૂલે તો માણુસ સિહ જેવો ક્રૂર ખરો કે નહિ!

માણુસે સિહને ત્રણુ હલકા વિશેષણો આપ્યાં જગલી, હિસક અને ક્રૂર અને એના જ પ્રતિસ્પર્ધી ત્રણુ શ્રેષ્ઠ વિશેષણો પોતાની જાત માટે વાપર્યાં શહેરી, અહિસક અને સૌમ્ય. પણુ આ વિશેષણો કોના માટે કેટલા સાર્થક છે એનો વિચાર તો કરવો જ રહ્યો ને? સિહ શિકાર કયારે કરે? ભૂખ્યો થાય ત્યારે. ભૂખ ન હોય તો એ કોઈનોય શિકાર ન કરે. એની બાજુમા થઈને એક નાનુ બાળક પસાર થાય તોય એની સામે એ મીટ પણુ ન માડે કારણુ કે એનુ પેટ ભરેલુ છે પેટ ભરેલુ હોય તો વ્યર્થ શિકાર શા માટે કરે? કારણુ કે એને સગ્રહ કરવાની જરૂર નથી હવે તમે મનુષ્યનો વિચાર કરો મનુષ્ય શિકાર કયારે કરે? ભૂખ્યો હોય તો જ એ શિકાર કરે કે પેટ ભરેલુ હોય તોય એ જગતને લૂટયા જ કરે? આજે લોકોને નીચોવનારા, કાળાબજાર કરનારા, વસ્તુઓનો અપરિમિત સગ્રહ કરનારા બજારને ઊચો-નીચો કરનારા શુ બધા ભૂખ્યા છે? લોકોને ચૂસીને કરોડોના માલિક બન્યા છતા લૂટ

અટકતી નથી. જેમ ધન વધતું જાય તેમ શિકારીવૃત્તિ વિકસતી જાય. આનું કારણ શું? કારણ કે, માણસને પેટ નથી ભરવું પણ મોટા પટારા ભરવા છે. છતાં માણસ શહેરી અને સિંહ જંગલી! સંતોષમાં મગ્ન રહેનારો સિંહ જંગલી ગણાય અને અસંતોષથી જગતને લૂંટનાર શહેરી ગણાય!

હવે બીજી વાત પર આવો. સિંહ શિકાર ક્યારે કરે? ભૂખ લાગી હોય ત્યારે. પણ એ શિકાર કરે કોનો? નાનકડા ઉંદર કે સસલાનો એ શિકાર કરે એમ માનો છો? ના, ના એ નાના ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓનો શિકાર કદી ન કરે. એ પોતાના સમોવડિયા હોય એવા પ્રાણીઓનો જ શિકાર કરે. મદોન્મત્ત હાથી કે એવા મોટા પ્રાણીઓને જ એ પકડે. હવે, મનુષ્ય કોનો શિકાર કરે? શું પોતાના જેવા સમૃદ્ધ માણસને એ છેતરી શકે ખરો? એ તો કોઈ ભોળા, નિર્દોષ અને ઓછું ભણેલાને છેતરવાનો. પોતાથી મોટા માણસનો શિકાર કરવા જાય તો એના દાંત ખાટા થઈ જાય! એવા મોટાના તેજમાં તો માણસ પતંગિયો થઈને પડ્યો હોય છે. એવાનો શિકાર કરવા જાય તો એ પોતે જ એનો શિકાર થઈ જાય. માણસ તો પોતાથી ઊતરતો હોય, એને ખીસામાં ઉતારવાનો અને ભોળાને છેતરી મનમાં મલકાવાનો, છતાં માણસ અહિંસક અને સિંહ હિંસક! હલકા જંતુ પર ત્રાપ નહિ મારનારો સિંહ ભયંકર ગણાય અને નાના માણસોને જ છેતરવાની બડાઈ માનનારો માણસ ડાહ્યો ગણાય!

હવે ત્રીજી વાત. સિંહ શિકાર ક્યારે કરે, એ જાણ્યું. શિકાર કોનો કરે, એ પણ જાણ્યું. હવે શિકાર કઈ રીતે કરે, એ વિચારીએ. સિંહ અણધાર્યો કોઈના પર ન ત્રાટકે. ત્યારે એ કઈ રીતે ત્રાટકે? પહેલાં એ ગર્જના કરે, ત્રાડ નાખે, પૂંછડું પછાડે, સામાને ચેતવણી આપે, અને સાવધાન કરી એ ત્રાટકે!

ત્યારે માણુસ, સામા માણુસને છેતરતો હોય ત્યારે ચેતવણી આપે ખરો ? એ ઘરાકને એમ કહે ખરો કે–" અમારે ત્યા અસત્ય બોલાય છે નવો માલ બનાવી જૂનો માલ અપાય છે, કાળા બજાર કરાય છે, અમારે ત્યા આવનારે સાવધાન થઇને આવવાની જરૂર છે" એમ કહેનારો વેપારી તમને કોઇ મળ્યો ? જો કે નહિ હોય એમ ન કહેવાય પણ હોય તો એવા કેટલા ? એવો કોઇ આ સભામા છે ખરો ? નથી ત્યારે વેપારી પોતાની દુકાન પર શુ રાખે ? પ્રામાણિકતાના પાટિયા, સત-મહાત્માઓના ફોટા, મહાન નેતાઓની છબીઓ–આ બધુ શા માટે ? અહિંસામા જરાય ન માનતો હોય, અહિંસાના એક પણ સિદ્ધાન્તને ન પાળતો હોય છતા ખાદી પહેરીને ફરતો હોય છે, આ બધુ શા માટે ! લોકોના દિલ પર પ્રામાણિકતાની છાપ બેસાડવા માટે ને ! અને પ્રામાણિકતાની છાપ પડયા પછી માણુસ, માણુસની સાથે વાત કરતો હોય ત્યારે મોઢામાથી સાકર ઝરતી હોય એવુ બોલતો હોય છે માદકતાની એવી ભૂરકી છાટે કે સામો માણુસ એ વાણીના ઘેનમાથી જાગી જ ન શકે માણસ પોતાના ઘરાકને સમજાવતા શુ કહે છે ? અરે, ભાઈ ! હુ તે જૂઠુ બોલુ ખરો ! ભાઇ, જૂઠુ બોલીને કેટલા ભવ કાઢવા છે ? આપણે તો સાચુ જ બોલીએ, એક જ ભાવ અને હુ ખોટુ કહેતો હોઉ તો ભાઈના ગળાના સમ !" એમ વહી ઘરાકના ગળે હાથ નાખે, પણ એને કયા ખબર છે કે ભાઈ મરી જાય તો આ ભાઇને તો નાહવા–નીચોવવાનુ ય નથી, એને તો માત્ર સમ જ ખાવા છે ને ? આ રીતે માણુસ મનમાં કઇક ઘાટ ઘડતો હોય, વચનમા વળી કઇ જુદુ બોલતો હોય અને કાયાથી વળી ત્રીજુ જ કરતો હોય, છતા દભ કરનાર માણુસ સૌમ્ય અને ચેતવણી આપી શિકાર કરનારો સિંહ

ક્રૂર! આ સરખામણી કરીને હું શું કહેવા માગું છું, એ તમારા ધ્યાનમા આવ્યું જ હશે હું આખી માનવ જાતને સિંહ સાથે નથી સરખાવતો, પણ જે ધર્મ ભૂલ્યા છે, એવાઓની આ વાત છે જે પોતાના ધર્મને સમજે છે, જેમને પોતાના કર્તવ્યનુ ભાન છે, તે તો માનવ કોટિમા હોવ છે પણ જે ધર્મને ભૂલે છે, કર્તવ્યને યાદ કરતા નથી, વિવેકને છોડે છે તે તો આ સિંહ કરતા કોઈ રીતે શ્રેષ્ઠ નથી જ ભલે એ શહેરી, અહિંસક કે સૌમ્ય કહેવાતા હોય વિશેષણોની મહત્તા નથી પણ વિશેષણોને અનુરૂપ જીવન જીવનારની જ મહત્તા છે

આમ જુઓ, આ ઘડિયાળ ટકોરા મારીને કહી રહી છે કે-સમય થઈ ગયો છે, એટલે હું આજના પ્રવચનનો ઉપસંહાર કરુ છુ આજના પ્રવચનમા આપણે માનવતાના ચાર સોપાનમાથી બે સોપાનનો વિચાર ઘણા જ વિસ્તારથી કરી ગયા પહેલુ સોપાન તે ઇન્દ્રિયવિજય ઇન્દ્રિયોને જિતનાર તે શૂર અને જે શૂર બને છે તે બીજા સોપાન પર ચઢી પંડિત બને પંડિત વાતોડિયો ન હોય પણ ધર્મનુ આચરણ કરનારો હોય હજારો મીઠાઈઓ ગણાવવા કરતા એક સૂકા રોટલાને પીરસવામા માનનારો હોય તે પંડિત! પંડિત વાણી-વિલાસમા ન માને પણ આચરણને માને! માનવતાનુ ત્રીજુ સોપાન તે વક્તા સત્યથી પવિત્ર થયેલી વાણીને વદે તે વક્તા ચોથુ સોપાન તે દાતા દાતા કોણ? પ્રાણીઓના હિતને ચિન્તવતો હોય, જીવમાત્રના કલ્યાણમા જેનુ મન રમતુ હોય અને અભયદાનને આપતો હોય તે દાતા

ઇન્દ્રિયો પર કાબૂ મેળવો, મનોમલને દૂર કરો, ધર્મનુ આચરણ કરો અને આ સંસારમા માનવતાની સૌરભ મહેકાવો એ જ શુભેચ્છા

(૩)

સત્ય

ગિરિરાજના કોઇ ઉન્નત શિખર ઉપર ચઢવુ હોય તો એકદમ કુદકો મારી ઉપર ન જવાય પણ ક્રમેક્રમે સોપાનદ્વારા ઉપર પહોચાય, તેમ માનવતાના ઉન્નત શિખરે પહોચવા માટે પણ જ્ઞાનીઓએ ચાર સોપાન નક્કી કર્યા છે શૂર, પડિત, વક્તા ને દાતા જેનામા શૌર્ય હોય તે શૂર, જેનામા પાડિત્ય હોય તે પડિત, જેનામા વક્તૃત્વ હોય તે વક્તા અને જેનામા દાતૃત્વ હોય તે દાતા ગયા રવિવારે આપણે વિચારી ગયા કે રણમા જિતે તે શૂર નહિ, પણ ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂર, શાસ્ત્રો ભણી જાય તે પડિત નહિ, પણ ધર્મને આચરે તે પડિત, તેવી જ રીતે વાણીનો વિલાસ કરનારો એ વક્તા નહિ પણ સત્યને ઉચ્ચારે તે વક્તા

સત્યના સિદ્ધાન્તની સભા

ઇગ્લેન્ડમા એક સસ્થા છે (Pedlock Society) આ મડળમા Cમરાવ કુટુમ્બથી માડીને ગરીબ કુળમા જન્મેલો માણસ પણ સભ્ય થઈ શકે છે એ મડળની વિશિષ્ટતા એ છે કે એના નિયમોને નહિ પાળનાર વડાપ્રધાનને પણ માન ન મળે, જ્યારે એના નિયમોને પાળનાર એક સામાન્ય વ્યક્તિને પણ માન મળે, એવુ એનુ બધારણ છે અને એના બધારણીય સિદ્ધાન્તો અનુસાર જે વર્તે તે જ એનો સભ્ય ગણાય એના સભ્યો તો મુઠ્ઠીભર જ છે, પણ જે છે તે ખરેખરા છે ! એમા દાખલ થનારે આટલી પ્રાથમિક વિધિ કરવાની હોય છે ત્યા એક ચાદીનુ તાળુ ને સોનાની કૂચી છે, સભ્ય થનારે એ તાળાને ત્રણ વાર ઉઘાડવાનુ ને ત્રણ વાર બધ કરવાનુ હોય છે

આ રીત આપણને કેટલી વિચિત્ર લાગે ? પણ આપણે જો ઊંડા ઉતરીશું તો આપણને ખબર પડશે કે આ ઉઘાડવાસ કરવામાં પાછળ કેવો ભવ્ય ઉદ્દેશ છે!

તાળું વાસનારો આવો સંકલ્પ કરે છે કે આજથી હું મનથી કોઈનું ય બૂરું ચિન્તવવાનું બંધ કરું છું, વચનથી કોઈનું ય ખરાબ બોલવાનું બંધ કરું છું, ને કાયાથી કોઈનું ય ખરાબ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું ચાંદીના તાળાને સોનાની ચાવીથી બંધ કરું છું એટલે ચાંદી જેવા ઉજ્જવળ મુખને હું પ્રતિજ્ઞાની સુવર્ણકૂંચીથી બંધ કરું છું આ તાળું ત્યારે જ ઊઘડશે કે જ્યારે આમાંથી સત્યની કે પ્રશંસાની વાણી ટપકશે, અસત્ય કે નિન્દા માટે તો આ મુખ હવે પછી બંધ છે મારા નયનો સત્યને જોશે, અસત્યને નહિ, મારા કાન સત્યને સાંભળશે, અસત્યને નહિ, મારી જીભ સત્યને ટપકાવશે, અસત્યને નહિ! મનથી, વચનથી, કાયાથી કોઈનું ભલું થશે તો કરીશ, ભલું ન થાય તો કંઈ નહિ, પણ કોઈનું બૂરું તો નહિ જ કરું

આ જ વાતને ભારતના તેજસ્વી સંતો હજારો વર્ષોથી પોતાના જીવનદ્વારા કહેતા આવ્યા છે

વચન-રતન મુખ કોટડી, ચૂપ કર દીજે તાળ,
ઘરાક હોય તો ખોલીએ, વાણી વચન રસાળ

વચન એ તો રત્ન છે મુખ એ આ મહામૂલા રત્નોને રાખવાની તિજોરી છે રત્ન કંઈ જેમ તેમ અને જ્યાં ત્યાં રખાય? એ તો બંધ તિજોરીમાં જ શોભે પણ સદાકાળ કંઈ તિજોરી બંધ રખાય? ઘરાક આવે, કોઈ ખરીદનાર આવે, કોઈ સારો પારખુ આવે તો તિજોરી ખોલવી જ પડે પણ ખોલ્યા પછી તો એ રત્નો એવી રીતે સભ્યતાથી બતાવવા કે જોનાર પણ રાજી

ઊઠે એ વચન-રત્નમા પ્રિયતાના પાસા હોય, હિતચિન્તનનો આકાર હોય, સત્યના પ્રકાશિત કિરણો હોય, તો જોનાર પણ વાહ વાહ ! પોકારી જાય ! હુ કહુ છુ કે સત્ય, તથ્ય ને પથ્યથી ભરેલુ આપણુ વચન હોય તો, એની આગળ કોહિનૂર પણ કઈ જ હિસાબમા નથી !

ઘણા વખત પહેલા આગમ-સાહિત્યમા વાણીના આઠ ગુણો મે વાચ્યા હતા અને થયુ કે આ આઠ ગુણોથી યુક્ત આપણુ વચન હોય, તો તો આ સ સારમા ય શાન્તિનુ સ્વર્ગ ઊભુ થાય ! ત આઠ ગુણોને હુ આપની આગળ મૂકુ છુ વાણીનો પહેલો ગુણ તે મધુરમ્

આપણુ બોલવુ એવુ હોવુ જોઈએ કે જેમાથી મધુરતા ટપકે, મીઠાશ ઝરે, વાણીમાથી સૌન્દર્ય નીતરે, સાભળનારના કાન પણ એ પ્રિય વચન ફરી ફરી સાભળવા તલસે. વાત એકની એક જ હોય, પણ એક માણસ એવી મીઠાશથી રજૂ કરે કે સાભળનાર આનન્દથી ડોલી જાય, જ્યારે એ વાત બીજો એવા કટુ શબ્દમા મૂકે કે સાભળનાર હસતો હોય તો રડી પડે મધુર શબ્દોમા માતાને કહ્યુ હોય કે 'કેમ છો મારી મા ?' તો માતા ખુશ થઈને કહેશે કે 'આવને મારા ભા' પણ એ જ વાત કટુ શબ્દમા કહી હોય કે 'કેમ છો બાપની વહુ ?' તો ઉત્તર મળશે કે "તારુ કાળજુ ખાઉ ?" શબ્દોમા કેવો જાદુ છે ! એક જ વાત રજૂ કરવામા પણ કેટલુ અ તર ? કવિએ કહ્યુ છે

> શબ્દ શબ્દ તુ કયા કરે ? શબ્દકે હાથ ન પાવ,
> એક શબ્દ ઔષધ કરે, એક શબ્દ કરે ઘાવ

શબ્દને હાથ કે પગ ભલે નથી, પણ એનામા એવી તાકાત છે કે સુદર રીતે એનો ઉપયોગ થયો હોય તો એ દાઝેલા હૈયાના ઘા પર મલમપટ્ટાનુ કામ કરે, પણ એ જ શબ્દને અણઘડ રીતે

વાપર્યાં હોય તો કોઈના દિલમાં ન હોય તો ય જખમ ઊભો કરે એવા માટે આપણી વાણી મધુર હોવી જોઈએ

મધુરતાનું તો સમજ્યા, પણ મધુરતાના નામે ખુશામત આવી જાય તો ? તો તો જુલમ થાય એ વાણી જ પતનનું સાધન થાય ન બોલવાને ઠેકાણે બોલે અને બોલવાને ઠેકાણે મૌન થઈ જાય તો કેવું અયોગ્ય થાય ? એટલે બીજો ગુણ છે निपुणम्

વચન જેમ મધુર હોય તેમ સાથોસાથ નિપુણ પણ હોવું જોઈએ જેની વાણીમાં નિપુણતા હોય તે ખોટી ખુશામત કરે નહિ કોઈની ખોટી શેહમાં તણાય નહિ અને કોઈ બનાવવા આવે તો અવસરે એને ચેતવ્યા વિના પણ રહે નહિ

એક કૂલગુણી પતિ વારંવાર પોતાની પત્ની આગળ પોતાના કુળ, જાતિ, ગૌરવ અને કુટુમ્બના વખાણ કરતો, આથી સ્ત્રી કંટાળી જતી એક વાર પતિએ પૂછ્યું 'મારા સગાઓ પર તારો પ્રેમ કેવો છે?' નિપુણ શબ્દમાં પત્નીએ ઉત્તર વાળ્યો 'પ્રાણનાથ! આપના સગાઓ પર મારો પ્રેમ કાં ન હોય ? હું તો મારી સાસુ કરતાંય આપની સાસુને વધારે ચાહું છું !' આ મધુર છતાં નિપુણ ઉત્તર સાંભળ્યા પછી એના પતિને થઈ ગયું કે અહિંથી ખોટી બડાઈ કે ખુશામત નહિ મળે આ ઉત્તરમાં મધુરતા ને નિપુણતાનું મિશ્રણ છે

ત્રીજો ગુણ છે स्तोकम् । સ્તોક એટલે થોડું બોલવું ખરું પણ થોડું બોલવું જરુર પૂરતું જ બોલવું બહુ બોલ બોલ કરનારના વચનની કિંમત હોતી નથી બહુ ભાષણો કરનાર, જ્યાં ત્યાં ને જ્યારે ત્યારે શિખામણ દેનાર વાચાળમાં ખપી જાય છે. એના પર લોકોને વિશ્વાસ બેસતો નથી એ બોલે તો લોકો

એને શાન્તિથી સાભળે નહિ અને સાભળે તો એના પર વિશ્વાસ બેસે નહિ, માટે થોડુ બોલવુ જરૂર પડે ત્યારે બોલવુ અને થોડા શબ્દોમા ઘણુ કહેતા શિખવુ એક પ્રસગ મને યાદ આવે છે મુબઇમા પૂ આગમોધ્ધારક આચાર્ય મહારાજ શ્રી સાગરાનન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજને વદન કરવા એક ગૃહસ્થ આવ્યા હતા એ માળ ચઢીને પેલા ભાઈ ઉપર આવ્યા આવનારનુ શરીર જરા ભારે હતુ એ હાફી ગયા વદન કર્યા પછી સ્મિત કરી એમણે કહ્યુ–' સાહેબ, આપ તો બહુ જ ઊચે બિરાજો છો?' મહારાજશ્રીએ સ્મિત કરી માર્મિક ઉત્તર વાળ્યો 'હા, ભાઈ! અમે ઊચે છીએ એટલે જ તો તમે વદન કરવા આવો છો!'

આ વાકયમા શ્લેષ હતો એટલે કે અમે સદ્ગુણના સિહાસન પર છીએ એટલે તમે વદન કરો છો સદ્ગુણો ન હોય તો અહી કોણુ આવે? આ ટૂકા ઉત્તરથી પણુ આપણુ મન આનન્દ પામે છે, કારણુ કે આ ઉત્તરમા મધુરતા, નિપુણતા ને અલ્પતાનુ સપ્રમાણ સમિશ્રણ છે!

कार्यपतितम्–ચોથો ગુણુ તે ખાસ કઇ કાર્ય હોય તો જ બોલવુ, નહિ તો મૌન રહેવુ મૌનથી વાણીનુ મૂલ્ય વધે છે મૌનથી વાણીમા ચિન્તન આવે છે મૌનથી વચનમા તેજ આવે છે અને મૌન પછી પ્રગટેલી વાણીમા કોઇ અજબ જુસ્સો હોય છે એવી વાણી સાભળવા ઘણા હૈયા તલસતા હોય છે પાશ્ચાત્ય પધ્ધતિને લઇને આજ કેટલાક કોઈ ઠેકાણે ખાણુ લે તોય ભાષણુ ઝીકે જ્યારે રશિયામા સ્ટેલિન જરૂર વગર કઈ ન બોલે એનુ પરિણામ એ આવ્યુ કે આપણા આગેવાનોને સાભળવા કોઇ તૈયાર નથી ત્યારે સ્ટેલિન કયારે શુ બોલશે એ માટે લોકો સાભળવા તલસી રહ્યા છે! માટે કાર્ય વિના નકામી વાત ન કરવી વ્યવહારમા પણ આપણને

ઘણા માણસો એવા જોવા મળે છે કે જેમને બોલવાનુ ન મળે તો આફરો ચડે ! બોલે ત્યારે જ જપ વળે એ બોલે ત્યારે એની વાતમા ન હોય માથુ કે ન હોય પગ જેમ આવે તેમ આડે ધડે ફેંકે રાખે ! અ તે સાભળનારના મનમા થાય કે આ બલા કયારે જાય ? માટે જરૂર પૂરતુ બોલવુ

ગર્વરહિતમ્–આપણી વાણી ગર્વવિહોણી હોવી જોઇએ વાતવાતમા આપબડાઇ કરવી, પોતાની જ વાત આગળ ધરવી, પોતે શુ કયુ અને શુ નથી કર્યું એનુ લબાણથી વિવેચન કરવુ–આ બધુ અભિમાનનુ–સૂચક છે જ્યારે માણસ આપ બડાઈ કરતો હોય છે ત્યારે વિવેકી સાભળનાર તો એના પર મનમા હસતો હોય છે, પણ જાતપ્રશસામા પડેલા માણસને એ સામે ધ્યાન હોતુ નથી પોતાની પ્રશસામા પડેલો માણસ વિવેકશક્તિ ખોઇ બેઠો હોય છે અને અવિવેકી માણસ સામા માણસને સમજવા જેટલો શક્તિશાળી કયાથી થાય ? અભિમાની માણસ કેવો વિવેકશૂન્ય બને છે તેનો તમને એક દાખલો આપુ

દાદાભાઈ નવરોજજી ઇગ્લેડમા એક વાર ત્યાના ઉમરાવો સાથે ખાણુ લેતા હતા સારા સારા બુદ્ધિશાળી માણસોએ એ પ્રસગે હાજરી આપી હતી વાત વાતમા એક વાત ઉપર જરા વધારે પડતી ચર્ચા થઇ એમા દાદાભાઇએ પોતાનો મત દર્શાવ્યો ત્યા બેઠેલ એક બાનુએ અભિમાનભર્યા શબ્દોમા ટીકા કરતા કહ્યુ (What these ugly and black Indians can understand about it ?') 'કદરૂપા અને કાળા હિન્દુસ્તાનીઓ આ બાબતમા શુ સમજે ?' આ સાભળી દાદાભાઈ નવરોજજીએ ખીસામાથી આરસી કાઢી, એ બાનુના મુખ આગળ ધરી નમ્રતાથી કહ્યુ, 'You can

see your face in it) 'તમે તમારુ મોઢુ આમા જોઈ શકો છો!' કારણ કે આ સ્ત્રીના મુખ કરતા પોતાનુ ઉજ્જવળ ને પ્રતિભાસપન્ન મુખ જ એની કાળાશ ને કદરૂપતા પૂરવાર કરવા પૂરતુ હતુ આથી સૌ હસી પડ્યા

વિવેકી માણસે તો કામ જ એવુ કરવુ જોઇએ કે જેથી એનુ કામ જ એની પ્રશસા કરે માણસને તો બોલવાની ય જરૂર ન પડે, અને અભિમાન કરતા નમ્રતાપૂર્વક મૂકવામા આવેલી વાતને લોકો શાન્તિથી સાભળે છે બોલનાર નમ્ર રીતે બોલતો હોય તો એના પ્રત્યે લોકોને સહાનુભૂતિ પ્રગટે છે, અને બોલનારના શબ્દો સામાના હૈયામા સોસરા ઉતરી જાય છે નમ્રવાણી એ વાચાનો અલકાર છે

अतुच्छम्–વાણી તુચ્છ ન હોવી જોઇએ વાણીમા પ્રૌઢતા, ગભીરતા અને સહૃદયતા હોવી જોઇએ આજ આપણા ઘરોમા કેવી તુચ્છ વાણી બોલાઈ રહી છે ! ગાળો, તોછડાઈ ને અસભ્યતાથી છલકાતા આજના ઘરો જોઉ છુ, ત્યારે હૃદયને ક્ષોભ થાય છે ઉચ્ચ કહેવાતા માણસોના ઘરો પણ આજ કેવા સસ્કારહીન બનતા જાય છે ! આર્યાવર્તના ઘરોમા પત્ની પતિને 'આર્યપુત્ર' 'દેવ' 'નાથ' કહીને સબોધતી અને પતિ પત્નીને 'દેવી' કહીને સબોધતો, એના બદલે આજ તોછડાઈભર્યા અયોગ્ય સબોધનોથી ગૃહો ગાજી રહ્યા છે બાપ દિકરાને ખોળામા બેસાડી રમાડતો હોય અને બાળકને રમાડતા રમાડતા લાડમા બાપ કહે છે 'મારો સાળો બહુ તોફાની' હુ એને પૂછુ છુ કે 'ભાઈ! આ છોકરો તારો સાળો ક્યારે થયો ? કઇ રીતે થયો ?' ત્યારે કહેશે કે 'હુ તો અમસ્તો જ બોલુ છુ આમ બોલાય છે!' પણ પોતે શુ બોલે છે એનુ ભાન નથી છોકરાના કાનમા ગ્રામીણતાનુ કેવુ ઝેર રેડાય છે એનો એને ખ્યાલ નથી ઠોકરી પાણીનુ બેડુ ભરીને આવતી

હોય અને ઠોકર વાગે ને બેડુ ફૂટી જાય તો મા એ દિકરીને કેવા હલકા ને તુચ્છ શબ્દોથી ઠપકો આપવાની શરૂઆત કરે? હું નહિ કહું તમે જ કહો હવે તમે નહિ કહો તોય ચાલશે, મનમા સૌ સમજે છે મૂળ વાત તો એ છે કે–આપણા શબ્દોમા તુચ્છતા વધી ગઈ છે આજ સુધરેલા માણસો પણ કેવુ તુચ્છ બોલે છે, તે આ પ્રશ્નોત્તર પરથી સમજાશે

એક શેઠે નોકરને તુચ્છતાથી કહ્યુ 'સાલા! તારામા જરા ય અક્કલ નથી' નોકરે નમ્રતાથી ઉત્તર વાળ્યો 'વાત સાચી છે શેઠ! મારામા અક્કલ નથી જ મારામા અક્કલ હોત તો હુ તમારે ત્યા નોકરી ન કરત પણ તમને મારે ત્યા નોકર રાખત!'

બોલો, આમા બોલનારે શુ સાર કાઢ્યો? એના કરતા તુચ્છ–હલકા વચનો ન ઉચ્ચાર્યાં હોત તો કેવુ માન રહેત! તુચ્છ વાણીથી મિત્ર હોય તો ય શત્રુ થાય, જ્યારે અતુચ્છ અને સભ્યતાભર્યા પ્રિય વાર્તાલાપથી શત્રુ હોય તોય મિત્ર થઈ જાય

પૂર્વસંકલ્પિતમ્–જે બોલવુ તે સંકલ્પનાપૂર્વક ને પહેલા વિચારીને બોલવુ વિચારના ગળણાથી ગળીને કાઢેલુ વચન અતિરમણીય હોય છે અને બોલેલા વચનને ફેરવવાનો પ્રસંગ આવતો નથી બોલતા પહેલા વિચાર કરવો કે આ સ્થાનમા આ બોલવા જેવુ છે કે નહિ? આ બોલીશ તો તેનુ પરિણામ શુ આવશે? મારા બોલવાનો શો ઉદ્દેશ છે? અને જે બોલુ છુ તેની કેવી અસર થશે?–આ રીતે પહેલા તૈયારી કરીને કે વિચાર કરીને ઉચ્ચારેલ વાક્ય ધારી અસર કરી જાય અને! એવુ વચન તો રત્ન કરતા ય વધી જાય

શબ્દ સરીખા ધન નહિ, જો કોઈ જાને બોલ,
હીરા તો દામે મિલે, શબ્દ ન આવે મોલ!

એક કવિ કહે છે કે બોલતા આવડે તો વચનનુ તેજ હીરાના તેજને ય ઝાખુ પાડે પણ શરત એટલી કે વિચારીને બોલવુ આ રીતે વિચારીને બોલનારની વાણીમા અધર્મ તો હોય જ કયાથી ? એટલે વાણીનો આઠમો ગુણ તે ધર્મસયુક્ત !

ધર્મસયુક્તમ્-આપણી વાણીમા ધર્મ હોવો જોઇએ વાણી એ પવિત્ર વસ્તુ છે, ઇશ્વરના જેટલી જ પાવન છે એનો દુરુપયોગ કેમ થાય ? હુ તમને જ પૂછુ કે તમારી વાણી આજે પવિત્ર છે ખરી ? તમે શબ્દને બ્રહ્મ જાણી ઉચ્ચારો છો ? જો તમારી વાણીમા નિન્દા હોય, ધિક્કાર હોય, તિરસ્કાર કે પક્ષપાત હોય તો તમારી વાણી પવિત્ર કઇ રીતે ગણાય ? ધર્મયુક્ત કઇ રીતે મનાય ?

તમને કોઇ સામો મળે તો એની પ્રશસા કરો એના ગુણગાન કરો, એની વાહવાહ પોકારો અને એ જાય કે તુરત એનુ ખોદવાનુ ચાલુ કરો, એ કયાનો ન્યાય ? કોઇના ય ન જોયેલા કે ન જાણેલા દોષોનુ વર્ણન કરવુ, એમા રસ લેવો, એમા સમતિ આપવી, આ બધો વાણીનો વ્યભિચાર નથી ? આજ કોઇ બે મિત્રો મળે તો ગામની નિન્દા કરે એમા કોઇ ત્રીજો ભળે તો એ પણ એ બેમા ભળી નિન્દા-મડળ વધારે એમ કરતા એ ત્રણમાથી એક ચાલ્યો જાય, તો તુરત એ બન્ને ભેગા થઇ, જનારની નિદા કરવા મડી પડવાના આ તે કેવી વાણી ? અરે, રે ! શુ વાણી આ માટે મળી છે ? આમ જો અધર્મ યુક્ત વાણીનો વ્યાપાર ચાલશે તો પછી માણસના વચન પર વિશ્વાસ કોણ કરશે ? પ્રજ્ઞ માણસ તો આવો વાણીવિલાસ સાભળી સમજી જાય કે જે માણસ બીજાની ગેરહાજરીમા એની નિન્દા કરે છે, તે મારી ગેરહાજરીમા મારી નિદા કા ન કરે ? આવો ડાહ્યપણભર્યો વિચાર કરનાર

માણસ આવાઓનો મિત્ર રહે ખરો ? આવા માણસને કોઈ સારો માણસ ધારી ન્યાય તોળવા બેસાડે તો એ ન્યાય પણ કેવો આપે ? એની વાણીમાંથી એ જ નીકળે કે, મારુ મારા બાપનું ને તારુ મારુ સહિયારુ !

ધર્મયુક્ત વાણી કોને કહેવાય અને ધર્મયુક્ત વાણીવાળો માણસ કેવો નિષ્પક્ષપાતી અને નિડર હોય, તેનો એક સુંદર દાખલો ઇતિહાસમા આવે છે

એક રાજા ધનુર્વિદ્યા શીખતો હતો રાજાના હાથથી અજાણતા એક બાણ છૂટયુ અને એક નિર્દોષ માણસને વાગતા એ ઘાયલ થયો ઘાયલની માતાએ આની ફરિયાદ ત્યાંના ન્યાયાધીશ પાસે કરી તે જમાનામા રાજ્યનું રક્ષણ જેમ ક્ષત્રિયોના હાથમા હતુ, તેમ ન્યાય અને પ્રજાની સુખાકારીનુ ખાતુ પ્રામાણિક એવા ધર્માધિકારીના હાથમા હતુ અને એ ધર્માધિકારી પુરુષ વડા ન્યાયાધીશ ગણાતા. ન્યાયને વફાદાર એવા ન્યાયાધીશે રાજાને ન્યાયાલયમા હાજર થવાનો આજ્ઞાપત્ર મોકલ્યો રાજા આવ્યો ત્યારે એને ઉચ્ચ સ્થાન પર બેસાડવાને બદલે ગુનેગારના પાંજરામા ઊભા રહેવાની એણે સૂચના કરી. આ દૃશ્ય સૌ જોઈ જ રહ્યા રાજાએ પોતાનો ગુનો કબૂલ કર્યો એણે અમુક દંડ કરી રાજાને મુક્ત કર્યા અને પછી ન્યાયાલયની બહાર આવી ન્યાયાધીશે અતિ નમ્રતાથી રાજાને નમન કર્યું આથી રાજા ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને પોતે સતાડી રાખેલી નાની તલવાર બતાવી કહ્યુ ન્યાયાલયના આજ્ઞા-પત્રને માન આપી હું અદાલતમા હાજર થયો, પણ મને એમ લાગ્યુ હોત કે ધર્મ ને ન્યાયથી તમારી વાણી ફેરવી છે તો આ તલવારથી તમારો શિરચ્છેદ અહી જ કરી નાખત પણ તમારી ધર્મ ન્યાયમય વાણીથી મને આનંદ થયો છે, ને તમારા જેવા ધર્માધીશથી હું ગર્વ લઉં છું કે મારા રાજ્યમા રાજ કરતા ”

પ્રથમ માન આપનારા ધર્મનિષ્ઠ ન્યાયાધીશ છો!" તે જ ઘડીએ પોતે ઝભ્ભામાં સંતાડી રાખેલી મોટી બનાવતા ન્યાયાધીશે કહ્યું "રાજન! સારું થયું કે તમે અદાલતને માન આપ્યું. અને મારો ન્યાય માન્ય રાખ્યો. નહિ તો હું સોગન ખાઈને કહું છું કે તમે ન્યાયને ઠોકર મારી હોત તો, હું આ સોટીથી તમારા બરડાની ખબર અહીં જ હ્ડ લેત. સારું થયું કે આપણને બંનેને સદ્‌બુદ્ધિ સૂઝી!"

વાહ આ કેવો ન્યાય! કેવી ધર્મમય વાણી! આ પ્રસંગ શું કહે છે? આપણી વાણીમાં ધર્મ જોઈએ, ન્યાય જોઈએ, સત્ય ને પાવિત્ર્ય જોઈએ. કોઈને ય આપણી વાણીથી અન્યાય ન થઈ જાય એવી કાળજી રાખી વક્તૃત્વ કરનારા કેટલા? આવા વિચારક વક્તા હોય તો પ્રજામાં કેટલી શાન્તિ ને સ્નેહકામના હોય! એટલે આ આઠ ગુણોથી યુક્ત વાણી બોલે તે વક્તા, નહિ તો બક્તા-લબાડ તો છે જ!

માન ભાવનું નાશ થઈ જાય, વાણી શુદ્ધ બોલી જાય, એટલા માત્રથી જ્ઞાનીઓ એને વક્તા નથી કહેતા. એમ તો કાશીમાં એવા કેટલાક વિદ્વાનો છે કે જે બોલવામાં વ્યાકરણની એક અશુદ્ધિ આવે તો જીભ કાપવા હાથમાં ચપ્પુ લઈને બેઠા હોય પણ એ જ પંડિતો ગંગાના ઘાટ પર જાય ત્યારે ગાયત્રીનો જાપ કરતા જાય ને માછલું દેખાય તો થેલામાં નાખતા જાય. એમને પૂછો કે આ થેલામાં શું? તો કહેશે 'જળટોડી' આવા વાચાળ પંડિતો પોતાનું કે એના સમાગમમાં આવનારનું શું કલ્યાણ કરે? એવી જ હાલત છે આજની વિદ્યાપીઠોના સ્નાતકોની! આ જ્ઞાનનો વાણીવિલાસ જનકલ્યાણ માટે નથી વપરાતો પણ લોકોને છેતરવા માટે અને અજ્ઞોને આંજવા માટે વપરાય છે! એટલે આજે માણસ વાણીનો ઉપયોગ પોતાના વિચારોને વ્યક્ત

કરવા માટે નહિ, પણ પોતાના વિચારોને છુપાવવા માટે કરી રહ્યો છે

માણસની વાણીમા સત્ય ન હોય અને જૂઠ હોય તો એની બીજી સજા તો થવાની હોય ત્યારે થાય, પણ પ્રત્યક્ષ સજા તો એ મળે કે-એ સાચુ બોલતો હોય ત્યારે પણ લોકો એને ખોટુ માને છે, એ સોગન ખાઈને કહેતો હોય તોય એના વચન પર લોકોને વિશ્વાસ ન બેસે માટે વાણી પવિત્ર જોઈએ અને એ વાણીને પવિત્ર રાખવા માટે તપ જોઈએ

જેમ આચારને શુદ્ધ રાખવા માટે તપ, વિચારોને શુદ્ધ ને સ્વસ્થ રાખવા માટે તપ, તેમ ઉચ્ચારને શુદ્ધ ને પવિત્ર રાખવા માટે પણ વાણીનો તપ કરવો જોઈએ

अनुद्वेगकर वाक्य, सत्य प्रियहित च यत् ।
स्वाध्यायाभ्यसन चैव, वाङ्मय तप उच्यते ॥

વાણી એવી હોય કે સાભળનારને ઉદ્વેગ ન થાય, સત્ય છતા મધુર ને હિતકર હોય, ઊડા ચિ તન અને અભ્યાસમાથી પ્રગટેલી હોય-આ વાણીનુ તપ! આવા તપથી માણસ એ માણસ બને છે તપ વિનાની, ચિન્તન વિનાની, અભ્યાસ વિનાની કર્કશ વાણી તો પશુઓ પણ બોલી શકે છે એમા માણસ બોલીને શુ વધારે કરે છે? આ હુ એકલો જ નથી કહેતો હો! ગીતા પણ કહે છે કે માણસની વાણી પાછળ તપશ્ચર્યા હોય તપશ્ચર્યાવિહોણી વાણી તો પશુની હોય!

એક જૂના વખતની વાત છે જ્યારે માણસો આટલા ચાલાક ને જૂઠાબોલા નહોતા પણ ભદ્ર ને સાચાબોલા હતા તે વખતે એક ગૃહસ્થને ત્યા સત પધાર્યા પણ આ ઘરના માલિક-સ્ત્રી પુરુષ-બહારથી ઘણા સુદર ને ભલા લાગતા

હતા પણ અંદરથી સાવ જ બેડોળ ! એક મહિનાના પરિચયર
સંત ત્રાસી ગયા એ ઘરમાં સત્ય, ચિન્તન, સ્વાધ્યાય, મધુર
કંઈ જ ન મળે એકલા બાહ્ય વૈભવનાં આડંબરનો કોલાહ
હતો સંતે મહિના પછી વિદાય વખતે આશીર્વાદ આપતા કર
'માણસ બનજો !'

પુરુષ ધમાલિયો હતો એણે આ વાક્ય પર જરાય વિચ
ન કર્યો, પણ સ્ત્રી ભારે ચકોર, એ પામી ગઈ એણે પતિ
પૂછ્યું આપણે માણસ નથી ? શું ઢોર છીએ ? સંતે 'માણ
બનજો' એમ કેમ કહ્યું ? આ સાભળી પુરુષને પણ જરા વિચ
આવ્યો વાત સાચી હતી સંતે આમ કાં કહ્યું ? એણે મન
ગાંઠ વાળી એ ફરી મળશે ત્યારે પૂછીશ

કોઈ પણ વચન પર ઊંડાણથી વિચાર કરીએ તો જ વક્તા
વાણીનો મહિમા સમજાય, નહિ તો શ્રવણ માત્ર એક વ્યસ
બની જાય વ્યસનની માણસ પ્રવૃત્તિ કરે ખરો પણ એમા
પ્રકાશ ન મેળવે પ્રકાશ તો ઊંડા ચિન્તનથી જ મળે

બે વર્ષ પછી ફરી સંત પધાર્યા ત્યારે પેલી સ્ત્રીએ પૂછ
'મહારાજ ! માણસ થજો એનો અર્થ શું ? શું અમે
છીએ ?' સંતે પોતાની પાસે એક કાચ હતો તે આપતા ક
"લો આ કાચ, આ કાચ એવો અદ્ભુત છે કે એના ઉપ
ભાગમા જોશો તો તમે માણસ દેખાશો અને અંદરના ભાગ
જોશો તો તમે જે છો તે દેખાશો "

સ્ત્રીએ કાચના અંદરના ભાગમાં જોયું ને એ ચમકી !'કા
પતિએ પૂછ્યું સ્ત્રીએ ભડકીને કહ્યું ' ઓ, બાપ રે ! હું
આમાં કૂતરી દેખાઉં છું અને શેરીના નાકા પર ઊભી રહ
ભસી રહી છું હાય રે ! હું કૂતરી ?" ઉતાવળિયા પુરુષે
'આમ લાવ, મને જોવા દે ' અને પોતાની જાતને જોતા

એણે રાડ પાડી ‘ અરે, આ શું ? હું ગધેડો ? ઉકરડા પર ઊભો રહી ભૂંકનાર હું ગર્દભ ? અરે, મહારાજ ! જુલમ કર્યો છે તમે ! અમને આમ જાનવર કાં બનાવો ?’

સંતે કહ્યું “ ભલા માણસો ! આમાં હું શું કરું ? તમે જે રીતે જીવો છો તે રીતે આમાં દેખાઓ છો ! માણસ બહારનો આકાર ભલે તે મેળવી શકે, પણ અંદર કૂતરા જેવો છે કે માણસ જેવો તે જ ખરો પ્રશ્ન છે જે મનથી સત્યને પૂજતો નથી, સત્યને ઉચ્ચારતો નથી, સત્યને આચરતો નથી અને જેના મન ને વાચાનો મેળ નથી તે મનુષ્ય હોવા છતાં પશુ છે તે ભાષણ કરતો નથી પણ ભસે છે, બોલતો નથી પણ બકે છે ! ”

આજનું વ્યાખ્યાન એટલે વાણીના તપની વિચારણા જીવન ગંભીર વિચારણા માગે છે બહાર તમે ગમે તે હો, હું એ અંગે કંઈ જાણવા નથી માગતો, તમે અંદર આવો, અંદર તમે કોણ છો તે મને કહો સત્યનો ઝભ્ભો તો પહેર્યો પણ એ ઝભ્ભા નીચે શું છે તે મને કહેશો ? બોલો, મારા ભાઈઓ ! બોલો ! આજ નહિ બોલો તો ક્યારે બોલશો ? મન ને વાણીનો સુમેળ છે કે કમેળ ? મન ને વાણીએ આપણા જીવનને સંગીતમય બનાવ્યું છે કે બસૂરું ? જીવનમાં શું છે આનન્દ કે અફસોસ ?

કોઈને ગુમડાં થયાં હોય અને ભારે કોટ પહેરીને ફરતો હોય તો કોને ખબર પડે કે આ કપડાં નીચે ગુમડાં ખદબદી રહ્યાં છે ? ગુમડાં ભલે બહાર ન દેખાય પણ અંદર તો પીડ થાય ને ચળ ઉપડે ને ? લોહી નીકળે ને ? તમને કોઈ દિવસ અસત્યનું ગુમડું ખટકે છે ખરું ? એની પીડા થાય છે ખરી ? અસત્યની પીડા જરાય નથી થતી ? કાંઈ નહિ આજ નહિ થાય તો મરતી વખતે આ ચિત્રો નજર સામે ખડાં થશે ભૂતાવળની જેમ નાચ્યા કરશે અને અસત્યવાદીને મૂંઝવી મારશે પણ જો

આપણા જીવનમાં સત્યનો સૂર્ય ચમકતો હશે તો અંધકારનો જરા ય ભય નથી.

આપણે નાનીશી વસ્તુ ખોઈએ છીએ ત્યાં કેટલો બધો અફસોસ થાય છે. એક રૂપિયો ખોવાઈ ગયો હોય તો કેટલી ચિંતા થાય? પણ આજે આપણો આત્મા આખો ને આખો અસત્યમાં ખોવાઈ ગયો છે. એનો જરા ય વિચાર આવતો નથી, આ કેવું આશ્ચર્ય!

આજકાલ કેટલાક ભોળા માણસો આવે છે અને કહે છે - 'કંઈક મંત્ર બતાવો, કંઈક સિદ્ધ થાય એવો જાપ દેખાડો. આપને વચનસિદ્ધિ આવડે છે.' હું કહું છું કે 'અરે, ભોળા જીવો! આમ ભ્રાન્તિમાં ભોળા કાં ભમો છો? પ્રિય, પથ્ય ને સત્ય એ વચન-સિદ્ધિનો મંત્ર છે! સત્યના પ્રકાશથી ઝગઝગતું સુમધુર હિતવચન એ રામબાણ છે, એ અચૂક છે. જેને વાગે તે વિંધાયા વિના ન રહે. એ વચન જેના દિલમાં પેસે ત્યાં પ્રકાશના દીવડા પ્રગટે!'

આજનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરતાં એટલું જ કહું કે सत्यवादी भवेत् वक्ता। સાચો વક્તા તે છે કે જેની વાણીમાંથી સત્યનો પ્રકાશ ઝરે છે! Not only with our lips, but in our lives—એકલા હોઠમાંથી નીકળતા શબ્દોથી નહિ, પણ આપણા જીવનમાંથી પ્રગટતા સત્યના તેજથી આપણી વાણીને રંગી સાચા વક્તા બનીએ!

४

દાન

માનવતાના સોપાન અંગે આપણે ત્રણ સોપાનનું વિવેચન કરી ગયા. આજે ચોથા સોપાનનો વિચાર કરવાનો છે. ચિંતકો શબ્દના ઊંડાણમાં કેવું રહસ્ય મૂકે છે તે જુઓ. એ કહે છે કે

ન દાતા અર્થદાનત કેવળ ધન વાપરવા માનથી દાતા નથી બનાતુ અને માત્ર પૈસા ખર્ચવાથી દાતા થઈ શકાતુ હોય તો દાતા મવતિ ના ન વા-દાતા હોય કે ન પણ હોય, આવો ગભીર ભાવ ન કહેન ચિ તકો જાણે છે કે કીર્તિ માટે, ગયેલી પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવવા માટે, પોતાના અપકૃત્યોને દાનના પડદા નીચે ઢાકવા માટે અને કેટલાક પુણ્યથી પાપ ઠેલાય એવા ભાવથી પણ દાન કરનારા છે આવી ભાવના દાન પાછળ રમતી હોય તો એ દાન ન કહેવાય યાદ રાખજો કેવળ પૈસાથી આત્માની એકેય વસ્તુ ખરીદી શકાની નથી, ધનથી ચેતનજ્યોતનુ એક પણ કિરણ પામી શકાતુ નથી ધનથી માન મળશે, સન્માન મળશે, પૂજા મળશે, પ્રતિષ્ઠા મળશે, કીર્તિ મળશે, અરે! જડ જગતની કદાચ બધી વસ્તુઓ મળશે, પણ આત્મજ્યોતનુ કિરણ ધનથી મળવુ મુશ્કેલ છે એ આત્મજ્યોત મેળવવા માટે ધન સાથે મન પણ જોઈએ

આજકાલ જ્યા ત્યા સમાજમા અપાતા માનપત્રો અને દીવાલો પર ચોટેલી કુ કુમ પત્રિકાઓને જોશો તો લાગશે કે આજ ધનથી કીર્તિ કેટલી સસ્તી મળે છે તેનુ આ પ્રદર્શન છે કેટલીક કુમકુમ પત્રિકાઓ વાચુ છુ ત્યારે તો માથુ શરમથી નીચુ નમી જાય છે મનમા એમ થાય કે આવા મોટા આચાર્યો આવા નાના માણસોને આવા મોટા વિશેષણો આપે છે! આખી જિંદગી સુધી ન કરવાના કામો કરીને થોડા પૈસા એકાદ ઓચ્છવ પાછળ વાપરી નાખ્યા એટલે એમને આવા વિશેષણો આપવાના? આ ગુરુઓ માટે જે વિશેષણો વાપર્યા છે, તેટલા ગુણો તેમનામા હોય તો હુ કહુ છુ કે મોક્ષ એમનાથી જરાય દૂર નથી એમને હવે બીજુ કઈ જ કરવાની જરૂર નથી એ વિશેષણો જોતા તો એ તરી ગયા છે એમ જ લાગે! પણ હુ આપને જ પૂછુ છુ- આ બધા વાપરેલા ઈલકાબો આપને સાચા લાગે છે? જેના માટે

નરરત્ન અને દાનવીર જેવા શબ્દો વપરાયા છે, એને ત્યા એક ભૂખ્યો માનવી જાય તો એને એક ટક પણ પ્રેમથી ભોજન મળે ખરુ?

સભામાથી "ભોજન તો ન મળે પણ ગાળો તો મળે ને!"

તમે પણ ઠીક કહ્યુ શુ મળે? ગાળો? અને એવા માટે વળી આવા વિશેષણો? કેવા દાનવીર ને નરરત્ન! અને આ વિશેષણ આપનારાઓના વિશેષણો જોયા કે? અર્ધો કે ત્રીજો તો એમાજ ભરાઈ જાય છે? આ ઇલકાબો જ એટલા બધા છે કે આમા નામ શોધવા જાઓ તો નામ પણ ન જડે, એટલે એ પણ એટલુ તો જાણે કે આ પદ્વીઓમા આપણુ નામ અટવાઇ જશે એટલા માટે એમણે વાચનારને સગવડ કરી આપી છે, પોતાના નામ બોલ્ડ ટાઇપમા ને બીજા કલરમા છાપ્યા છે! એ જાણે છે કે પદવીઓમા નામ અટવાઇ જવાની સંભાવના છે! અને કેટલીક પત્રિકાઓમા તો વળી ફોટા મૂકાવ્યા છે અને આ ફોટાવાળી પત્રિકાઓમા ગાઠિયા ને ચટણી બધાશે ને ગટરમા સડશે આશાતનાની હદ થઇને! આવાઓને આજે કહેનાર કોણ? આ નિર્નાયકનુ સૈન્ય કયા જશે એ ખબર પડતી નથી અને તો ભય લાગે છે કે કયાક નીચે ન ઉતરી જાય! જેમ એક નૌકામા સો નાવિકો બેઠા હોય અને સૌ પોતાને ઠીક પડે તેમ હલેસા મારે તો નૌકાની જે દશા થાય એવી દશા આજ આ સમાજની છે!

આવી ધમાલમા દાતા શોધ્યાય જડે? આ તો સૌ કીર્તિ માટે લૂટાલૂટ કરવા નીકળેલા બહાદૂરો છે! દાન લેનારા ઊચા સાદે પેલા કાળાબજારિયાઓના વખાણ કરે અને પેલા સમાજને લૂટવાની ધૂનમા પડેલા આ મહાનુભાવોના ગુણગાન ગાય એટલે પરિણામે બ ને–ઓછુ ભણેલા ગુરુઓ અને સમાજને લૂટનારા વહેપારીઓ–સમાજમા માન ને પ્રતિષ્ઠા મેળવી જાય ભોળા લોકો આમા શુ સમજે?

એક સુભાષિત યાદ આવે છે

उष्ट्रकाणां विवाहे तु गर्दभा वेदपाठका ।
परस्पर प्रशसन्ति अहो रूप अहो ध्वनि ॥१॥

ઊંટભાઈના લગ્નમાં ગધ્ધાભાઈ ગોર બન્યા ગોર કહે 'વાહ! ઊંટનું કેવું સુંદર રૂપ છે!' ઊંટ કહે 'વાહ! ગધ્ધાજીનો કેવો મીઠો ધ્વનિ છે!' આવી આ સમાજની દશા છે આવા વાતાવરણમાં ગુપ્તદાન દેનાર દાતા ક્યાંથી પાકે? સાધર્મિકોને ટેકો આપનારા, એમનો હાથ ઝાલી ઉપર ચઢાવનારા અને પોતાના ગરીબભાઈની આર્થિક રીતે પીઠ થાબડનારા આ કારણને લીધે વાતાવરણમાંથી બહુ જ અલ્પ મળવાના આ દાતાઓનો ઘણો પૈસો તો વાજાવાળા, બેન્ડવાળા, પ્રેસવાળા અને રંગબેરંગી મોટી મોટી કુંકુમપત્રિકા છાપવાવાળા ચાવી જાય છે એ દિવસ વાહ, વાહ થાય! અને પછી હવા હવા થઈ જાય! પહેલાના જમાનામાં માણસને પાડવા માટે સ્વર્ગલોકમાંથી મેનકા ને અપ્સરાઓ આવતી, હવે એ નથી આવતી. કારણ કે એમને જોઈ માણસો ગાંડા થઈ જાય! એટલે આજના યુગમાં એ મેનકા ને અપ્સરા કીર્તિ ને પ્રશંસાના રૂપમાં આવે છે, અને માણસોને પાડી દે છે આજ માણસની જરા પ્રશંસા કરો એટલે ફુલાઈને ફુગ્ગો થઈ જવાનો વિદ્વાનો આવાઓને સાચા અર્થમાં દાતા નથી કહેતા ત્યારે દાતા કોણ? दाता भूतहिते रत । પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણમાં જેનું મન રમે છે, તે દાતા દેવાના ઊંડાણમાંથી પ્રગટેલી જીવદયાની ભાવનાવાળો દાતા એટલે જ અભયદાન ઉત્તમ છે, ઉત્કૃષ્ટ છે આવી દાતૃત્વની ભાવના પ્રગટ્યા પછી પોતાના પ્રભાવથી, પોતાના બળથી કે પોતાના અધિકારથી કોઈનેય ભય ન થાય, એની કાળજી રાખે તમારા હાથમાં તો એક સોટી હોય તોય હાથ સીધો ન રહે! કા એ સોટી ઝાડ પર વિંઝાય કા કૂતરાના—

બરડામા પડે, કા કોઈ રસ્તામા જતા ઢોર પર ફરી વળે એક સોટી પણ ન પચાવી શકાય તો બદૂક કે તલવાર તો કઇ રીતે પચાવી શકો? જ્ઞાનીઓ કહે છે સાચા દાતાની આસપાસ તો એવી હવા હોય કે સૌ અભયનો મુક્ત આનન્દ માણતા હોય!

ચૈતન્યદેવનુ નામ તો તમે સાભળ્યુ હશે? માર્ગાનુસારીમા પણ કેવા ગુણો હોય છે તે હુ કહેવા માગુ છુ ચૈતન્યદેવ અને રઘુનાથ શિરોમણિ-બને સહાધ્યાયી અને બને પાછા મિત્ર દોસ્તી એવી કે પુષ્પને પરિમલ જેવી કદી છૂટા ન પડે અથવા એમ કહીએ તો ચાલે કે મિત્ર તો ઢાલ જેવા હોવા જોઇએ.

મિત્તર ઐસા કીજિયે, ઢાલ સરીખા હોય,
સુખમે પીછે પડ રહે, દુખમે આગુ હોય

ખરો મિત્ર ઢાલનુ કામ કરે, સુખમા પાછળ હોય દુખમા ઘા ઝીલવા આગળ હોય તમારા મિત્રો સુખમા ને મહેફિલમા આગળ હોય ને દુખમા ને સકટમા ભાગી જાય! એવા મિત્રો માલ ખાવા હાજર થાય, માર વખતે અદૃશ્ય થાય એટલે મિત્રોને પણ ચૂટવા પડે છે જેને તેને મિત્ર ન કરાય

રઘુનાથે ન્યાયશાસ્ત્ર પર એક સુદર ટીકા લખી અને ચૈતન્ય દેવને બતાવી એણે મિત્રના કાર્યની પ્રશસા કરતા કહ્યુ 'અદ્દ્ભુત' છે આથી રઘુનાથ મનમા મલકાયા એને થયુ આ ટીકા મને જગતમા પ્રખ્યાત બનાવશે, મારી કીર્તિ ભારતભરમા ફેલાશે તે અરસામા ચૈતન્યદેવ પણ ન્યાય પર ટીકા લખતા હતા એમની ભાવના ખ્યાતિ મેળવવાની ન હતી, એમને પ્રશસાની ય પડી ન હતી, એ તો કર્તવ્યબુદ્ધિથી લખ્યે જતા હતા એક દિવસની સાજે, રઘુનાથ ચૈતન્યને ઘેર આવ્યા ત્યારે તે ટીકા લખી રહ્યા હતા રઘુએ પૂછ્યુ 'મિત્ર, શુ લખો છો?' સહૃદયી ચૈતન્યે ન્યાયના પાના મિત્રના હાથમા આપતા કહ્યુ 'આપણી પૂર્વે

થયેલા વિદ્વાનોએ વાવેલા વિદ્યાના વૃક્ષના ફળ આપણે ખાધા તો આપણે પણ થોડા બીજ વાવતા જઇએ કે જે આવતી કાલની પેઢીને ખાવા કામ લાગે ’

રઘુનાથ જેમ જેમ એક પછી એક લીટી વાચતા ગયા તેમ તેમ એમનો જીવ અધ્ધર ચડતો ગયો એમના મુખની લાલી ઊડી ગઇ મો સફેદ પૂણી જેવુ થઈ ગયુ ચિતામગ્ન રઘુનાથને જોઇ એણે પૂછયુ ‘કેમ? આટલો ઊંડા વિચારમા ઊતરી ગયો?’ સ્વસ્થ થતા રઘુનાથે કહ્યુ હવે મારી ટીકાને તો કૂતરાય નહિ સૂંઘે! તારી આ પાંડિત્યપૂર્ણ ટીકા આગળ મારી ટીકા શુ હિસાબમા? હુ માનતો હતો કે મારી ટીકાથી હુ ખ્યાતનામ થઈશ પણ આ જોતા લાગે છે કે એ એક કલ્પના જ હતી મિત્ર! તુ આ ગ્રન્થથી અમર બની જઇશ” એમ કહી પોતાના શ્રમને વિફળ જતો જોઇ, રઘુનાથે એક ઊંડો નિઃશ્વાસ મૂકયો

ચૈતન્યને વિચાર આવ્યો અમર તો કોણ થયુ છે? નામ તેનો નાશ છે મે આ પ્રયત્ન કલ્યાણ માટે કર્તવ્યબુદ્ધિથી કર્યો છે પણ મારા જ મિત્રની કીર્તિને એ હણતો હોય, એને જ એ ભયજનક દેખાતો હોય તો મારે આ પ્રયત્ન ન કરવો

એક પૂર્ણિમાની રાતે બન્ને મિત્રો જલવિહાર કરવા નીકળ્યા હતા હોડી સરિતાની છાતી પર રમી રહી હતી બન્ને વાતોએ વળ્યા એટલામા ચૈતન્યે બગલમાથી એક પોથી કાઢી જાણે પોતાના નાજુક હૈયાને, જળમા પધરાવતો ન હોય એ રીતે ગ્રન્થ પાણીમા પધરાવી દીધો! રઘુનાથે પૂછયુ ‘મિત્ર! આ શુ કર્યુ?’ કરુણાર્દ્ર સ્મિત કરી ચૈતન્યદેવે કહ્યુ ‘જે ગ્રન્થ મારા

મિત્રના કીર્તિચંદ્રને રાહુ બની ગળી જતો હોય તે શા કામનો ? રઘુ ! આપણે તો બાળગોઠિયા તું જાણે છે કે હું સૌના ભલાની ભાવનામાં રમું છું અને મિત્રનું જ ભલું ન કરી શકું તો બીજાનું ભલું તો હું શું કરી શકું ? જે ગ્રન્થે તારા દિલ પર ઘા કર્યો એ ગ્રંથનો મે પાણીમાં ઘા કર્યો '

અર્પણના આ દૃશ્ય પર પૂનમનો ચાંદ ચાંદની વર્ષાવી રહ્યો હતો આંખમાં આવેલા આંસુને લૂછતા રઘુનાથે કહ્યું 'મિત્ર, તે તો જુલમ કર્યો તારો વર્ષોનો શ્રમ પાણીમાં ગયો પણ તારી આ જગતવ્યાપી કીર્તિ ?'

'રઘુ ! કીર્તિની ખાખને જે શરીરે ચોળી જાણે તે જ કંઈક કરી શકે કીર્તિનો મોહ છોડ્યા વિના કલ્યાણ નથી મારી કીર્તિ કોઈના ય માટે ભયરૂપ હોય તો એ કીર્તિથી સર્યું !' આ સાંભળી રઘુનાથ એના ચરણોમાં ઢળી પડ્યા 'ચૈતન્યદેવ ! તે જ ખરું મેળવ્યું મેં તો કેવળ ટીકાઓ જ કરી છે અમે પૂજાઇશું તમે અણુપ્રિછ્યા રહેશો, પણ પૂજનારા તળિયે જશે અને અણુપ્રિછ્યા તરી જશે '

આ પ્રસંગ આપણને ક્ષણભર વિચાર કરતા કરી મૂકે છે આપણે આપણા વર્તમાન જીવન સાથે આ પ્રસંગને સરખાવીએ તો આપણું જીવન કેવું વામણું લાગે ? આપણે જ્યાં જઈએ ત્યાં ભય જ ઊભો કરીએ છીએ આપણી વાણીમાં અભય નથી, આપણા વર્તનમાં અભય નથી, આપણા હૈયામાં અભય નથી ચારે બાજુ ભયનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું છે આપણા સમાગમમાં આવનાર આપણાથી ભય રાખે અને સામાના સમાગમમાં જતાં આપણે ભય રાખીએ આ રીતે અરસપરસ ભય ને અવિશ્વાસ

ઊભા થયાં છે ખરી રીતે આ ભય હોવો ન જોઇએ પ્રાણી અને માનવી વચ્ચે તો અભય અને વિશ્વાસ હોવો જોઇએ!

ભગવાનનાં ઘણુા વિશેષણોમા એક વિશેષણ છે—અભયદ્દાતા કેવુ સુદર છે આ વિશેષણ! ભગવાન અભયના દેનારા છે. દુશ્મનનેય ભગવાન તરફથી ભય નહિ ક્રૂર પ્રાણી પણ ભગવાન પાને અભય થઈને આવે એટલે ભગવાન સાચા અર્થમા દાતા છે આપણે એમના જ ભક્ત છીએ, પણ આપણે દાતા નહિ, પણ ખાતા જેનુ મળે તેનુ ખાધે જ જઇએ

ભગવાન બધુ ય જાણે છે શુ કર્યું, શુ કરે છે ને શુ કરશે બધુ ય જાણવા છતા એનાથી ભય નહિ ખૂન કરીને ગયેલો ખૂની પણ દયા માટે પ્રભુ પાસે જાય તો પ્રભુ સભા વચ્ચે એમ ન કહે કે 'અલ્યા ખૂની! તુ અહીં કેમ આવ્યો?' એ કરુણાસાગર તો એના ઉપર પણ ક્ષમા અને અભયની દષ્ટિ જ નાખવાના એટલે પાપી પણ એમની પાસે ભય વિના જઈ શકે છે.

જ્યારે તમારી દશા કેવી છે? કોઇની જરા સરખી ય વાત જાણતા હો તો દમ મારતા ફરો કટી દઇશ હો, હુ તારુ બધુ ય જાણુ છુ તારી ચોટી મારા હાથમા છે, એમ કહેતા જાઓ ને તમારો સ્વાર્થ એમની પાસેથી કઢાવતા જાઓ તલવાર જેવી તીખી વાણી હોય, ખાબોચિયા જેવુ ક્ષુદ્ર દૈન્ય હોય, કાગડા જેવી દોષગવેષક દષ્ટિ હોય અને શિયાળ જેવી સ્વાર્થસાધુ બુદ્ધિ હોય એવા માણસો અભયદાનને જીવનમા કઈ રીતે લાવી શકે? એવા માણસનુ મન પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણમા રમે એમ તમને લાગે છે? એવા માણસો માટે તો એમ જ કહેવાય કે બીજાનુ ભલુ ન કરે તો કાઇ નહિ પણ કોઇનુ બૂરુ ન કરે તો ય સારુ!

અભય માટે જોઇએ અર્પણનું શૌર્ય, ધર્મભાવથી તરબોળ હૃદય, નિર્ભય સત્યમિત વક્તવ્ય, અને હૈયાની ઉત્કટ ઉદારતા– આ ગુણો આવે ત્યારે માણસ દાતા બને છે જેણે સાચા દાનનો ઇતિહાસ સર્જ્યો છે, તે આવા ગુણવાળા હતા એટલે જ આ સુભાષિતમા કહેવામા આવ્યુ છે કે આવા પ્રકારના દાતા હોય કે ન પણ હોય ! નહિ તો ભાવ વિના પૈસા વેરનાર દાતાઓની કયા ખોટ છે ? સામાન્ય રીતે ધન વાપરનારા ઘણા મળશે પણ આવા જગતકલ્યાણમા રાચનારા, સૌના ભલામા ખુશ થનારા બહુ ઓછા હશે જીવનશિલ્પીઓની ઇચ્છા આપણને સાચા અર્થમા દાતા બનાવવાની છે મારી નજર અત્યારે ઘડિયાળ પર જાય છે એ કહે છે કે સમયની મર્યાદા થઇ ગઈ છે હવે હુ મારા વિષયને વધારે ન લબાવતા એટલુ જ કહીશ

સૌનુ કલ્યાણ થાઓ સૌ એક બીજાના કલ્યાણમા લાગી રહો સૌના દોષ નષ્ટ થાઓ અને જીવ માત્ર સુખની દુનિયામા સફર કરો આ પવિત્ર ભાવનાની નૌકામા આપણે આપણી જીવન યાત્રા વ્યતીત કરીએ એવી શુભેચ્છા

આદર્શ શિક્ષક

પી આર ટ્રેનીંગ કોલેજના આચાર્ય શ્રી શિવલાલ મેઘરામ શુકલના આગ્રહથી કોલેજના ખંડમાં અભ્યાસ વર્ગને કરેલ ઉદ્બોધનમાંની કેટલીક કણિકાઓ

जहा खरो चदणभारवाही
भारस्स भागी न हु चदणस्स ।
एव खु नाणी चरणेण हीणो
नाणस्स भागी न हु सुग्गईए ॥

—ઉપદેશમાળા

જેવી રીતે ચ ંદનના લાકડાને ઉપાડીને જનાર ગધેડાને એનો ભાર મળે છે પણ ચ ંનની સુવાસ કે શીતળતા મળતી નથી, તેમ સદ્આચરણ વિના માત્ર જ્ઞાનને ધારણ કરનારને પણ જ્ઞાનનો ભાર મળે છે પણ સદ્ગતિ–ઊર્ધ્વગતિ નથી મળતી !

આદર્શ શિક્ષક

આજે આપણે 'આદર્શ શિક્ષક' તરીકે વિચાર કરવાનો છે આપણા પ્રત્યેકના હૃદયમા જે જે ભાવનાઓ જાગે છે, જે જે ઊર્મિઓ દિવ્ય જીવનના સર્જન માટે ઝખના સેવે છે, તેનો પડઘો પડે છે અને અતે તે કાર્યમા આકાર પામે છે આદર્શ એટલે અરિસો આરસામા આપણુ મુખ જોઇ શકાય, પરતુ જો એ આરસો ગદો, મલિન કે ડાઘાવાળો હોય તો તેમાં આપણુ પ્રતિબિબ સ્પષ્ટ દેખાતુ નથી પ્રતિબિબને સ્વચ્છ અને નિર્મળ અરિસો જ ઝીલી શકે એ પ્રમાણે આપણુ જીવન પણ પવિત્ર, સ્વચ્છ અને નિષ્કલક હોવુ જોઇએ કોઇ પણ માણુસ આપણુ જીવન તપાસે તો તેને આપણામા કાઇ ઊણપ દેખાવી ન જોઇએ આપણા જીવનમાથી એને પ્રકાશ મળવો જોઇએ અને એનાથી એનુ જીવન પ્રકાશમય બની જવુ જોઇએ આપણા જીવનમાથી સાફ તત્વો એને મળવા જોઇએ નબળા નહિ

ભવિષ્યના નાગરિકો તૈયાર કરનારા શિક્ષકોનુ જીવન આ દૃષ્ટિએ પવિત્ર અને નિષ્કલક હોવુ જોઈએ લોગફેલોએ કહ્યુ છે કે-

'Lives of great men all remind us,
We can make our lives sublime,
And, departing leave behind us
Footprints on the sands of time '

મોટા માણુસોની જિદગી જીવનની મહત્તાને સભારી આપે છે કે જેથી આપણે આપણા જીવનને ઊર્ધ્વગામી બનાવી

શકીએ અને આ જગતમાથી વિદાય લેતી વખતે કાળની રેતી પર આપણા શુભ કાર્યોની પગલીઓ મૂકતા જઇએ કે જેને આધારે ભૂલા પડેલા પણ આપણા બધુઓ જીવન-પથમા હિમ્મત પૂર્વક આગળ વધી શકે એવા મોટા માણસના પગલે જઇશુ તો આ ભવસાગરના વમળમા ભૂલા પડના માર્ગ મળશે આ જીવન અતિ ગૂઢ છે જીવન સહેલાઇથી જીવી જવાય એવુ નથી અનેક મુશ્કેલીઓ, આપીવૂટી અને દુખની ટાડી ખીણો ઓળગવી પડશે અને તે વખતે આદર્શોનુ ભાથુ આપણી પાસે હશે તો જ આ જીવનપથને વગાવી શકાશે

દરેક માણસે પોતાના આદર્શો નક્કી કરી લેવા જોઇએ-અને એ જ કામ લાગશે આપણે બધા ભીત ઉપર સૂત્રો લખીએ છીએ, પણ એ સૂત્રનુ રહસ્ય જીવનમા ઉતારવુ જોઇએ જેમ એન્જિનની પાછળ ડબ્બો દોડી આવે છે તેમ આપણા જીવન રૂપી ડબ્બાને આદર્શરૂપી એન્જિન લગાડવુ જરૂરી છે કે જેથી જીવનમા વેગ આવે અને એ પ્રગતિ કરે

એક ઠેકાણે કહ્યુ છે કે સત્ય એ તો પ્રકાશ છે દશ હજાર વરસનુ અધારુ હોય છતા ત્યા જો એક દીવાસળી સળગાવવામા આવે તો તત્કાળ અધકાર દૂર થઇ જાય છે વ્રત એ પણ પ્રકાશ છે એ આવે તો જ સ્વચ્છતાનુ અધારુ જાય આ પ્રકાશના આગમનથી આપણામાથી દાનવતા નાશ પામશે અને માનવતા આવશે, કારણ કે માનવી દિવ્ય ચેતનાવત પ્રાણી છે એણે પોતાના જીવનમાથી માનવતાની હવા પેદા કરવી જોઇએ

અત્યારે જે શિક્ષણ અપાઈ રહ્યુ છે, તે કેટલેક અશે જગતને છેતરનારુ છે-લૂટનારુ છે ચોરી કરનારી વૃત્તિ કેળવે એવુ છે મનુષ્ય જેમ વધારે ભણેલો તેમ તે વધુ પ્રપચી અને કાવાદાવાવાળો બને છે આજના કેટલાક વકીલો, બૅરિસ્ટરો અને ન્યાયાધીશોને

બોલે તે કહે છે કે ચોરી કરીને આવો કે ખૂન કરીને આવો, પણ સાથે નાણાની કોથળી લેતા આવો તમારો બચાવ કરવા બેઠા જ છીએ શુ આ જીવન છે?

ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ કહ્યુ છે કે–જેમ ગધેડો ચદનનાં લાકડા ઉપાડી જતો હોય તો તેને કાઇ સુગધ મળતી નથી, પણ ભાર જ મળે છે તેમ સદાચાર વિના માત્ર જ્ઞાનનો બોજ ઉપાડીને ફરનાર પણ એક પ્રકારનો ગધેડો જ છે આપણાં પાને જે જ્ઞાન છે તેનો સદુપયોગ ન કરીએ તો તે આપણને અને જગતના લોકોને શા કામનુ? કરોળિયો અન્ય જીવને ફસાવવા માટે જાળ રચે છે, માખી કે બીજા જતુને તેમા ફસાવે છે પણ છેવટે પોતે પણ એમા જ ફસાઇ જાય છે આજનુ શિક્ષણ પણ એની જેમ ફસાવે એવુ છે ને? "सा विद्या या विमुक्तये" આ સૂત્ર જે સામી દીવાલ ઉપર છે તેને તમે તમારા દિલનાં દીવાલ ઉપર કોતરો

જે કેળવણી માણસને એવો બનાવે કે તે બીજાના ઉપર ભાર મૂકીને જીવે, તે કેળવણી પણ નથી અને તે લેનાર કેળવાયેલો માણસ પણ નથી જીવનમા ઓછામા ઓછી જરૂરિયાત રાખો, સાદુ જીવન જીવો, ઉચા વિચાર રાખો, સાદો ખોરાક લો અને ઉચ્ચ જીવન બનાવો એમ જે શિખવાડે તેનુ નામ જ તાલીમ એ કહે છે કે મગજદ્વારા નહિ પણ જીવનદ્વારા જીવન જીવતા શીખો

આ યત્રયુગમા તો મગજને પણ તસ્દી ન આપવી પડે એવા યત્રો શોધાયા છે યત્ર ઉપર હજારો રકમના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર થાય છે એવા યત્રયુગમા આપણે પ્રજાને શ્રમનુ મહત્ત્વ સમજાવવાનુ છે આ કામ સહેલુ નથી, કઠિન છે, પણ આ કઠિન કાર્ય કર્યા વિના આપણો આરો નથી,

આપણને શાન્તિ પણ નથી માણસ પોતાના પગ ઉપર ઊભો રહેતા શીખે, એ જ પાયાની કેળવણી કે જે કોઈના આધાર વિના જીવી શકે અંગ્રેજી કેળવણી તો વેલ જેવી છે તેને ઝાડનો ટેકો જોઈએ, પરંતુ બુનિયાદી કેળવણી તો વડના ઝાડ જેવી છે તેને ટેકાની જરૂર નથી તે અન્યને છાયડો આપે છે, પક્ષીઓ તથા માનવોને વિશ્રામ આપે છે

આત્માની જરૂરિયાત જેમ જ્ઞાન, સયમ અને તપ છે, તેમ આપણા જીવનની મુખ્ય જરૂરિયાત ત્રણ છે અન્ન, વસ્ત્ર અને ઓરડો એ સિવાય તમામ જરૂરિયાત વધારાની છે, બોજારૂપ છે, માટે જીવનમા જે ખોટી જરૂરિયાત દેખાય છે તેને પોષણ ન આપો. તેને વધારો નહિ આપણી જરૂરિયાત ઘટાડો

હાતિમતાઈએ મિજબાની આપી. તેમા આખુ ગામ આવ્યુ પણ એક કઠિયારો ન આવ્યો સાજે કઠિયારો તેને મળ્યો ત્યારે તેને હાતિમતાઇએ પૂછ્યુ 'કેમ ભાઈ, આખુ ગામ જમવા આવ્યુ તોય તમે ન આવ્યા?' તેણે કહ્યુ 'જેના બાહુ સલામત છે, તેણે હાતિમતાઇને ત્યા શુ કામ જવુ જોઇએ?' એ પછી હાતિમતાઇને કોઇએ પૂછ્યુ 'દાતા કોણ?' ત્યારે એણે ઉત્તર વાળ્યો 'કઠિયારો' કારણ કે જેને પોતાને માટે બીજાની પાસે હાથ ધરવો પડતો નથી તે જ શ્રેષ્ઠ દાતા જે માણસને બીજાની વસ્તુ લેવાની જરૂર પડે તે પરાવલબી છે જે સ્વાવલબી છે તે કોઇને લૂટતો નથી એને કોઇનીય સ્પૃહા નથી આ પ્રકારનુ જીવન જીવનાર કોઇની પણ સામે અણનમ મસ્તકે ઊભો રહી શકે છે સાદુ જીવન જીવનારો નિષ્કલક હોય છે એવુ જીવન જીવીએ તો આભને આંબે એવુ ઉન્નત માથુ રાખી શકીએ મહાત્મા આનંદઘનજી કહે છે કે જેમ કૂતરો આશા ધારણ કરીને ઘેર ઘેર ભટકે છે, તેમ વધારે જરૂરિયાતવાળો

પણ ભટકતો હોય છે, પરંતુ સ્વાવલંબી કોઈના ઘેર જતો નથી

પહેલા ગામડાના લોકો પોતાના બાળકોને શિક્ષણ અપાવતા તેના બદલામા શિક્ષણ આપનારને માધુકરી આપતા પણ તેનુ સ્થાન સમાજમા ગુરુ સ્થાન હતુ આજ તો પ્રોફેસરો પણ પતુજી ગણાય છે તે વખતે શિક્ષણ આપનાર વ્યક્તિ નિસ્પૃહી હતી આજે તો ગામડે-ગામડે અને શહેરે-શહેરમા સ્કૂલ, કોલેજમા શિક્ષણ અપાઈ રહ્યુ છે, પણ તે ભાડૂતી આ શિક્ષણ ભાડૂતી ધાવમાતા બાળકને રમાડે એવુ છે એમા સ્નેહ નથી, વાત્સલ્ય નથી, મમતા નથી, માત્ર બદલો લેવાની જ ભાવના છે વધારે લેવુ છે ને થોડુ આપવુ છે અહી અત્યારે યુરોપમાથી થોડી બહેનો ભારતમા આવી છે તેઓ અહી રહીને ભારતના કુટુંબજીવનનો અનુભવ લે છે અને અહી ના કુટુંબજીવનનો ખ્યાલ મેળવે છે તેઓ મને મળવા આવ્યા ત્યારે કહે કે 'યુરોપમા તો વૃદ્ધો માટે અલાયદા મકાનો તૈયાર હોય છે ત્યા તેમને રાખવામા આવે છે' આ વાત કેવી વિચિત્ર લાગે છે! માણસમા જ્યા સુધી રસકસ રહે, ત્યા સુધી તેને ચૂસી લઇ પછી તેને ઓલ્ડ હાઉસમા (Old house) મોકલી આપવો? કેવી ખોટી ભાવના! સાચુ શિક્ષણ નહિ આવે તો મને લાગે છે કે ભારતમા પણ કદાચ એવો વખત આવે!

આણંદના વલ્લભવિદ્યાનગરમા મારે એક ભાઇ સાથે વાત ચીત થઈ તે ભાઇએ કહ્યુ 'ઇશ્વર કેમ દેખાતો નથી?' આ પ્રશ્ન સાભળી મને એક ચિન્તકે આપેલો ઉત્તર યાદ આવ્યો પછી મે કહ્યુ, 'તમે આ કાગળ ઉપર ઇશ્વર શબ્દ લખો' પછી મે કહ્યુ 'આના ઉપર એક રૂપિયો મૂકો,' અને એણે ખિસ્સા માથી રૂપિયો કાઢ્યો અને એના ઉપર મૂકયો મે પૂછયુ 'હવે ઇશ્વર કયા છે?' એણે કહ્યુ 'ઇશ્વર રૂપિયા નીચે દટાઇ ગયો છે"

બસ આ જ વાત છે ઈશ્વર-પરમાત્મા ધન નીચે દબાઈ ગયો છે આજ રીતે પૈસાની નીચે જેમ ભગવાન દબાઈ ગયા તેમ કેળવણી નીચે માણસ દટાઈ ગયો છે આજે સમાજમા સૌ કોઈ પૈસા પાછળ પડયા છે જેની પાસે પૈસા વધારે હોય તેને સમજમા વધારે માન મળે છે આવા ધનલોભી કરતા પશુ વધારે સારા તે પોતાના જીવન સુધી મૌનપણે સેવા બજાવે છે અને મર્યા પછી પણ તેના ચામડા, શીગડા, હાડકા વગેરેથી કાઈક આપતા જાય છે માણસનુ શુ કામ લાગે છે!

શિક્ષકો આધુનિક ભારતના ઘડવૈયા છે તેના પર સૌએ મીટ માડી છે તેની પાસે જે બાળકો શિક્ષણ કે સસ્કાર મેળવવા આવે છે તેઓને એવુ શિક્ષણ આપવુ જોઈએ કે શિક્ષણ લેનારને થાય કે જેમ આપણા શિક્ષક જીવન જીવી ગયા, તેમ અમે પણ અમારુ જીવન વિતાવીએ શિક્ષકે ધૂળમાથી માનવ બનાવવાનો છે

એક વખત કોઈએ માટીના ઘડાને પૂછયુ, 'ઘડા, તારી કિમત કેટલી?' જવાબ મળ્યો ? 'બે આના' 'બસ, બે જ આના?' 'હા, બે આના' ઘડો કહેવા લાગ્યો 'મારી કિમત બે જ આના કેમ છે તે સાભળો પ્રથમ હુ ઢેફુ હતુ (ઢેફુ નાન્યતર જાતિ) કુભાર મને ગધેડા પર નાખી પોતાને ઘેર લઈ ગયો ત્યા હુ માટી બની (નારી જાતિ) કુભારે મને ખૂદી પિડ બનાવી ચાક પર મૂકયો મે ખુબ ઘુમરી લીધી એટલે મારો આકાર થયો કેટલોક ભાગ તેમાથી કાપી નાખી મને તડકામા મૂકયો. હુ પુરુષ બ યો (ઘડો) કુભારે મને અગ્નિમા નાખ્યો ત્યા જે કાચા ઘડા હતા તે ફૂટી ગયા અને ફૂટયા તેના ઠીકરા થયા, ઠીકરા શુ કામ લાગે છે તે તમે જાણો છો? કચરો ઉલેચવા. તેમ જે કાચા માણસ છે તેની પણ એ જ દશા થાય હવે બાકીના

જે સાંગોપાંગ રહ્યા તેમને કુભાર લઈ આવ્યો અને રસ્તા પર પ્રદર્શન ભર્યું તેને બહેનો કાંઈ એમ ને એમ લે છે? લેતાં પહેલા ટકોરો લગાવે છે ટકોરામાં હું પાસ થયો તો મારી કિંમત થઈ મૂલ્ય ભલે બે આના છે પણ મારું સ્થાન કયાં છે? સ્ત્રીના માથા ઉપર, સૌથી ઊંચે'

આ વાત કહીને હું એ કહેવા માગું છું કે જે આદર્શ શિક્ષક હશે તે ઊંચે સ્થાને બિરાજશે, નહિ તો ઠીકરા તો છે જ

જીવનશિક્ષણ

[અમદાવાદ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂ૦ વીસાશ્રીમાળી શ્રાવકની જ્ઞાતિ કેળવણી ટ્રસ્ટફંડ તરફથી તા ૮-૧-૫૬ ના વિદ્યાર્થીઓની જૈનવાડીમા 'જીવનશિક્ષણ'-પર આપેલ પ્રવચન]

माता वैरी पिता शत्रु', येन बालो न पाठयते ।
न शोभते सभामध्ये, हसमध्ये बको यथा ॥

જેણે પોતાના સતાનને જીવનશિક્ષણ આપ્યુ નથી તે માતા વૈરી છે અને પિતા શત્રુ છે

હંસોની સભામા જેમ કાગડો શોભતો નથી તેમ જીવનશિક્ષણને નહિ પામેલ સતાન પણ એવી સભામા શોભતુ નથી

આજના મારા પ્રવચનનો પ્રારંભ હું એક પ્રસંગકથાથી કરીશ. થોડા વર્ષો પહેલાની વાત છે એક વૃદ્ધ રસ્તાની એક બાજુ આંબો રોપી રહ્યો હતો ત્યાં થઇને બે યુવાનો પસાર થયા એમણે જોયું કે પોણોસો વર્ષનો વૃદ્ધ વૃક્ષ રોપી રહ્યો છે એમને હસવું આવ્યું એમણે કહ્યું, "ડોસા, તમને આ શી માયા લાગી છે? આજ વાવો છો તે વૃક્ષ ઊગશે ક્યારે અને એના ફળ તમે ખાશો ક્યારે?" વૃધ્ધે નમણું હસીને જે ઉત્તર આપ્યો તે તો હૃદયમાં સદા કોતરી રાખવા જેવો છે "ભાઈ, માર્ગની બન્ને બાજુએ ઊભેલા વૃક્ષો આપણા પૂર્વજોએ વાવ્યા, તો એની છાયા અને એના ફળનો લાભ આપણને મળ્યો હવે આજ આપણે વાવીને જઇશું, તો એનો લાભ આવતી કાલની પેઢીને મળશે આપણે ગઈ કાલ પાસેથી કાંઇક લીધું હોય તો આવતી કાલને આપણે કાંઇક આપવું જોઇએ આમ કરવું એ માયા નથી, પણ માનવતા છે"

આ પ્રસંગ આજના પ્રસંગને અનુરૂપ છે સમાજનો આપણા ઉપર ઘણો ઉપકાર છે આપણે જે કેળવણી લીધી છે, તેની પાછળ કેટલાય વૃદ્ધોનો શ્રમ છે, આત્મત્યાગ છે આ ગિરધરભાઈ જેવા વૃદ્ધોને જોઉં છું અને આંબો વાવનાર વૃદ્ધ મને યાદ આવે છે આજે કેળવણી પામેલા, કેળવાયેલા આ કાર્યની પાછળ ભોગ આપનારાઓનો વિચાર કરી પોતે ભોગ ન આપે તો કેળવણી લાજે નહિ? ઇમારતનો આધાર એના રંગ-રોગાનથી નથી, પણ એના પાયામાં પૂરાયેલા પથ્થર, ચુના અને ઇટથી છે ઇમારતની મજબૂતાઇ જેમ પાયાને આભારી છે તેમ આપણી ઉન્નતિ આજ સુધી આ પ્રવૃત્તિ પાછળ જેણે ભોગ આપ્યો છે તેને આભારી છે આંબો રોપનાર તેના ફળની આશા વિના તેની ભાવી પેઢીના ભલા માટે વાવે છે, તેમ આપણે પણ ભાવી પેઢીના ભલા માટે

કાઈક કરવુ જોઇએ, તો જ સમાજ ઉત્કર્ષને માર્ગે આગળ વધે. એક જ્યોતનો પ્રકાશ બીજાને આપતા જવુ કે જેથી એ જ્યોતની પરપરા અખંડ રહે

આજે હુ જોઈ રહ્યો છુ કે જ્ઞાતિમા જ નહિ, સમાજ, દેશ કે રાજ્યમા—જ્યા જુઓ ત્યાં વૃદ્ધો યુવાનોની અદાથી કામ કરી રહ્યા છે જવાહરલાલજી અને વિનોબાજી યુવાનોને શરમાવે એવા જુસ્સાથી આગળ વધી રહ્યા છે યુવાનોએ એમાથી પ્રોત્સાહન મેળવવુ જોઇએ, એ જ રીતે જ્ઞાનની પરબમાથી જેણે લાભ લીધો હોય તેણે આ કાર્યને આગળ વધારવા પોતાનો હિસ્સો આપતા આગળ વધવુ જોઇએ એનુ નામ જ સાચો વારસો છે

સિહ જોઇએ, ઘેટા નહિ!

લોકો આજની કેળવણીને વખોડે છે, વિદ્યાપીઠોને ભાડે છે, પણ ખરી રીતે એ કેળવણી ખરાબ નથી, પણ એમા પેઠેલા દૂષણોએ આ પરિસ્થિતિ ઊભી કરી છે આ દૂષણોને ટાળવા યુવાનોએ કમ્મર કસવી જોઇએ, સસ્કાર અને સયમનુ હવામાન ઊભુ કરવુ જોઇએ

ચારિત્ર એ અમારુ જીવન છે, આશા એ અમારા પ્રાણ છે અને જીવનની સ્વસ્થતા એ અમારુ સર્વસ્વ છે, એમ જ્યારે વિદ્યાર્થીઓને લાગશે ત્યારે તે વખણાશે અને આજે જે કેળવણી વખોડાય છે તે પ્રશસાને પાત્ર બનશે

આટલા આટલા વર્ષોથી તમે આ પ્રવૃત્તિ ચલાવો છો, પણ પ્રથમ કક્ષાએ આવે એવા કેટલા તૈયાર થયા ? જેનુ નામ સાભળીને ગૌરવ આવતુ હોય એનો એક પણ તૈયાર ન થયો હોય તો વિચારવુ ઘટે કે આપણે ત્યાં સિહ તૈયાર થયા છે કે ઘેટા?

પ્રાચીન ભારતની પુણ્યતીર્થ જેવી તક્ષશિલા, નાલંદા અને વલ્લભીની વિદ્યાપીઠોનું સ્મરણ કરતા આપણું હૃદય ગૌરવથી છલકાઈ જાય છે જ્ઞાનના પુંજ અને તેજના ફુવારા જેવા ચારિત્ર્યવાન વિદ્યાર્થીઓથી આપણો દેશ, આપણો ધર્મ, આપણો સમાજ અને આપણો ઇતિહાસ ઉજળો છે ચીનના મહાયાત્રી હ્યુએનશાંગ જેવાને એમનો ઉલ્લેખ, પોતાની સ્મૃતિ-નોંધમા કરવો પડ્યો છે

આજના કેટલાક યુવાનો તો વાળ, કપડા અને બુટની ટાપ ટીપમાથી જ ઊંચા નથી આવતા આવા યુવાનો પણ પ્રથમ કક્ષાએ તો આવતા જ હોય છે પણ શામા ? સિનેમા અને નાટકના નટ-નટીઓની પસંદગી કરવામા ! આમ કહીને હુ મારા યુવાન મિત્રોને ઉતારી નથી પાડતો, હુ તો એમને જાગૃત કરવા માગુ છુ, ચેતવવા માગુ છુ આવતી કાલ ઉપર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ અને આશા છે, કારણ કે આ યુગમા પણ આત્મનર્પણ અને સંયમથી શોભતા કેટલાએ ભણેલા આપણી નજર સમક્ષ છે, જે આપણી શ્રદ્ધા અને આશાના પ્રતીક છે હુ તો એટલુ જ કહુ છુ કે દૂષણોને દૂર કરી કેળવણીને નિષ્કલંકિત બનાવો

જ્ઞાતિવાદમા કેટલાય દુષણો અને દુર્ગુણો પેઠા છે, જેનો ઇતિહાસ લાબો છે છતા એના ફાયદા પણ એટલા જ છે દુષણોને દૂર કરી, આપણે એ દ્વારા લાભ ઉઠાવવાનો છે આજે વિદ્યાર્થીઓને છ માસની ફીની આવડી મોટી (લગભગ અડતાલીસ હજાર જેટલી) રકમ અપાય છે અને વિદ્યાર્થીઓને અધ્યયનમા જે સહાયતા મળે તે જ્ઞાતિને આભારી છે હુ તોડવા કરતા જોડવામા માનનારો છુ, એટલે જે છે તેમાથી સારુ લેવાનુ છે અને ખરાબને છોડવાનુ છે

સામાજિક છે, દેશની દૃષ્ટિએ રાષ્ટ્રીય છે અને જીવનની દૃષ્ટિએ વ્યક્તિ છે આ રીતે કોઈપણુ જ્ઞાતિનો એક સસ્કારી અને સયમી માણુસ ધર્મ, સમાજ, દેશ અને જીવનને ગૌરવરૂપ થઈ પડે છે અને એની સસ્કાર છાયા સમગ્ર વર્તુલ ઉપર પડે છે

પણુ વાત સાચી છે આજે આપણી આસપાસની હવામા અમરત્વની ભાવના ક્યા છે? એ ભાવના સાચા ધાર્મિક શિક્ષણુથી લાવી શકાય આધ્યાત્મિક વિચાર વિના એ અમરત્વનો ખ્યાલ કોણુ આપે? આધ્યાત્મિક જ્ઞાન જ જીવનની અસ્મિતા પ્રગટાવી શકે, એટલે દુન્યવી જ્ઞાન સાથે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પણુ મળે એમ આપણે ઇચ્છીએ

હમણા એક ભાઈ બોલ્યા "દાન દેનારા ઘણા છે, પણુ લેવા જનાર નથી" આ વાક્ય શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈએ થોડા દિવસ પહેલા ઉચ્ચાર્યું હતુ એમનો અનુભવ સાચો છે પણુ સાથે સાથે એ પણુ સાચુ છે કે જેવા તેવા તકલાદી કાર્યો ઊભા કરવાથી પૈસા નથી મળતા કાર્ય સાચુ જોઇએ, નક્કર જોઇએ, અને એ કાર્યની પાછળ કાર્ય કરનાર સાચો આત્મા જોઇએ આત્મા સાચો હશે તો સહાયતા એક નહિ તો બીજેથી મળી રહેશે કાર્ય કદી નહિ અટકે

આ પ્રસગે જે એક વાત યાદ આવે છે તે એ છે કે-કેટલાક લક્ષ્મીનદનો પોતાના પસાને વિલાસને માર્ગે વાપરી રહ્યા છે, જેના પાપે સમાજની સસ્કારિતાનો ધ્વસ થઈ રહ્યો છે પૈસો સારે માર્ગે ન વપરાય અને ખરાબ માર્ગે વપરાય, વિલાસને માર્ગે ખરચાય તો જાણુજો કે એ અન્યાય અને માનવ શોષણુમાથી આવેલ છે અને એ જેની પાસે હોય તેનો વિનાશ કર્યા વગર નહિ રહે

તમે જોયુ ને કે રાજાઓના રાજ્ય ગયા, તો આ ખોટી રીતે

આવતો અને એવી રીતે જતો પૈસો નહિ અટકે? આ સિવાય, અહીં સ્મશાનની સામે જ ઈન્કમટેક્ષ ઓફિસ છે એ સૂચવે છે કે દુનિયામા વાપરીને આવો સારા કામમા નહિ વાપરો તો Death Duty અહીં ભરવી પડશે જમાનો કેવો આવ્યો! માણસ શાંતિથી મરી પણ ન શકે! મરતી વખતે ટેક્ષ અને મર્યા પછી પણ ટેક્ષ! પૈસો હાથે ન વાપરવાનુ આ પરિણામ!

બ ગાળામા ભારતેન્દ્ર હરિશ્ચંદ્ર નામના એક ધનપતિ થઇ ગયા એ ઉદારતાપૂર્વક પૈસો વાપરતા એમના સ્વજનો અને મિત્રોએ કહ્યું "તમે પૈસાને પાણીની જેમ કેમ વાપરો છો?" એણે હસીને ઉત્તર આપ્યો "આ સ પત્તિ મારા બાપને અને મારા દાદાને ખાઇ ગઈ મને પણ એ ખાવા માગતી હતી પણ મે વિચાર્યું કે એ મને ખાઈ જાય તે પહેલા હુ જ એને ખાઈ જાઉં'

હુ પણ આપને એ જ સલાહ આપુ કે એ તમને ખાઈ જાય એ પહેલા તમે એને ખાઈ જાઓ એને એમ કરવાથી તમે એક સામા ય સ પત્તિના બીજમાથી મહાન્ સ પત્તિના અમર વૃક્ષને ઊભુ કરશો કે જેને કાળ પણ નહિ ખાઇ શકે

આ સિવાય મારે આપને ખાસ વાત કહેવાની છે કે આવા કાર્યોમા મોટામા મોટુ ભયસ્થાન તે મોટાઇનુ છે એક માણસ કામ કરે ત્યારે બીજો વિચારે કે એ મને કયા પૂછીને કરે છે? કરવા દો એને' હુ પણ જોઉ છુ કે એ કેવી રીતે કરે છે! એમ વિચારી કામ કરનારને સહાયતા આપવાને બદલે એને તોડવા પ્રયત્ન કરે, કા એના કામમા અ તરાય નાખે, અને એ રીતે પોતાની મહત્તા બતાવે.

પણ યાદ રાખજો કે લઘુભરની માણસની અહમ્‌ની તુચ્છતાથી માણસનો વિકાસ નથી થતો પણ વિનાશ થાય છે એકબીજાના પૂરક બનો, એક બીજાને ટેકો આપો અને એકબીજાને આગળ વધારો.

જ્યા સપ છે, ત્યા જપ છે Unity is Strength એક તાતણો હોય તો તૂટી જાય, પણ તાતણાનો સમુદાય હોય તો દોરડુ બને અને તે હાથીને પણ બાધી શકે એક ઈંટ હોય તો તૂટી-ફૂટી જાય, પણ ઈંટો સમુદાયમા ગોઠવાય તો ભવ્ય મકાન બને અને હજારોને આશ્રય આપી શકે ઊનના એક દોરાથી શરીર ઢકાતુ નથી પણ એકબીજામા ગૂથાય છે ત્યારે તે વસ્ત્ર બને છે અને માનવીને ઢાકે છે અને માનવીને શિશિરમા પણ હૂફ આપે છે, તો આપ પણ આવી જાહેર પ્રવૃત્તિઓમા એકબીજાની ત્રુટીઓ ધ્યાનમા ન લેતા ગુણોને ધ્યાનમા લઈ, સપથી સહકારથી કાર્ય કરશો તો જરૂર પ્રગતિ સાધશો અતે આપ સૌને એક જ કહેવાનુ કે અત્તરનુ પૂમડુ જેમ વાતાવરણને સુવાસથી ભરે છે તેમ આપ પણ આપના જીવનને સત્કાર્યોની સુવાસથી ભરો એવી શુભેચ્છા

દિવ્ય દૃષ્ટિ

જૈન ભયન્ટ સોસાયટીમાં ૨૩-૧-૫૫ના દિવસે આપેલું એક વિચારપૂર્ણ પ્રવચન

सर्वत्र सर्वस्य सदा प्रवृत्ति–
र्दुःखस्य नाशाय सुखस्य हेतो
तथापि दु:ख न विनाशमेति
सुख न कस्यापि भवेत स्थिरत्वम् ॥

બધે સૌની રોજની પ્રવૃત્તિ દુઃખના નાશ માટે અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે છે, છતાં દુઃખનો નાશ થતો નથી અને સુખ સદા ટકતું નથી

દિવ્ય દૃષ્ટિ

ભયની છાયા

આજે સર્વત્ર ભય છે ભય વિનાનો માણસ વિરલ દેખાય છે માનવજાત જાણે ભયના સાગરમા ડૂબી રહી છે અને હવામાં પણ ભયનો ફફડાટ છે સુખથી ઘણા કહે છે ' અમારે કોની બીક છે? અમે તો નિર્ભય છીએ' પણ એ તો વાચા બોલે છે હૃદય શુ કહે છે? હૃદય એમ કહી શકે ખરુ કે, મને કોઇનો ય ભય નથી? વાચા જ્યારે અભયની વાણી ઉચ્ચારતી હોય છે ત્યારે પણ હૃદય તો ધ્રૂજતુ હોય છે અને ભયના ઓળા જોતુ હોય છે।

ભોગીને રોગનો ભય છે ભોગ પછી રોજ તો નહિ આવે ને? એ ફફડાટમા ભોગમા પણ શોક દેખાય છે ધનવાનોને ચોરનો ભય છે, ટેકસોનો ભય છે, અગ્નિનો ભય છે, સામ્યવાદનો ભય છે પ્રધાનોને સત્તા ચાલી ન જાય તેનો ભય છે વિદ્વાનને પરાજયનો ભય છે ગુણવાનને દુર્જનોનો ભય છે દેહધારીને મૃત્યુનો ભય છે, ગમે ત્યા જાઓ, ભય જ દેખાય છે હા, વૈરાગ્ય એક એવી વસ્તુ છે, જેને કોઇનો ય ભય નથી વૈરાગી તો મૃત્યુ સામે પણ મોરચો માડી શકે વિરાગ થોડો પણ હૈયામા હોય તો માણસ અભયનો આન દ માણી શકે માણસ આટલો ડરપોક, કાયર અને ભીરુ દેખાય છે એનુ કારણ એ કે એને જડ વસ્તુઓમા આસક્તિ છે એનુ મો સિહ જેવુ છે, પણ હૈયુ શિયાળ જેવુ છે માણસ હૃદયથી સિહ જેવો શૂરો કઈ રીતે થઈ શકે તે વિચારવાનુ છે

કબાટમા વસ્તુ મૂકેલી હોય પણ ચાવી આપણા હાથમા ન હોય તો વસ્તુ જોઇએ ત્યારે ન મળે રસોડામા સુદર વાનગી બનાવેલી હોય, એની સોડમ બહાર આવતી હોય પણ રસોયો તાળુ દઈ ચાવી લઈ બહાર ચાલ્યો ગયો હોય તો વસ્તુ આપણી હોવા છતા અવસરે આપણને મળતી નથી કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા એની ચાવી જોએ

અમરત્વ અભયના ઓરડામા છે પણ અભયની ચાવી જે વીતરાગના છે તે આપણી પાસે નથી વીતરાગતા વિના અભયના દ્વાર કઇ રીતે ખૂલે? આપણે રાગના હાથમા રમી રહ્યા છીએ પરાધીન છીએ સ્વાધીન નથી અને સ્વાધીનતા વિના સુખ સ્વપ્ને ય ક્યાં છે? ધારો કે તમે સેઇફ ડિપોઝિટ-વોલ્ટમા રૂપિયાની થેલીઓ મૂકી છે રૂપિયાની તમારે એકદમ જરૂર પડી ઘેરથી લેવા નીકળ્યા, પણ રસ્તામા હુલ્લડ ફાટી નીકળ્યુ તો સેઇફમા મૂકેલા તમારા રૂપિયા અવસરે તમારે શા કામના? પરાધીનતાના કારણે તમારી વસ્તુ તમારી નથી

આજે આપણે નિર્ભય થઇને ફરીએ છીએ પણ તે અભય આપણો નથી, બીજાને લીધે અભય છીએ જેમ પાકિસ્તાન અમેરિકાના બળ ઉપર કૂદે છે, પણ તે પોતાનુ નથી પારકુ છે, પારકા બળ પર ઝઝુમનાર કાયર છે તેમ લૈયા ને ચોકિદારોથી અભય મેળવનાર-નિર્ભય થઇ ફરનાર-પણ કાયર છે અભય અતરથી બનો એક કવિ કહે છે

પ્રાણ જાવે દેસ તજકે, આજ હી યા ભાગે હી કલ
ન મુઝકો દોષ દો કોઈ કિ થા ડરપોક મરનેકા

જ્યા સુધી અતરમાં ભય છે ત્યા સુધી માણસથી કાઇ જ થઇ શકે નહિ અમરત્વના માર્ગે ડગલુ ભરવુ હોય તો અભય

થવુ જોઇએ આજકાલ રેડિયો પર પણ શ્રી આનંદઘનજીનુ પદ આવે છે

અબ હમ અમર ભયે ન મરેગે

આ મહાન ગીત રેડીયો પર આવે એટલે એમ ન માનતા કે ઘર ઘરમા અમરત્વનુ ગુંજન થઈ ગયુ છે ! આ ગીત હૈયામા ગુંજવુ જોઇએ હૈયામા એ ત્યારે જ ગુંજે કે જ્યારે માણસનુ મન વીતરાગતા તરફ ઢળે

સિંહણનુ દૂધ સુવર્ણના પાત્રમા જ ટકે ઠીકરામા લો તો પાત્ર પણ ફૂટે અને દૂધ પણ જાય લાયકાતવાળા પાત્રમા જ યોગ્ય વસ્તુ ટકે છે

આજ તો જાણે બધા મહાન થઈ ગયા છે બધા જ પોતાની જાતને પાત્ર માને છે પચાસ હજારની મોટરમા બેસીને આવે અને વિરાગની, ત્યાગની, સંયમની વાતો ઊંચા મંચ પરથી લલકારે પોતે મેવા મીઠાઈ ઉડાવે અને લોકોને શકરિયાના લોટનો ઉપયોગ કરવાની અને એક ટંક ભૂખે રહેવાની ભલામણ કરે, આવા આચારહીન વિચારહીન, માણસોનો શંભુ મેળો ભેગો થવાના કારણે જ કેટલીક મહાન સંસ્થાઓની પણ બદનામી થઇ રહી છે થોડા સાચા માણસો જે કરી શકશે તે ખોટા લાખો ભેગા થઇને પણ નહિ કરી શકે

કાચા ઘડામા પાણી ભરીએ તો ઘડો ફૂટે ને પાણી નકામુ જાય માટે એને પાકો થવા દો અગ્નિમા–ભઠીમા તપવા દો પછી ટકોરા મારીને લો એવા પાત્રમા જે વસ્તુ મૂકશો તે દીપી નીકળશે

આ પાત્રતાને પિછાનવા દષ્ટિ જોઇએ આંખ જોઇએ તમે કહેશો કે આંખ તો છે અને તેથી જ તો અમે જોઈ શકીએ

હીએ ' સાચી વાત છે, આપણી પાસે આખ છે, પણ તે ચામડાની છે સત્યને જાણવા માટે તો આત્માની આખ જોઈએ દિવ્ય નયન જોઈએ. મહાત્મા આનદઘનજી ગાય છે

ચર્મ નયને કરી માર્ગ જોતો, ભૂલ્યો સકલ સસાર
જેણે નયને કરી માર્ગ જોઈએ, નયન તે દિવ્ય વિચાર

આત્માની આખ વિના ચામડાની આખથી જીવન પથ શોધનાર માનવી આજ ભૂલ્યો છે માત્ર ચર્મ-નયનથી જ જીવન-પથને શોધનારનો અતે વિનિપાત થાય છે અતર્ની આખ વિનાના માણસની મને એક વાત યાદ આવે છે

અતરનાદ

ભાવનગરમા ' અતરનાદ ' ઉપર મે વ્યાખ્યાન આપેલુ એ વ્યાખ્યાન સાભળ્યા પછી એક પરિચિત ભાઈ મળવા આવ્યા મને કહે ' મહારાજશ્રી આપ અતરનાદને તો માનો છે ને ? એ નાદને અનુસરવુ એ માનવીનો ધર્મ છે ને ?' મે ' હા ' કહી. ત્યારે એ કહે ' મારે પણ અતરમાથી અવાજ આવે છે ' મે પૂછ્યુ ' અવાજ શુ કહે છે ?' એ કહે ' બીજુ પરણવાનુ ' મને જરા આશ્ચર્ય થયુ મે કહ્યુ ' તમે તો પરણેલા છો ને ?' એ કહે ' હા, એ ખરુ પણ બીજી વાર પરણવાનો અવાજ આવે છે. પહેલાની પત્નીમા કાઈ જ નથી. નથી રૂપ નથી જ્ઞાન, નથી ગુણ કે નથી સૌંદર્ય, કાઈ જ નહી '

મારી આ વાતની એમના પર કેટલી અસર થઈ તે હું જાણતો નથી પણ એમણે મારી આગળ તો કબૂલ કર્યું કે એ શેતાનનો અવાજ પણ હોઇ શકે ૮

દિવ્ય દૃષ્ટિનો અભાવ માણસને કેવો બનાવી મૂકે છે!

જીવનમા સયમ હોય, આખમા અવિકાર હોય, ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબૂ હોય અને મનમા મક્કમતા હોય ત્યારે જ દિવ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે અને આવી દિવ્યતાવાળા માનવીના અતરનો અવાજ એ જ અતરનાદ

બિલ્વમગળ સાધુ થયો, પણ એ એની પ્રિયા ચિતામણિને ન ભૂલ્યો એ પ્રત્યેક વસ્તુમા ચિતામણિને જ જોવા લાગ્યો જળમા, સ્થળમા, આકાશમા અને ફૂલમા પણ એને એની પ્રિયા જ દેખાવા લાગી ભગવાનની મૂર્તિમા પણ એ પોતાની પ્રેયસીને જ જોતો એથી એ ત્રાસ્યો એને લાગ્યુ, પોતાની દૃષ્ટિમા પાપ છે, આખો પરવશ છે અને એક દિવસ એણે પોતાની આખો ફોડી નાખી સુરદાસ બન્યો એને અતરની આખો લાધી

આખોમા દિવ્યતા ન હોય તો એ ન કરાવવાનુ પણ કરાવે જે દૃષ્ટિ માણસને હેવાન બનાવે એને તે દૃષ્ટિ કેમ કહેવાય? વિકૃતિ આવે તો પવિત્ર રૂપને પણ એ પાપભાવથી જુએ, કોઈનુ સુખ જોઇ ઈર્ષા કરે, બીજાને આનદી જોઈ બળ્યા કરે, અને પોતે પાપના માર્ગે જાય આખો તો તારે, ખાડો આવે તો બચાવે આખો હોવા છતા ખાડામા પડે તો એના કરતા તો અધની લાકડી સારી આધળો માણસ લાકડીના આધારે ખાડામા પડતો તો બચે ને?

તમે દેખતા છો તમે કોઇની સાથે અથડાઈ પડો તો સામો માણસ શુ કહે? "જુઓ છો કે નહિ?" આધળો હોય અને

કોઈની સાથે અથડાય તો એ ઠપકાને પાત્ર નહિ, ઉલટો દયાને પાત્ર "બાપડો, દેખતો નથી" એમ કહી, એના ઉપર કરુણા આવે પણ તમે દેખતા અથડાઓ તો ગુનેગાર ખરાને? આંખેવાળો માણસ વિકારોના ખાડામા પડે, વિષયો સાથે અથડાઈને આત્માના ચૂરેચૂરા કરી નાખે તો કહેવુ પડે ને કે દૃષ્ટિવાળો હોવા છતા અધ છે આ અધતા ક્યારે જાય? જ્યારે એમા દિવ્યતાના અજન થાય ત્યારે આ અજન અજાયા પછી આપણે આ જીવનમા જે વસ્તુ શોધવા નીકળ્યા છીએ તે વસ્તુ મળતા વાર ન લાગે

આપણા માર્ગદર્શક પણ દિવ્ય દૃષ્ટિવાળા હોવા જોઈએ. તમે અર્થ અને કામમા રચ્યાપચ્યા રહેલા ગુરુઓ પસે માર્ગ-દર્શન માગો તો એ શુ આપે? એજ બાપડા માર્ગ ભૂલ્યા છે ત્યા એ બીજાને શુ ચીંધે? આંધળા નેતાને અનુસરનાર પ્રજા ખાડામા જ પડે ને! ગુરુ ત્યાગી જોઈએ, અર્થ અને કામથી અલિપ્ત જોઈએ નરસિંહ મહેતાએ પણ કહ્યુ છે "કચન અને કામિની, ચોકી આડી સ્વામની." એટલે ગુરુ ચૂટવામા પણ વિવેક જોઈએ એવો વિવેક હોય તો સદ્‌ગુરુને પામી શકીએ અને કુગુરુઓથી બચી શકીએ આજે જગતમા કુગુરુઓનો રાફડો ફાટ્યો છે એટલે ગુરુને પિછાનવા પણ વિવેક જોઈએ

મગજ એક બગીચો

રસ્તા ઉપર થઈને આપણે પસાર થતા હોઈએ તો જે જે વસ્તુઓ આપણા જોવામા આવે તેવી બધી વસ્તુઓ મગજમા ભરી રાખીએ તો આપણુ મગજ એક નકામો કચરો ભરવાની વખાર થઈ જાય અને પરિણામે એમા આ પ્રકાર જતુઓ ભરાઈ જાય આપણુ મગજ વખાર

સત્તુ તો નથી જ, માટે જોયેલી વસ્તુઓમા ગ્રહણ અને ત્યાગનો વિવેક જોઇએ, યોગ્ય વસ્તુનો આદર અને અયોગ્યનો ત્યાગ

માળી જેમ છોડવાઓને રોપે છે અને નકામા છોડવાઓને ઉખેડી નાખીને બગીચાને નયનમનોહર અને સુદર બનાવે છે તેમ આપણા મગજને પણ એક સુદર બગીચો બનાવવો જોઇએ પણ શુ સુદર બગીચો વાતા કર્યેથી બની જાય? આપણે પણ માળીની જેમ સારા વિચારોના છોડવાઓ મગજના કયારામા રોપીએ અને ખરાબને દૂર કરીએ તો એ બને પછી એ સ્થાનમા કેવી શાતિ મળે! કેવો આનદ આવે! કેવી સુર ભિની છોળો ઊછળે! પછી આપણને એ સ્થળમા અશાતિનો અનુભવ થાય ખરો! એ સ્થળમા તો આપણે ઠડા, શાત અને પુલકિત થઈ વિહરવાના પણ આપણે આપણા આ સુદર બગીચા ને નકામા વિચારો ભરી અરણ્યમા ફેરવી નાખ્યો છે, જ્યા એકલા જતા આપણને પોતાને પણ ક્ષોભ થાય છે જાણે ચારે બાજુ ભયના ભણકારા વાગતા ન હોય! જાણે આમથી આવશે કે તેમથી આવશે! આજ આપણુ મગજ સુદર બગીચો મટી ભયાનક અરણ્ય બન્યુ છે, ત્યા ફૂલ અને ખુશબુ નથી પણ કાટા અને કાગડા છે, ત્યા પ્રેમની ખુશ્બો નથી, પણ પાપની બદબો છૂટે છે

માણસમા દિવ્યતા આવે તો એની દૃષ્ટિમા ફેર પડી જાય છે એ સારુ અને ખરાબ પારખી શકે છે

એક દશ્ય

એક ગામ બહાર સરોવરની પાળે એક નવજુવાન સ્ત્રીનુ શબ પડયુ હતુ એના શરીર પર અનેક અલકારો હતા, મુખ

પર શાંતિ હતી જાણે પ્રગાઢ ઊંઘમાં ન હોય એમ એ પડી હતી! આ સુન્દર સ્ત્રીનું શબ જોવા આખું ગામ ભેગું થયું પહેલાં એક ચોરની નજર એના પર પડી એના મનમાં થયું–હું મોડો પડ્યો, જો પહેલાં આવ્યો હોત તો કેવું સારું થાત! આટલાં બધાં અલંકારો મળ્યા હોત તો એ પાંચ વરસની પીડા ટળી જાત"

તે સમયે કામી વિચારી રહ્યો હતો–'શું મત્ત યૌવન છે! જીવની મળી હોત તો જ મારો સફળ થઈ જાત'" દૂર દૂર એક શિયાળ સંતાઈને જોઈ રહ્યું હતું, એ વિચારતું હતું "આ શબને મૂકીને આ લોકો ચાલ્યા જાય તો કેવું સારું! કેટલું મોટું શરીર! સાત દિવસ પેટ ભરીને ખાઉં તોયે ન ખૂટે"

ત્યાં થઈને એક ગુરુ શિષ્ય ચાલ્યા જતા હતા એમણે જોયું અને ગુરુએ પોતાના શિષ્યને કહ્યું "વત્સ! જોયું, જગત કેવું નશ્વર છે! આ યૌવનના વૈભવથી છલકાતો દેહ પણ અણધાર્યો ઢળી પડ્યો! એના હૈયામાં કેટકેટલા કોડ હશે! પણ તે બધા અપૂર્ણ જ રહ્યા પ્રાણી માત્રને અણધારી આ મહાયાત્રા આદરવી પડે છે આ તનનો ગર્વ નકામો છે આ દેહનું અભિમાન ખોટું છે આપણી તંદુરસ્તી છે ત્યાં સુધી સત્યની સાધના કરી લેવી કાળ કોઈનાય પર કૃપા કરવાનો નથી" એમ વિચારો તે ત્યાગને પંથે આગળ વધ્યા

આ ઉપરથી સમજાશે કે વસ્તુ એક જ છે પણ ચારેના દૃષ્ટિબિંદુ જુદાં છે ચાર જણમાંથી સતની આંખમાં દિવ્યતા હોવાને કારણે જે શરીર કામીને કામ તરફ પ્રેરતું હતું તે જ શરીર ત્યાગીને વૈરાગ્ય અને ચિંતનનું પ્રેરણાધામ બન્યું હતું

આપણી દૃષ્ટિ મંગળમય હોવી જોઈએ બિલ્વમંગળની જેમ દૃષ્ટિને ખોવાની જરૂર નથી દૃષ્ટિ ઘણી જ ઉપયોગી વસ્તુ છે

માત્ર એમા દિવ્યતા લાવવાની છે દિવ્યતાવાળી દૃષ્ટિ જગતમા આશીર્વાદ સમાન છે

સવાર જેમ તોફાની ઘોડાને કેળવીને કાબૂમા લે છે, પણ તેને મારી નાખતો નથી, કારણ કે અંતે એ જ ઘોડો કામ આપવાનો છે, તેમ આપણે પણ આપણી સ્વચ્છંદ ઇન્દ્રિયોને કેળવીને સયમમા લાવવાની છે એનો નાશ કરવાની જરૂર નથી નાશ કર્યે નહિ ચાલે. ઇન્દ્રિયો ઘણી જ મહત્ત્વવાળી છે મારુ કહેવુ તો એટલુ જ છે કે એને વશમા રાખો એ વશમા નહિ હોય તો જીવનરથને વાસનાની ખીણમા ખેંચી જશે પછી નીકળવુ મુશ્કેલ થશે એ કાબૂમા હશે તો જ કામ આપશે

આપણી ઇન્દ્રિયો ને મન આખો દિવસ કઈ પ્રવૃતિમા મગ્ન રહે છે! પહેલા એને સારુ ગમે કે ખરાબ? છાપામા પણ કોઇ વિચારકનુ પ્રવચન આવ્યુ તો તમે નહિ વાચો કોઈ ખરાબ સમાચાર હશે તો પહેલા વાચી કાઢશો કોઇ પૂછે કે, 'આ સુદર પ્રવચન મૂકી આ ખરાબ સમાચાર પહેલા કેમ વાચો છો?' તો તમે બચાવમા ઉત્તર શુ આપો? 'ખરાબ જાણી લીધુ હોય તો આપણાથી ખરાબ થાય નહિ માટે!' પણ આ ઉત્તર સાચો છે? એમ નથી કહેતા કે, મારુ મન જ અધોગામી છે એટલે એને આવી વાતો વધારે ગમે છે, આપણે જે બીજામા જોવા પ્રયત્ન કરીએ તે આપણામા છે આપણે જે બીજાની નિન્દા કરીએ છીએ તે આપણા જીવનમા જ બેઠુ છે પ્રસિદ્ધ માનસ-શાસ્ત્રી નીલ કહે છે

'We hate in others what we dislike in ourselves" છાપાઓમા કે વાતોમા માણસ તે જ શોધે છે, જે પોતાનામા છે જે માણસમા સુદર તત્ત્વો હોય તે સારી વસ્તુ તરફ જ

આકર્ષાય. જેનામાં નિર્બળતાઓ છે, તે નિર્બળતાની વાતો જ વાચવાનો એને સારી વાતો કહેશો તોય નહિ ગમે, કારણ કે સુદર ને સાત્વિક વસ્તુ પચાવવાની એનામા શક્તિ જ નથી

મનને વિચારનો ખોરાક જોઇએ છે એ ભૂખ્યુ કદી નહિ જ રહી શકે એને કાઈક તો જોઇશે જ એ સ્વસ્થ હશે તો સુદર ખોરાકને લેશે માદલુ હશે તો ખરાબ વિચારોનો ખોરાક લેશે.

વાસનાનુ ધુમ્મસ

મધરાતે કોઈ દિવસ તમે જાગો છો? જાગો તો શુ વિચાર કરો? ઊઘ કેમ આવતી નથી, એ જ ને? જીવનનો વિચાર કદી આવે છે? આ સુખની આલ્હાદક ચાદની તો પદર દિવસમા પૂરી થશે, પછી શુ? જીવનમા પ્રકાશ ટકી રહે એવુ કાઇ મેળવ્યુ છે? એવુ જો કાઇ જ ન મેળવ્યુ હોય, તો આ જીવનનો અર્થ શુ? સત્ય, પ્રામાણિકતા, બ્રહ્મચર્ય, પોતાના કર્તવ્યોની નિષ્ઠા-આમાથી કાઇ જ મેળવ્યુ ન હોય તો શાશ્વત પ્રકાશ જીવનમા કઇ રીતે આવશે? આવા વિચારો આપણને રાત્રે આવતા નથી ઊઘ ન આવે તો વિચારીએ કે ઊઘ કેમ આવતી નથી? આ તે કાઇ વિચાર છે! પણ માણસને સદ્‌વિચારો જલદી નથી આવતા, કારણ કે એની બુદ્ધિની આસપાસ વાસના અને અજ્ઞાનનુ ધુમ્મસ જામ્યુ છે!

દિવ્ય દૃષ્ટિ

પર્વતની ટોચ પર આપણે ચઢતા હોઈએ ને ઉપર ધુમ્મસ જામ્યુ હોય, ત્યારે સામે આવતી વ્યક્તિને પણ આપણે જોઈ નથી શકતા કેટલીકવાર અથડાઈ પણ પડીએ છીએ ધુમ્મસમા નજીકની વસ્તુ પણ ન દેખાય મધ્યાહ્નનો સૂર્ય તપે ત્યારે ધુમ્મસ ઊડે ને વસ્તુ દેખાય તેમ આપણા જીવનમા

અને જ્ઞાનનો સૂર્ય તપે તો પ્રકાશ આવે અને દેખાય કે જે પરમાત્માને આપણે દૂર માનીએ છીએ તે તો સાવ નજીક છે. પછી સમજાય કે—

હુ મને ઓળખી શકુ તો જ પરમાત્માને ઓળખી શકુ પણ આજ તો હુ પોતાને જ ઓળખતો નથી સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ કેવી થઇ છે એના પર કોઇકે કહેલી એક રમૂજી વાત સાભરે છે

એક શીખ મુસાફરીએ ઉપડયો એણે ફર્સ્ટ ક્લાસની ટિકીટ લીધી અને જીવનમા પહેલવહેલો ફર્સ્ટ ક્લાસના ડબ્બામા બેઠો. થોડીવાર પછી એને હાજત માટે સડાસમા જવાની જરૂર જણાઇ એણે બારણુ ઉઘાડયુ ત્યા સામે જ કાચ હતો એ કાચમા એનુ પ્રતિબિબ પડયુ એને લાગ્યુ કે અદર કોઈ છે એટલે બારણુ બધ કરી એ પોતાની જગ્યા પર બેસી ગયો પાચ દશ મિનિટ કરતા કરતા કલાક થયો પણ કોઇ નીકળે નહિ અદર કોઇ હોય તો નીકળે ને? થોડી વાર એ પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો ત્યા એને ઝોકુ આવી ગયુ પછી જાગ્યો એટલે એને લાગ્યુ કે હવે તો બહાર નીકળી ગયો હશે પાછુ બારણુ ખોલ્યુ તો સામે જ માણસ દેખાયો 'આટલી વારથી આ અદર ભરાઈ બેઠો છે એટલે જરૂર કોઈ બદમાશ હશે' એમ જાણી એણે ટિકિટચેકરને બૂમ પાડી આવનાર પણ આના જેવો જ બુદ્ધિનો જરા દુશ્મન હતો એણે વાત સાભળી પછી બારણુ ઉઘાડયુ તો પોતાના જ જેવો રેલ્વે હેટવાળો માણસ અદર દેખાયો, એણે ઝટ પાછુ બારણુ બધ કરતા કહ્યુ 'યહ અદર તો હમારે સ્ટાફકા આદમી હૈ, ઉનકો હમ કુછ ભી નહી કહ શકતે તુમ બાજુ કે કમ્પાર્ટમેન્ટમે જા સકતે હો '

આ વાત રમૂજી લાગે છે, કેમ? પોતાના જ પ્રતિબિબને કાચમા નહિ ઓળખનાર આ બને મૂર્ખ

લાગે છે ખરું ને? પણ આપણે પણ આપણું સ્વરૂપ કયાં ઓળખીએ છીએ? આપણા પોતાના સ્વભાવનું, પોતાની વૃત્તિઓનું, પોતાના માનસનું આપણને પોતાને જ ભાન નથી બીજાની વૃત્તિઓનો અને વિચારોનો આપણે જેટલો અભ્યાસ કરીએ છીએ, એટલો આપણો પોતાનો અભ્યાસ કયારે કર્યો છે?

આંખમાં મોતિયો આવે તો માણસ પોતાના સ્વજનને પણ ઓળખી શકતો નથી કોઈ કુશળ ડૉક્ટર મળે, મોતિયો ઉતારે અને યોગ્ય ચશ્મા મળે તો એ જોઈ શકે, તેમ માણસની આંખ પર વિકારનો મોતિયો આવ્યો હોય તો એ પોતાના સ્વરૂપને કઈ રીતે જોઈ શકે? સદ્‌ગુરુનો યોગ મળે, એ વિકારના મોતિયાને ઉતારે, જ્ઞાનનું અંજન કરે, દિવ્ય ચક્ષુ મળે, તો સમજાય કે આત્મા માટે દેહ છે દેહ માટે આત્મા નથી જ શરીર માટે વસ્ત્રો છે, વસ્ત્રો માટે દેહ નથી માણસને લાગે કે વસ્ત્રો વિના દેહને ફાયદો થવાનો છે તો એ અવસરે વસ્ત્રને પણ ફગાવી દે છે તેમ જ્યારે આત્માને એમ લાગે કે આ દેહના અર્પણથી આત્માને લાભ છે, તો દેહના અર્પણમાં પણ આત્માને આનંદ આવે આપણે અર્પણનો આખો ઇતિહાસ વાંચીશું તો લાગશે કે અર્પણની પાછળ આવી કોઈ મહાન ને દિવ્ય ભાવના જ કામ કરી રહી હતી આ દૃષ્ટિ આવ્યા પછી માણસ પામર નથી રહેતો એનામાં નવું બળ, નવું તેજ, નવો જુસ્સો આવે છે આ બળ દેહનું નહિ પણ આત્માનું છે

હાથી દેહની અપેક્ષાએ ઘણો બળવાન હોય છે દશ સિંહ ભેગા થાય તોય હાથીના સ્થૂલ બળને ન પહોંચી શકે એટલો હાથી બળવાન હોય, છતાં એક જ સિંહની ગર્જના દશ હાથીને ઢીલા કરી દે છે ઘણીવાર તો એની ત્રાડ સાંભળી હાથી જીવ લઈ નાસે છે, એનું કારણ એ જ કે સિંહની ચેતનામાં પૈરુષ છે

એ હાથીની પ્રચંડતાનો વિચાર જ કરતો નથી એ પોતાના બળ ઉપર મુસ્તાક છે એ પોતાની શક્તિથી સજાગ છે

હાથી બળવાન હોવા છતા હૈયાનો કાયર છે એ સિંહની ગર્જના સાભળતા જ હિમ્મત હારી જાય છે એના શરીરમાથી પરસેવો ઝરવા માડે છે આ તકનો લાભ લઈ સિંહ એના ગડસ્થળ પર કૂદી પડે છે અને પહાડ જેવા હાથીને પણ ઢાળી દે છે આ બળ મનનુ છે આ દૃષ્ટાન્ત પરથી સમજાશે કે મન શુ કામ કરે છે? એક કવિ કહે છે

મનકે હારે હાર હૈ, મનકે જિતે જિત
મન ચઢાવે ચાકડે, મન બનાવે નીચ

મન વરાળ જેવુ છે વરાળના સચયથી એ જિન જેમ લાખો માણસના બોજાને ખેંચી જાય છે, તેમ મનની સચિત શક્તિથી પણ ધાર્યું કાર્ય કરી શકાય છે આ મનને બળવાન બનાવવાનુ સાધન એક જ છે -અભય

જેનુ મન અભય છે, તે જગતમા એવુ કોઈ પણ કાર્ય નથી જે ન કરી શકે આ અભય ત્યારે જ આવે કે જ્યારે આપણી દૃષ્ટિમા દિવ્યતા આવે

તો હવે આપણે એક જ કાર્ય કરવાનુ છે દૃષ્ટિને દિવ્ય બનાવવાનુ

આત્મ અને ઇન્દ્રિયોની ભિન્નતાના જ્ઞાનમાથી આપણી દૃષ્ટિમા દિવ્યતા પ્રગટે અને એ દ્વારા આપણા અતર અભયના આનદથી સભર બને એ જ પ્રાર્થના

ધર્મ—રત્ન

મૂલ્યવાન હીરો સોનાની વીંટીમાં જ શોભે પિત્તળ તેને માટે અપાત્ર છે, તેમ આપણું મન સુવર્ણ જેવું શુદ્ધ હોય તો જ ધર્મરત્ન એમાં શોભે માટે ધર્મરત્ન પ્રાપ્ત કરવા, પહેલા પાત્રતા મેળવો આપણું મન સંયમવિહોણું હોય તો એ અપાત્ર ગણાય

તો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે, શું આપણે અપાત્ર છીએ? ના, આપણે આ દુનિયામાં કદાચ અપાત્ર ન પણ હોઈએ, પણ જ્ઞાનીની દુનિયામાં પ્રવેશવા માટે તો મહાપુરુષોએ ચીંધેલી પાત્રતા મેળવવી પડશે જ, કારણ કે દુનિયાની દૃષ્ટિએ પાત્ર બનેલો માણસ ઘણીવાર જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિએ અપાત્ર પણ ઠરે છે અને પાત્રતા મેળવવા ફરીથી એકડો ઘૂંટવો પડે આત્મિક પાત્રતા સત્તાથી, વૈભવની વિપુલતાથી કે ધનથી નથી મળતી, આત્મિક પાત્રતા વાસનાના વિજયથી, સત્સમાગમથી, ગર્વના નાશથી અને યોગ્ય વચનના વ્યવહારથી મળે છે અને આ વસ્તુઓનો આધાર હૃદયની સૂક્ષ્મ ભાવના પર છે સ્થૂલ વસ્તુ પર નથી જ

કેટલીક વાર એવું પણ જોવા મળે છે કરોડો રૂપિયાના માલિકમાં જે પાત્રતા હોતી નથી તે એક નિર્ધનમાં પણ જોવા મળે છે એ બહારથી સામાન્ય ને નિર્ધન દેખાતો માણસ અંદર રાતદિવસ વાસના સામે યુદ્ધ કરતો હોય છે એ યુદ્ધ એ જ એની પાત્રતા

પાત્ર માણસ તો અજાણતામાં આવેલા ક્રોધને, માયાને કે લોભને પોતાના હૈયામાં વધારે સમય ટકવા દેતો નથી સ્નેહની જેમ ક્ષેના કષાયો પણ ક્ષણજીવી હોય છે.

આ અંદરની પાત્રતા લાવવા માટે મનુષ્યે પોતે જ પોતાના ચોકીદાર બનવું પડશે, કારણ કે દરેક ક્રિયાની પાછળ મનની શુદ્ધિનું જ મહત્ત્વ છે, દુર્ગુણો અંતરમાં જ થાણું નાખીને પડ્યા છે, આ દુર્ગુણોને કાઢવા માણસને બમણી મહેનત લેવી પડે છે–આ દુર્ગુણોને કાઢવાની અને નવા ન પ્રવેશી જાય તેની

નવા દુર્ગુણો માણસોમાં ક્યારે પ્રવેશી જાય તે કહેવું મુશ્કેલ છે, તેથી દરેક મનુષ્યે મહાપુરુષોની સેવા કરી, એમની પાસેથી શાસ્ત્રશ્રવણ કરવું જોઈએ શાસ્ત્રશ્રવણ માણસને દુર્ગુણ તરફ જતો રોકે છે એના પર આવતા વાસનાના દબાણને એ અટકાવે છે અને માણસને સદ્વિચારમાં રાખે છે

માણસ સારું સાંભળે તો એને વિચાર પણ સારા આવે ખરાબ વાંચે-વિચારે તો એને નબળા વિચાર આવે સોબત તેવી અસર ઘોડાને ગધેડાની સાથે બાંધ્યો હોય તો એ ભૂકતા ભલે ન શીખે, પણ લાત મારતા તો જરૂર શીખે

ઊકરડા પાસે બેસીએ તો બદબો આવે અને બગીચામાં બેસીએ તો ખુશબો આવે દુર્જન સાથે બેસીએ તો અધમતા આવે સજ્જન સાથે મૈત્રી હોય તો ઉત્તમતા આવે

આજ માણસોને ઉત્તમ સાધુઓની સોબત ગમતી નથી, કારણ કે અંતરમાં રોગ છે અંદર રોગ હોય ત્યાં બાહ્ય ઉપચાર નકામા નીવડે છે વાસના એ અંદરનો રોગ છે

અપવિત્ર તત્વો હરહંમેશા આપણી આસપાસ ચક્કર લઈ રહ્યા છે એ નિબળ પળની પ્રતીક્ષા કરે છે સમય મળતા એ આત્મા પર ચઢી બેસે છે એની સામે માણસ જાગૃત હોય તો એનું કાંઈ જ નથી ચાલતું પણ એ અપવિત્ર તત્વો માણસને ઘેનમાં નાખે છે, એને ગાફિલ બનાવી ઢાળી પાડે છે આ ઘેનની સામે રક્ષણ આપનાર સત્સંગ છે

આ સત્સંગ પછી બીજી વાત તે ગર્વને ગાળવાની છે જેમ સોડાવોટરની શીશીમાં ગોળી હોય છે, તેમ માણસમાં પણ ગર્વની ગોળી હોય છે આ ગોળીને લીધે અંદરનું અંધારું બહાર જતું નથી અને બહારનો પ્રકાશ અંદર આવી શકતો નથી ગર્વ ગળે તો પ્રકાશ મળે

આ ગોળીને ગાળવાં માટે આત્મામાં લઘુતા લાવવી, મહાપુરુષોને વંદન કરવું, એમની નિશ્રામાં રહેવું, એમના પ્રત્યે સદ્ભાવ બતાવવો, આ ગર્વને ગાળવાના ઉપાય છે

માણસ સત્સંગ કરતો હોય, ગર્વને ગાળવા સતત પ્રયત્ન કરતો હોય તો એની વાણી કેવી હોય? એવા માણસની વાણીમાં સત્ય હોય, પથ્ય હોય અને મધુ હોય સત્ય એટલે પ્રકાશ આપનારી, પથ્ય એટલે યોગ્યતા ભરેલી અને મધુ એટલે પ્રિયકારિણી–આવી વાણીવાળો માનવી ધર્મરત્નને માટે ખરેખર પાત્ર ગણાય

રત્નકણ

દુનિયાના અભિપ્રાય ઉપર તમે શા માટે નાચો છો? થોડી વાર પહેલા જ પૂજન કરતી દુનિયા, પત્થર ફેંકવા માંડે તો ય નવાઈ નહિ કાર્ય કરતી વખતે દુનિયાને સંભળાવી દો, "તારી નિંદા અને સ્તુતિની મને ધૂળ જેટલીય કિંમત નથી હું તો ય મારા કાર્યોમાં મશગૂલ છું, મારા આત્માના ગીતમાં લીન છું અને એ ગીતના સૂરે જ કાર્ય કરું છું"

× ×

આપણે પૂજા કોની કરીએ છીએ મૂર્તિની કે તેના ગુણોની? આપણે તેના ગુણો પામીએ નહિ, તેનું રહસ્ય પારખી શકીએ નહિ તો પૂજા પણ શું કામની?

× ×

સિંહનો સિંહ, રાજાઓનો રાજા, બાદશાહોનો બાદશાહ, એવો આપણો આત્મા છે એવો આત્મા જ જો પૈસા અને વૈભવ મેળવવામા જ કગાલ બની જાય તો તેના જેવી બીજી હીનતા કઈ?

× ×

મારા કાર્યોમા હુ તલ્લીન બન્યો હોઉ તે વખતે મને મારી જાતનુ ભાન પણ નથી હોતુ હુ કોણ છુ એનો મને ખ્યાલ પણ નથી આવતો મારી દૃષ્ટિ મારા કાર્યોની આરપાર ઉતરી ગયેલી હોય છે મારુ હૃદય મારા કાર્યોમા સૌદર્ય પૂરતુ હોય છે મારુ મન ભાવોર્મિની પાવનતામા મગ્ન હોય છે અને તેથી જ મારુ કાર્ય જ મારો આનદ બની જાય છે

× ×

હુ બીજાના દોષો જોઉ તેના કરતા મારા જ દોષો જોઉ તો શુ ખોટુ? બીજાના દોષો જોઈ મલિન થાઉ તેના કરતા મારા પોતાના દોષો જોઈ નિર્મળ કા ન થાઉ?

× ×

મનુષ્યનો મથનકાળ એ એવો સમય છે કે–એ વખતે જે બાજુથી હૃદયને સાથ મળે એ તરફ એ ઝોક ખાઈ જાય છે પછી એ પરિણામની જરા ય પરવા કરતો નથી

× ×

શ્રદ્ધા એ જીવનના ઊંડાણમાથી વહેતુ એક પ્રશાત છતા બળવાન ઝરણ છે–કે જે મુશ્કેલીઓની ગમે તેવી કઠિન શિલાઓને પણ ભેદી શકે છે

× ×

દુન્યવી જીવનમા તમે ગમે તેટલા મીણ જેવા હો, પણ મૃત્યુ આવે ત્યારે ખડગ જેવા અડગ અને કઠણ બનો મૃત્યુને વીરત્તાથી ભેટો હા, ભેગ જ તેની સામે નમવાનુ નથી એ કાઈ

આપણને છોડી દેવાનુ નથી જ તમારી વીરતા [illegible] વડે એવુ કરો

× ×

મૃત્યુ તો દરેક મનુષ્ય માટે નિર્મિત જ છે, [illegible] મૃત્યુને ઉજ્વળ બનાવે, જે નિર્ભય બની તેને [illegible] ભેટે તે જ મનુષ્ય શાણો એ જ ખરો વીર

× ×

ગમે તેટલો જ્ઞાની હોય પણ જીવનની આફતો અને [illegible] ઓને સમતાપૂર્વક સહન ન કરી શકે અને કે [illegible] માર્ગ પણ ન કાઢી શકે તો એનુ જ્ઞાન શા કામનું!

× ×

જે માણસે મન સાધ્યુ તેના જીવનમા [illegible] ન હોય તેના જીવનનુ પ્રત્યેક કાર્ય [illegible] ગભીર અને વિચારશીલ હોય, તેના [illegible] તેના વિચારો અચળ હોય, દુનિયા [illegible] દુનિયાની પાછળ ન તણાય

× ×

એક જ પશ્ચાત્તાપ-સાચો પશ્ચાત્તાપ [illegible] શકે, પડેલાને ઊભો કરી શકે, પતિતને [illegible]

× ×

અતરની આશિષ પણ જગમા [illegible] માથી ઉત્પન્ન થતી વીજળી જેવી [illegible] અનત વરને પણ એ બાળી મૂકે છે!

× ×

આત્માની સ્થિરતા વિના [illegible] પાણી ઉપર નાચતા પરપોટા જેવા [illegible] ફુલાયા ત્યા સુધી જ ઉપર દેખાય!

× ×

મનુષ્યની મોટામા મોટી ક્ષતિ હોય-ભૂલ હોય તો તે એ છે કે એ પોતાનો ગુનો છુપાવવાનો જેટલો પ્રયત્ન કરે છે, તેટલો પ્રયત્ન એ બીજાની ભૂલો પ્રગટ કરવામા કરે છે

× ×

ભલે એ પાપીમા પાપી હૂંય હશે તેના હૃદયમા ગમે તેટલુ અધારુ હશે તો પણ એક એવી નાની તારલી છૂપી છૂપી પણ તેના હૃદયમા ટમટમતી હશે જ જે એને કો'કવાર જરૂર પ્રકાશ આપશે

× ×

જેને પોતાની જાત ઉપર વિશ્વાસ નથી, પોતાના મિત્રો પર શ્રદ્ધા નથી અને જેને દુનિયાની માનવ જાત ઉપર પ્રેમ નથી તેના કાર્યો કોઇ દિવસ સગીન નહિ હોય, કારણ કે તે શ્રદ્ધાવિહોણો છે, શકાશીલ છે, નિર્બળ છે

× ×

જે મનુષ્યને વિશ્વાસભર્યા નેત્રો મળ્યા, શ્રદ્ધાભીની દૃષ્ટિ મળી અને જ્ઞાનના તેજ મળ્યા, તેના હૃદયમાથી પ્રેમ ઝરવાનો જ

× ×

તમારી નમ્રતા હૈયાની હશે, સ્વયભૂ હશે, તો તમે બીજાને જરૂર નમ્ર બનાવી શકશો

× ×

સ ંસારને મીઠો બનાવવા માટે કડવા ઘુટડાઓ પણ પીવા પડશે

× ×

મનુષ્યના વચનો, વ્યાખ્યાનો કે વિદ્વત્તા જેટલી અસર નથી કરી શકતા તેટલી અસર તેનુ સ્વચ્છ, નિર્મળ હૃદય કરે છે, માટે રખે તમે હૃદયને ભૂલી જતા હૃદય સાચુ હશે તો તમારુ મૌન પણ સામાને ગાળી નાખશે